До 175-річчя
Національного медичного університету
імені О.О.Богомольця

Патріарх київської школи внутрішньої медицини АНАТОЛІЙ ПЕТРОВИЧ ПЕЛЕЩУК

До 100-річчя від дня народження

«…працюй, працюй, не вдивляючись вперед і не озираючись назад, працюй, не чекаючи нізвідки і ні від кого ні нагороди, ні похвали; працюй доти, доки служать тобі руки й доки б`ється живе серце в твоїх грудях; працюй на користь твого народу і на благо Батьківщини, дорогої тобі».

Д.І. Яворницький

Київ
«Медкнига»
2013

УДК
ББК

За загальною редакцією д.мед.н., професора А.С.Свінціцького

Авторський колектив: академік НАМН України, член-кореспондент НАН України, д.мед.н., професор І.М. Трахтенберг, академік НАМН України, член-кореспондент НАН України, д.мед.н., професор Л.А. Пиріг, д.мед.н., професор А.П. Пелещук, д.мед.н., професор А.С. Свінціцький, д.мед.н., професор Т.Д. Никула, д.мед.н., професор В.О. Мойсеєнко, к.мед.н., доцент М.І. Дземан, к.мед.н. С.А. Пранік, к.мед.н. Ю.Г. Віленський, В.Ф. Крот, І.А. Свінціцький, В.В. Ніколаєва, В.А. Матвеєва

Редактор-укладач: І.А. Свінціцький

Патріарх київської школи внутрішньої медицини Анатолій Петрович Пелещук (до 100-річчя від дня народження) / І.М. Трахтенберг, Л.А. Пиріг, А.С. Свінціцький [та ін.]; ред.-уклад. І.А. Свінціцький; за заг. ред. А.С. Свінціцького. – К.: «Медкнига», 2013. – 180 с.

Ця книга є даниною пам'яті та пошани патріарху вітчизняної внутрішньої медицини, фундатору київської терапевтичної школи другої половини XX століття, багаторічному завідувачу кафедр терапії Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця, заслуженому діячу науки УРСР, лауреату Державної премії УРСР, премій імені М.Д. Стражеска та Ф.Г. Яновського НАН України, доктору медичних наук, професору Анатолію Петровичу Пелещуку.

У ній висвітлені основні віхи його життєвого шляху, наукової, педагогічної, лікарської та громадської діяльності, містяться спогади А.П. Пелещука та багатьох його учнів, друзів, колег і тих, кого доля звела з цією непересічною людиною.

Книга розрахована на лікарів різних спеціальностей, а також викладачів, аспірантів, лікарів-інтернів, студентів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів, усіх, хто цікавиться історією медицини в цілому та історією становлення й розвитку Національного медичного університету імені О.О. Богомольця та київської терапевтичної школи зокрема.

ISBN

© «Медкнига», 2013
© І.М. Трахтенберг, Л.А. Пиріг, А.С. Свінціцький, А.П. Пелещук, Т.Д. Никула, В.О. Мойсеєнко, М.І. Дземан, С.А. Пранік, Ю.Г. Віленський, В.Ф. Крот, І.А. Свінціцький, В.В. Ніколаєва, В.А. Матвеєва, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. *В.Ф.Москаленко* **4**

РОЗДІЛ 1. Професор А.П.Пелещук – один із фундаторів київської школи внутрішньої медицини другої половини XX сторіччя. *А.С.Свінціцький, М.І.Дземан* **7**
Життєві дороги Анатолія Петровича Пелещука (біографічно-публіцистичний нарис) **7**
Наукова спадщина професора Анатолія Петровича Пелещука та внесок його школи у розвиток вітчизняної терапевтичної науки **16**

РОЗДІЛ 2. «Спогади київського професора медицини». *А.П.Пелещук* **24**
Витоки .....
«Школо моя, я ніколи тебе не забуду…» .....
Київський медичний інститут .....
Вчителі життя .....
Воєнні роки .....
Друзі та колеги .....
Становлення лікаря-науковця .....
Міжнародні наукові зв'язки .....
Мандрівки рідною країною .....
Співпраця з колегами-однодумцями .....
Педагогічна робота .....

РОЗДІЛ 3. Спогади учнів, колег, друзів про професора А.П.Пелещука
Анатолій Петрович Пелещук: київська акварель кистями століття **103**
Ю.Г.Віленський, І.А.Свінціцький .....
Мій життєвий талісман. *В.Ф.Крот* .....
Линия жизни, линия внимания к пациенту. *В.А.Матвеева* .....
Спогади про Вчителя, Наставника, Лікаря, Людину. *В.О.Мойсеєнко* ..
23 роки в школі професора А.П.Пелещука. *Т.Д.Никула* .....
Сповнене подій життя. *В.В.Ніколаєва* .....
Незабутні роки поруч з Учителем. *Л.А.Пиріг* .....
Даровані долею миті спілкування із Анатолієм Петровичем Пелещуком. *А.С.Свінціцький, С.А.Пранік, М.І.Дземан* .....
Истинный врачеватель и приверженец традиций киевской Alma mater (из записок о минувшем). *И.М.Трахтенберг* .....

РОЗДІЛ 4. Фотокопії документів **158**

РОЗДІЛ 5. Фотогалерея .....

ДОДАТКИ

Додаток 1. Основні віхи життя та діяльності професора А.П.Пелещука **171**
Додаток 2. Кандидатські та докторські дисертації, виконані під керівництвом або за консультацією професора А.П.Пелещука .....
Додаток 3. Основні наукові праці професора А.П.Пелещука .....

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги!

Високий сучасний рівень освітньої діяльності в Національному медичному університеті імені О.О.Богомольця був би неможливим без славних традицій, які закладені від початку його славетного історичного шляху й продовжуються сьогодні всесвітньовідомими науково-педагогічними медичними школами. Найкращі їх представники були не лише блискучими клініцистами, видатними вченими, але й талановитими педагогами, які значною мірою сприяли прогресивним змінам у системі медичної освіти.

Від покоління до покоління передавалася та передається у нашому вищому навчальному закладі естафета творчого пошуку, лікарської та педагогічної майстерності. Доля була щедрою до університету, про що свідчать науково-педагогічні медичні школи, зокрема й терапевтична, які широковідомі далеко за межами України.

Кафедри терапевтичного профілю медичного факультету Імператорського університету Св. Володимира, Київського медичного інституту, а згодом й Національного медичного університету імені О.О. Богомольця з перших років свого існування стали значними центрами підготовки інтерністів, де формувались нові напрями наукових досліджень, розроблялися сучасні методи діагностики та лікування.

Самобутність клінічного мислення, оригінальність ідей та концепцій при вирішенні наукових питань, органічний зв'язок різних кафедр, накопичення, збереження та подальший розвиток традицій стали основою для формування київської терапевтичної школи.

Одним із її фундаторів у другій половині XX століття був патріарх вітчизняної внутрішньої медицини, заслужений діяч науки УРСР, лауреат Державної премії УРСР і премій імені М.Д. Стражеска та Ф.Г. Яновського НАН України, доктор медичних наук, професор Анатолій Петрович Пелещук.

Діяльність А.П.Пелещука є неперевершеним взірцем гуманістичного слугування своїй Вітчизні та її народові, медицині, науці та практиці. Ознайомлення з життям і творчістю цієї видатної особистості, поза сумнівом, буде корисним численним нинішнім поколінням лікарів, науковців і студентів-медиків.

Починаючи з 1931 року, доля Анатолія Петровича була нерозривно пов'язана зі своєю Alma mater – Національним медичним університетом імені О.О. Богомольця. Очолюючи майже три десятиріччя одну із базових клінічних кафедр, він був гідним продовжувачем традицій київської школи терапевтів, які стали для нього не лише кредом гуманізму лікарської діяльності, але й методологічним дороговказом і змістом роботи заснованої ним школи.

У 2013 році виповнюється 100 років з дня народження професора А.П. Пелещука. Він зробив великий внесок у розвиток вітчизняної терапевтичної школи, будучи все життя вірним принципу корифея української внутрішньої медицини Феофіла Гавриловича Яновського «Як найближче до хворої людини».

Анатолієм Петровичем були розроблені оригінальні підходи до діагностики та лікування пацієнтів із функціональними захворюваннями органів травлення, сучасні класифікації хвороб нирок, алгоритми терапії нефрологічних захворювань, адекватні підходи до санаторно-курортного лікування осіб похилого й старечого віку.

Науково-педагогічний досвід професора А.П.Пелещука узагальнено в понад 370 наукових працях, із них три десятки монографій і посібників, а написаний за його участю підручник з внутрішніх хвороб став одним із найкращих на теренах колишнього СРСР і був відзначений Державною премією УРСР.

Анатолій Петрович виховав велику плеяду лікарів, підготував 38 викладачів вищої медичної школи (6 докторів і 32 кандидати медичних наук), багато з яких стали відомими вченими: академік Л.А. Пиріг, професори А.С. Свінціцький, Т.Д. Никула, П.М. Боднар та багато інших.

Професор А.П.Пелещук був блискучим лектором. Клінічні лекції Анатолія Петровича передавали молоді його багатий досвід, вчили мистецтву діагностики, лікування, етиці взаємовідносин лікаря та хворого.

Корінний киянин А.П. Пелещук був великим патріотом своєї Alma mater. Маловідомим є факт, що свого часу він відмовився від престижної посади директора науково-дослідного інституту гастроентерології в Дніпропетровську й залишився працювати в стінах рідного Київського медичного інституту.

Сьогодні учні Анатолія Петровича продовжують та примножують славні традиції київської школи внутрішньої медицини й упевненою ходою йдуть назустріч 175-річчю з дня заснування Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, забезпечуючи високий рівень надання медичної допомоги населенню, підготовки та підвищення кваліфікації лікарів за європейськими стандартами вищої освіти, проведення наукової діяльності з орієнтацією на пріоритетні напрями наукових досліджень, виховання студентів і молодих лікарів на засадах загальнолюдських цінностей, професійної етики, морально-етичної та правової культури.

26-27 вересня 2013 року на рідній кафедрі А.П.Пелещука відбудуться Перші читання пам'яті Анатолія Петровича і Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання внутрішньої медицини» до сторіччя з дня його народження за участю понад 200 представників з різних куточків України, Росії, Білорусі та Узбекистану.

Безумовно, заслуговує на увагу й ця науково-публіцистична книга, в якій представлено та проаналізовано основні етапи становлення й творчі досягнення професора А.П. Пелещука. Вона, написана за покликом душі та з вдячністю до свого Вчителя, є необхідною й своєчасною, адже несе читачеві великий потенціал добра і має непересічне значення для виховання нинішнього та майбутніх поколінь лікарів. Сподіваємося, що ця книга допоможе їм стати гідними своїх вчителів як за фаховим, так і за загальнокультурним рівнем.

Ректор
Національного медичного університету
імені О.О.Богомольця,
віце-президент НАМН України,
академік НАМН України,
член-кореспондент НАПН України,
професор ***В.Ф. МОСКАЛЕНКО***

РОЗДІЛ 1.

ПРОФЕСОР А.П. ПЕЛЕЩУК – ОДИН ІЗ ФУНДАТОРІВ КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОРІЧЧЯ

СВІНЦІЦЬКИЙ Анатолій Станіславович, завідувач кафедри внутрішньої медицини №3 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, доктор медичних наук, професор

ДЗЕМАН Михайло Іванович, кандидат медичних наук, доцент

ЖИТТЄВІ ДОРОГИ АНАТОЛІЯ ПЕТРОВИЧА ПЕЛЕЩУКА (біографічно-публіцистичний нарис)

Анатолій Петрович Пелещук народився 16 липня 1913 року в Києві у сім'ї службовця Петра Опанасовича та народної вчительки Оксани Григорівни Пелещуків. Крім нього, найстаршого, у родині було ще двоє синів: Віктор та Юрко, а також прийомна донька Маруся. Батько походив із села Власівки Парафієвської волості Борозенського повіту Чернігівської губернії (нині – Ічнянського району Чернігівської області). Він служив рахівником на багатьох цукрових заводах України. Мати народилася на Вінниччині, працювала вчителькою в селах Вінницької та Житомирської губерній, мала активну громадянську позицію, співчувала національно-демократичному руху. Умови життя родини Пелещуків були тяжкими, будинок погано опалювався, батько тяжко хворів на ревматоїдний артрит, статки були дуже скромними, а харчування – недостатнім.

Дитячі роки малого Анатолія промайнули в мальовничому кутку Києва. Їх невеликий дерев'яний будинок знаходився по вулиці Тургенівській №5, поруч із Столипінською вулицею (нині – Олеся

Гончара), де проживали родини Старицьких, Косачів, Лисенків і багатьох інших відомих українських інтелігентів. Недалеко мешкало подружжя О.Г. Черняхівського та Л.М. Старицької-Черняхівської. Анатолій Петрович згадував, як у дитинстві часто бігав зі своїми друзями до невеликого садку біля їхнього будинку, де їх пригощали доброзичливі хазяї. Також він у «Спогадах київського професора медицини» розповідає, що йому чомусь із дитячих років запам'ятався власне такий епізод громадянської війни: «У серпні 1919 р. наша сусідка Є.В. Попікова взяла мене на ріг вулиці Саксаганського та Галицької площі (нині – площа Перемоги) зустрічати «наших українців» (згодом я дізнався, що це була дивізія січових стрільців). Мене тоді дуже здивували форми багнетів на рушницях, що не нагадували багнети червоноармійців, а швидше ножі, а розмовляли солдати українською мовою. Повертаючись додому, я побачив, як на Галицьку площу зі Столипінської вулиці вступає кіннота. Вершники також були у зовсім іншій формі, але теж розмовляли українською мовою. Пізніше я дізнався, що це була кубанська дивізія генерала Шкуро, яка воювала на боці Денікіна. Уночі розпочався бій між денікінцями та січовими стрільцями, яких на другий день вже ніхто не бачив, бо їх вибили з Києва денікінці». Мабуть, тоді Анатолій Петрович і задав собі перше запитання: «Чому так?».

Оксана Григорівна материнським серцем зігрівала своїх синочків-соколят. Вона за програмою перших 4 класів самостійно підготувала малого Анатолія вдома, і він у 10 років пішов одразу вчитися до 5-го класу школи №50, яка знаходилася недалеко від їхнього помешкання. Проте, оскільки він у класі був наймолодшим і найменшим, то більш сильні та старші учні часто його кривдили. Розказати про це малий Анатолій не наважувався нікому, бо боявся бути зарахованим до ябедників. Очевидно, це була перша зустріч із несправедливістю, яка змусила чимось поступитись і шукати компроміс, що залишило глибокий слід у його свідомості.

У школі Анатолій вчився добре, особливо любив гуманітарні предмети. Цей навчальний заклад був дуже сильним за викладацьким складом. Директором й одночасно викладачем історії був Л.А. Пахаревський – український письменник, відомий як перекладач на українську мову з норвезької К. Гамсуна. Російську мову викладала В.Г. Крижанівська-Тучанська – одна із засновниць вітчизняного соціал-демократичного руху, українську мову – М.Ф. Кніпович (у майбутньому – завідувач кафедри латинської та іноземних мов Київського медичного інституту). Анатолій Петрович завжди із теплотою згадував свої шкільні студії, вони багато в чому визначили його світогляд, а сформовані шкільними вчителями переконання – його

життєву позицію. І коли перебуваючи в Празі на Всесвітньому з'їзді терапевтів, незважаючи на велику завантаженість, він із величезними труднощами все-таки знайшов на Огоманському цвинтарі могилу Олександра Олеся, то вклоняючись праху похованого на чужині генія України, Анатолій Петрович із вдячністю згадував директора школи Л.А. Пахаревського. Власне блискуче продекламована останнім на випускних шкільних урочистостях поезія Олександра Олеся «Айстри» відкрила для А.П. Пелещука цього прекрасного поета.

Анатолій закінчив школу №50 в 13 років і за порадою батька вступив до 3-ї торговельно-промислової школи, яка розташовувалася на Михайлівському майдані. Закінчивши її, він одержав кваліфікацію рахівника, але за цим фахом ніколи не працював. Анатолій Петрович згадував, що справжньою втіхою під час навчання в профшколі було поглиблене вивчення української мови та літератури, а також всесвітньої історії. Він не лише блискуче опанував ці предмети, але й брав активну участь в роботі літературного гуртка. Щотижня гуртківці збиралися в когось на квартирі та обговорювали твори М. Хвильового, П. Тичини, М. Бажана, С. Скляренка, В. Підмогильного Ф. Достоєвського, Л. Толстого, А. Чехова, І. Буніна, І. Франка, Т. Мана, К. Гамсуна, Г. Уелса та ін., часто ходили на творчі вечори та зустрічі з письменниками. Анатолій Петрович завжди із задоволенням згадував про такі зустрічі з В. Підмогильним, В. Домонтовичем, Г. Брасюком, І. Ле, із поетами-неокласиками М. Рильським, М. Зеровим, П. Філіповичем, М. Драй-Хмарою. Справжнім святом для їхнього молодіжного гуртка був вихід з друку в 1928 році першого тому «Тихого Дону» М. Шолохова.

А.П. Пелещук закінчив професійну школу в 1929 році – році примусової колективізації. Розгортався жорстокий наступ на національно-демократичний рух. Над українською літературою нависли темні хмари. М. Рильського не друкували, В. Підмогильного жорстко критикували, а згодом репресували, С. Єфремова оголосили керівником «Спілки визволення України». За належність до цієї вигаданої організації заарештували Л.М. Старицьку-Черняхівську (доньку М. Старицького). Літературний гурток розпався, а інших близьких приятелів у Анатолія Петровича не було. Матеріальне становище родини було скрутним. Тяжка хвороба батька змусила його залишити роботу, перейти на інвалідність, багато лежати в лікарнях. Анатолій Петрович почав замислюватися над своїм подальшим шляхом. Він розумів, що за умов, які склались, кар'єра на літературному поприщі для нього є неможливою. Тому Анатолій послухався поради батьків стати медиком. Він сподівався, що зможе допомогти батькові в лікуванні його важкої недуги. Цьому рішенню сприяло й

велике враження, яке справило на нього не удаване, а справжнє, народне горе під час похорону академіка Ф.Г. Яновського, якого кияни назвали «святим лікарем».

У ті роки потрапити до вищого медичного навчального закладу неробітникові або хлопцеві з неробітничої сім'ї було вкрай важко. Тому Анатолій Петрович влаштувався чорноробом на тютюнову фабрику. Працюючи на ній, у 1930 році він вступив на вечірнє відділення робітфаку Київського медичного інституту. Щодня йдучи після роботи Галицькою площею та бульваром Т. Шевченка до робітфаку, А.П. Пелещук проходив повз Володимирський собор. Він був зачинений, дзвонів не було, їх скинули ще на початку 30-х років. Анатолій Петрович часто згадував, як гнітюче впливало на нього це видовище. Здавалося, що Київ і кияни, втративши потужні дзвони Лаври, Софії, Володимирського собору, про які так добре сказав у своєму чудовому вірші П. Тичина, втратили щось істотне в своєму житті. Чому...? Чому так? Проте висловлювати такі думки в голос було вкрай небезпечно. Один із його однокурсників щиро висловив свої погляди в емоційній поезії. Але його вірш потрапив до партійного комітету і йому довелось розпрощатись з інститутом.

Наприкінці лютого 1931 року (після закінчення робітфаку) Анатолія Петровича зараховують на 1-й курс лікувально-профілактичного факультету Київського медичного інституту. Окрім київських робітфаківців, на курсі були й випускники конотопського відділення. Останні були гірше підготовлені, ніж кияни. Тому формуючи навчальні бригади (тоді практикувався бригадний метод навчання, а керівник бригади ніс повну відповідальність за успішне навчання всіх її членів), на чолі більшості з них ставили киян. Анатолій Петрович був призначений старшим, до його бригади входило три студенти, значно старші та досвідченіші за нього. Один раніше працював у районному ОДПУ, другий – головою районного комітету спілки медпрацівників, третій – головою завкому одного з підприємств Конотопа. Незважаючи на різницю у віці, Анатолій Петрович знайшов з ними спільну мову та як міг допомагав їм у навчанні. На цей період він уже вмів знаходити компроміс, не поступаючись суттю, аналізувати події, самостійно шукаючи відповіді на питання, що в нього виникали, і, найголовніше, досягати поставленої мети.

В інституті Анатолій Петрович вчився добре, був старостою курсу. Лекції тоді ще доцента В.Х.Василенка, академіка М.Д.Стражеска і професора В.М.Іванова в аудиторії факультетської терапевтичної клініки на бульварі Т.Шевченка були для нього улюбленими. Саме там він почав активно працювати у студентському науковому гуртку, на засіданнях якого бував В.М.Іванов, який і запропонував йому продовжити наукову роботу під своїм керівництвом. Всіх завжди вражало наскільки тепло Анатолій Петрович згадував свої студентські роки, улюблених вчителів і наставників. Пригадуємо, як на з'їзді Всеукраїнського лікарського товариства професор А.П.Пелещук у палкій дискусії жорстко відстояв правильність позиції М.Д.Стражеска в одній життєвій ситуації.

У студентські роки Анатолію Петровичу довелось пережити й трагічні події. Ось як він розповідає про це в своїх спогадах: « …після 5-го семестру, в кінці травня 1933 року, нас знову мобілізували на 3 місяці на боротьбу з авітамінозом (так звали голодомор 1933-1934 років) і на збирання врожаю, бо половина села вимерла від голоду, а друга була вкрай знесиленою. Це були одні з найтяжчих часів у моєму житті. Хоча врожай 1932 року був добрий, але його вилучили у селян, і вже зимою 1932-1933 років настав голод. Ми, студенти, отримували по 200 г хліба, ходили на заняття голодні, набиваючи животи різними сурогатами (ячмінною кавою, погано обдертим пшоном, мерзлими картоплею та капустою), ковбаса з конятини була ласощами. Проте цей раціон здався нам розкішним порівняно з тим, із чим ми зіткнулися на фельдшерських дільницях у селах Київської та Вінницької областей. Люди їли жолуді, кору та листя дерев, бур'яни, траву. Ходили опухлі. У селах залишалася половина людей, решта померла або втекла, бо в містах було трохи легше. Відомі випадки людоїдства. Ми намагалися врятувати хоча б дітей, але в нашому розпорядженні було лише трохи пшона, меляси, бадилля. Іноді вдавалося роздобути трохи сурогатного хліба, макухи; із медикаментів – камфори, глюкози, кофеїну. У таких умовах нам вдалося хоча б щось зробити для дітей і багатьох із них врятувати від смерті. Крім того, треба було допомагати збирати врожай, правда цим в основному займалися студенти молодших курсів нашого інституту та студенти інших вищих навчальних закладів Києва. Виснажені фізично й, особливо, морально у вересні 1933 року ми розпочали заняття». Пережите справило глибоке незгладиме враження і, мабуть, тоді вже відповідь на питання: «Чому...? Чому так?» визначила його громадянську позицію.

Усі державні іспити Анатолій Петрович здав на «відмінно» й після закінчення інституту з відзнакою, в 1936 році, за поданням професора В.М. Іванова був зарахований аспірантом кафедри факультетської терапії 2-го Київського медичного інституту. Її базою з 1934 року була Київська лікарня для обслуговування водників (з 2011 року – ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України»). Створив кафедру й завідував нею професор В.М. Іванов. У подальшому вся лікарська, педагогічна та наукова діяльність Анатолія Петровича впродовж понад 70 років буде тісно пов'язана власне із цією лікар-

нею. Він завжди пишався своєю рідною клінікою. Однак для нього стали близькими колектив і клініка не лише академіка В.М. Іванова, але й академіка М.Д. Стражеска, з аспірантами та співробітниками яких (А.Л. Міхньовим, Д.Ф. Чеботарьовим, Г.Й. Бурчинським та іншими) його пов'язувала тісна дружба. Анатолій Петрович успішно виконав план підготовки аспіранта і підготував до захисту кандидатську дисертацію. Проте захистити її не встиг – на терени України приходить Друга світова війна.

У цей час він був у відрядженні в клініці професора М.П. Кончаловського в Москві. Після повідомлення про початок війни Анатолій Петрович одразу виїхав до Києва й з'явився до військкомату. Був направлений на розподільний пункт у Бровари. Вже в перших числах липня 1941 року він приплив пароплавом у Верхньодніпровськ, де формувалася 23-тя кавалерійська дивізія Південного фронту. Там А.П. Пелещук отримав призначення полкового лікаря у 123-й кавалерійський полк. У кінці липня, після прориву німців під Уманню, дивізія виступала на фронт і вступила в бої з окремими піхотними й механізованими німецькими частинами. У ході бойових дій Дніпродзержинськ, який зайняв полк, де служив Анатолій Петрович, було оточено з трьох боків, а переправа через Дніпро інтенсивно обстрілювалась і користуватись нею можна було лише вночі. Контужений Анатолій Петрович потрапляє до полону. Німецьке табірне керівництво призначає його лікарем у в'язничний лазарет, в якому було багато військовополонених, поранених і хворих (переважно на аліментарну дистрофію, бо харчування було вкрай недостатнім і поганим). Німецькі медики долею полонених не цікавились, і хто ще стояв на ногах, той мусив ходити на роботу. Мізерний запас медикаментів не поповнювався. Проте коли з'явилися перші випадки висипного тифу, німців це дуже схвилювало, бо вони боялися, щоб захворювання не перекинулось на їх охорону. Перебуваючи весь час в інфекційному вогнищі, Анатолій Петрович сам навесні 1942 року захворів на дуже тяжку форму висипного тифу. Це змусило німецьке керівництво табору госпіталізувати його в майже безнадійному стані до місцевої інфекційної лікарні. Пролежав він там близько трьох місяців і дивом залишився живим, а через деякий час навіть повернувся до рідного Києва.

Майже чверть століття А.П. Пелещук працював у клініках Київського медичного інституту під керівництвом академіка Вадима Миколайовича Іванова, який був найближчим учнем корифея вітчизняної медицини Феофіла Гавриловича Яновського. Спілкування, спільна робота із безпосередніми учнями академіка Ф.Г. Яновського допомогли Анатолію Петровичу сприйняти та перейнятися

традиціями цієї школи. У 1944 році він успішно захищає, виконану ще до війни кандидатську дисертацію «Окисно-відновні процеси при раку внутрішніх органів». Активно займаючись викладацькою та лікувальною діяльністю, А.П. Пелещук розпочинає роботу над докторською дисертацією. У процесі її виконання він мав наукове відрядження до Ленінграду, яке виклопотав для нього В.М. Іванов. Анатолій Петрович завжди особливо пишався тим, що мав можливість працювати у фізіологічній лабораторії великого І.П. Павлова, спілкувався з його найбільш близькими та видатними співробітниками. У 1962 році на засіданні Вченої ради Академії наук УРСР (головував академік К.С. Зеров) А.П. Пелещук успішно захистив докторську дисертацію «Вплив сну на секреторну та моторну функцію шлунку». У тому ж році він став завідувачем кафедри терапії стоматологічного факультету Київського медичного інституту.

В другій половині XX століття А.П. Пелещук активно розбудовує власну наукову школу, діяльність якої вражає своєю багатогранністю. Анатолій Петрович не лише розвинув традиційні для київської терапевтичної школи напрями медичної науки, а й сформував концепцію функціональних захворювань органів травлення, розпочав вивчення вікових аспектів гастроентерологічних захворювань і створив та очолив (за сумісництвом) відділ терапевтичної нефрології Інституту урології та нефрології АМН УРСР. Після 1962 року (рік смерті академіка В.М. Іванова) він особливо тісно співпрацює з професором 1-го Московського медичного інституту академіком Є.М. Тареєвим. Він завжди підкреслював, що пишається тим, що Євген Михайлович є його вчителем у галузі нефрології, а йому особливо приємно відчувати себе «тареєвцем».

Корінний киянин А.П. Пелещук був великим патріотом своєї рідної Alma mater. Маловідомим є такий факт із його біографії: свого часу Анатолій Петрович відмовився від престижної посади науково-дослідного інституту гастроентерології в Дніпропетровську і залишився працювати в стінах рідного Київського медичного інституту. Із студентських років через все життя він проніс своє захоплення, любов і повагу до традицій київської школи терапевтів, примножив і розвинув їх. Анатолій Петрович завжди підкреслював, що у науково-дослідній, освітній і практичній роботі його школа є спадкоємницею гуманістичних традицій академічної терапевтичної школи Ф.Г. Яновського. Предметом його особливої гордості було суворе дотримання сформованої Феофілом Гавриловичем однієї із головних її засад – «Як найближче до хворої людини». Він не втомлювався повторювати, що «позбавлений гуманізму лікар нікуди не годиться». Анатолій Петрович свято беріг пам'ять академіка Вадима

Миколайовича Іванова – засновника терапевтичної клініки кафедри на базі «лікарні водників». Після його смерті він створює на базі цього лікувально-профілактичного закладу терапевтичну клініку імені В.М.Іванова (постанова №212 Ради Міністрів УРСР від 28 лютого 1962 р.). З ініціативи та за безпосередньої участі Анатолія Петровича в його кабінеті була організована меморіальна кімната Вадима Миколайовича, встановлені експозиції, які він, супроводжуючи дуже цікавими поясненнями, особисто показував гостям кафедри, студентам, інтернам, курсантам.

А.П. Пелещук не лише був вірний традиціям своїх вчителів протягом усього свого життя, а й передав їх багатьом тисячам лікарів. Він виховав 38 викладачів вищої медичної школи (6 докторів та 32 кандидати медичних наук). Його науково-педагогічний досвід узагальнено у понад 370 наукових працях, із них три десятки монографій, посібників і підручників.

Анатолій Петрович займав завжди виважену, але активну громадську позицію. Він понад 30 років (із 1962 р. по 1993 р.) очолював Київське міське товариство терапевтів, був членом правлінь наукових товариств терапевтів і нефрологів, членом редколегій багатьох медичних журналів. Професор А.П. Пелещук – один із організаторів IV-XIII з'їздів Українського наукового товариства терапевтів, а у 1992 і 1998 роках був обраний їх почесним головою. Анатолій Петрович багато років був головою наукової комісії при Раді з управління курортами профспілок УРСР, яка була методичним центром з координації наукової роботи на курортах України. Він часто виступав із публіцистичними статтями в пресі, сприяючи становленню свідомості лікарів. Надзвичайно популярними були лекції Анатолія Петровича. Вони передали молоді його багатий клінічний досвід, вчили мистецтву діагностики, лікування, етиці взаємовідносин лікаря та хворого. Неймовірно, але факт: займаючи керівні посади та ведучи активну громадську діяльність, Анатолій Петрович не був членом КПРС. І ніхто ніколи не чув від нього в пострадянські часи з приводу цього коментарів із кон'юнктурними мотивами. Обставини того часу складались таким чином, що часто були сильнішими за волю й прагнення сучасників. Але у важливих питаннях професор А.П. Пелещук був принциповим і безкомпромісним. Коли в Москві готувався суд над «лікарями-вбивцями», серед яких були найкращі професори-терапевти: М.С. Вовсі (під час війни був головним терапевтом Радянської Армії), академік В.М. Виноградов (голова Всесоюзного товариства терапевтів), академік В.Х. Василенко, то атмосфера була такою, що багато хто розгубився, не знаючи вірити або не вірити в обвинувачення. Будь-яка лікарська помилка могла

розглядатись як шкідництво. Як і його вчитель академік В.М. Іванов, Анатолій Петрович не вірив у провину цих лікарів, бо із багатьма із них був особисто знайомим, а лекції В.Х. Василенка із пропедевтики внутрішніх хвороб справили на нього надзвичайне враження ще в студентські роки. Про своє ставлення до цієї справи він відверто говорив тим близьким людям, яким абсолютно довіряв. Багато з них після закриття «справи лікарів» як цілком вигаданої були йому вдячні за відвертість. У своїх спогадах він із сумом чесно розповідає про страхіття голодомору 1933 року. Його учень академік Любомир Антонович Пиріг неодноразово підкреслював, що якщо б не безпосередня підтримка професора А.П. Пелещука в період звинувачення його парторгом кафедри в націоналізмі (за користування українською мовою в педагогічному процесі), то його долю в часи тоталітарного режиму не важко було б передбачити.

Професор Анатолій Петрович Пелещук – знаний у Києві інтерніст, відомий в Україні та за її межами клініцист. Серед його пацієнтів було багато визначних діячів культури та науки. Кафедри, на яких він працював, завжди були школами передового досвіду, базами факультету підвищення кваліфікації лікарів, викладачів медичних університетів. У 2003 році на своє 90-річчя він видав книгу «Спогади київського професора медицини», яка швидко розійшлась і одержала схвальні відгуки.

Анатолій Петрович був відомим поціновувачем і знавцем мистецтва, людиною широкої ерудиції та високої культури із невичерпною жагою до самовдосконалення та пізнання світу. Він дуже любив читати, особливо твори з всесвітньої історії (крім української та російської, вільно володів французькою та німецькою мовами). Із класиків віддавав перевагу Федору Достоєвському, Івану Буніну, Олесю Гончару, Михайлу Стельмаху, Миколі Вінграновському, Лесі Українці. Із захопленням читав як розважальну літературу детективи (Агата Крісті, Ерл, Стенлі, Гарднер, Сіменон).

Анатолій Петрович був взірцевим головою родини та сім'янином. Він – батько трьох доньок, дідусь восьми онуків і прадідусь шести правнуків. Рука в руку пройшов по життю із своєю дружиною, берегинею їхньої родини, любою Кірою Володимирівною. Він завжди підкреслював, що виріс у релігійній сім'ї, але хоч до церкви не ходить, однак принципів християнської моралі дотримується. На генетичному рівні закладена працелюбність, порядність, дипломатичність і, звичайно, дотримання принципів християнства та патріотизм оберігали його і допомагали гідно торувати свій життєвий шлях.

Вагомий внесок професора А.П. Пелещука у розвиток медичної науки та громадське життя було гідно відмічено: заслужений діяч

науки УРСР (1971), лауреат Державної премії УРСР (1980), премій імені М.Д. Стражеска (1992) та Ф.Г. Яновського (1997) НАН України, володар багатьох почесних грамот (у тому числі Міністерства охорони здоров'я України). Нагороджений орденами «Знак пошани», Вітчизняної війни 2-го ступеня, Богдана Хмельницького та медалями. Але найбільше Анатолій Петрович пишався тим, що йому вдалось створити в стінах рідного Київського медичного інституту популярну в Україні та далеко за її межами терапевтичну школу.

Весь його творчий шлях лікаря, педагога, вченого – це виконання заклику феноменального вченого-енциклопедиста Д.І. Яворницького: «…працюй, працюй, не вдивляючись вперед і не озираючись назад, працюй, не чекаючи нізвідки і ні від кого ні нагороди, ні похвали; працюй доти, доки служать тобі руки й доки б`ється живе серце в твоїх грудях; працюй на користь твого народу і на благо Батьківщини, дорогої тобі».

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ ПЕТРОВИЧА ПЕЛЕЩУКА ТА ВНЕСОК ЙОГО ШКОЛИ В РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ НАУКИ

Постать професора Анатолія Петровича Пелещука, одного із фундаторів київської школи терапевтів другої половини XX сторіччя, є знаковою у вітчизняній медичній науці. Не дочекавшись усього одного року до 170-річчя улюбленої Alma mater – Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, Анатолій Петрович 1 квітня 2010 року пішов у вічність.

В історії свого рідного навчального закладу він є одним із найвизначніших інтерністів: майже три десятиріччя завідував однією із базових клінічних кафедр, а також у 1965 році створив та очолив за сумісництвом відділ терапевтичної нефрології Інституту урології та нефрології АМН УРСР. Науково-педагогічний досвід школи професора А.П. Пелещука узагальнений у понад 370 наукових працях, серед яких більше трьох десятків монографій, посібників та підручників. Зазначимо важливість засвоєння та усвідомлення процесу становлення і творчого спадку наукових шкіл для нашого сьогодення. У час тотальної інтенсифікації та глобалізації стрімко зростає роль організаційного забезпечення максимально сприятливих умов функціонування індивідуальної творчої лабораторії дослідника. Без належного врахування чинника спадкоємності подальший розвиток є просто неможливим. Тим більше, що для України важливість цієї

проблеми визначається не лише умовами становлення постіндустріального суспільства, а й важкою депресивною ситуацією затяжного перехідного періоду. Серед її характерних особливостей: синдром тотального «запізнення і відставання», відсутність належних механізмів державної регуляції (не кажучи вже про сприяння) науково-дослідної діяльності, завзяте «колекціонування» чиновниками наукових ступенів та вчених звань, хронічне недофінансування (навіть за передбаченим державним кошторисом) і зрештою постійне гальмування творчого потенціалу індивідууму за умов відсутності політично консолідованої нації. Цивілізоване подолання цієї важкої депресивної ситуації є неможливим без ретельного аналізу формування й діяльності вітчизняних наукових шкіл.

Становлення школи професора А.П. Пелещука починається в 60-х роках минулого сторіччя – у час відродження київської терапевтичної школи. Пригадаємо, що наприкінці XIX − початку XX століть на її зірковому небосхилі яскраво засяяли здобутки із фундаментальним світовим значенням: методична глибока ковзна пальпація органів черевної порожнини, уперше прижиттєво діагностований тромбоз вінцевих судин із детальним описом його клінічної картини, класифікація хронічної серцевої недостатності тощо. Із різних причин менш відомими широкому загалу є інші вагомі здобутки київської школи терапевтів того часу: уперше прижиттєво описаний інфаркт легені, встановлені механізми утворення бронхіальних зліпків у пацієнтів із захворюваннями серця, закладені засади деонтології та мистецтва спілкування із пацієнтом і геронтології як науки тощо. На жаль, на наших теренах воєнні протистояння в першій половині минулого сторіччя були особливо жорстокими й мали безкомпромісний характер: безглузда громадянська війна, «червоні» та «білі» терори проти всіх і всього, потоплення в крові національного відродження (чомусь зверхньо сприйнятого партноменклатурою як чергова компанія під ними ж даною безглуздою назвою «українізація»). Знищення земської медицини, розгром української національної медичної науки (що було важливою складовою боротьби із національним відродженням), сфабрикована справа «Спілки визволення України», а згодом і шокуючі всю медичну спільноту «справи лікарів» різко загальмували не лише розвиток київської терапевтичної школи, але й усієї вітчизняної медичної науки. Проте, уже в 60-х роках минулого сторіччя за умов політичної відлиги в Україні починають активно формуватися нові терапевтичні школи й здійснюються важливі наукові дослідження. Серед них вивчення клінічних аспектів проблеми атеросклерозу (М.М. Горєв, Є.Л. Ревуцький, І.М.

Ганджа, М.К. Фуркало), що отримали визнання та свій подальший розвиток у з'ясуванні проблеми взаємозв'язку між віком та атеросклерозом на IX Міжнародному конгресі геронтологів (Київ, 1971). У цей період українські вчені активно здійснюють дослідження порушень згортання крові (О.Й. Грицюк, Н.А. Гватуа, М.А. Кондратович та інші) і метаболізму катехоламінів (Л.Т. Малая та інші) за інфаркту міокарда. Вивчаються особливості патогенезу серцевої недостатності при ревматизмі (М.О. Ясиновський), тиреотоксикозі (Т.Т. Глухенький), туберкульозі (Л.Т. Малая, Ю.В. Кулачковський), інфекційних процесах (Л.К. Коровицький), синдромі хронічного легеневого серця (М.М. Бережницький, І.І. Сахарчук). Формується оригінальна концепція гіпоксидозу та гіпоксично-дистонічного синдрому щодо кисневого голодування організму (Ф.Я. Примак), обґрунтовується закономірність розвитку за нього нейроендокринних зсувів, особливостей обміну вітаміну B_1 та стану системи еритрону (І.І. Крижанівська, К.В. Попова, В.П. Аршава). У цей період започатковується новий напрям наукових досліджень в клінічній медицині – вивчення ролі порушень обміну мікроелементів при патології внутрішніх органів (Г.А. Бабенко, Є.М. Нейко). Інтенсивно ведуться наукові дослідження впливу курортних чинників на організм у спеціалізованих науково-дослідних закладах (Ялтинський інститут медичної кліматології імені І.М. Сеченова та Одеський інститут курортології).У Кримському медичному інституті в 1965 році вперше в навчальній практиці ВМНЗ СРСР була організована кафедра фізіотерапії та курортології (М.М. Богданов), а згодом за організації факультету удосконалення лікарів (1978) сформована й ялтинська кафедра фізіотерапії та курортології (Б.В. Богуцький). Засновуються нові науково-дослідні та освітні медичні заклади, зокрема серед них у Києві в 1960 році був створений Всесоюзний науково-дослідний інститут геронтології (М.М.Горєв, Д.Ф. Чеботарьов), а в 1964 році – Київський науково-дослідний інститут ендокринології та обміну речовин (В.П. Комісаренко). У кожному медичному інституті УРСР формуються свої терапевтичні школи.

Ось в цей період у діяльності школи професора А.П. Пелещука й знаходять свій розвиток традиційні для київської терапевтичної школи напрями медичної науки (клінічна фізіологія та фармакологія органів травлення, клініка та лікування найпоширеніших захворювань травної системи, онкологічних, ревматологічних, алергологічних захворювань) і розпочинаються нові. Особливо багатогранною була наукова діяльність школи у вивченні захворювань органів травлення. Зокрема, продовжено напрям академіка В.М. Іванова в розробці питань клінічної фізіології органів травлення. Одним з важливих аспектів наукової тематики було вивчення проблеми

хронічного гастриту, рефлюкс-гастриту, гастриту як передракового стану та раку шлунка. Представниками школи була розроблена методика ідентифікації міхурової та печінкової жовчі, яка базувалася на мікроскопічному дослідженні попередньо висушених її проб. Здійснені дослідження, присвячені ранній діагностиці уражень печінки та жовчовивідних шляхів у хворих з алергозом та ревматичними захворюваннями. Їх результати були узагальнені в колективних монографіях «Редкие болезни и синдромы в гастроэнтерологии» (1976, 1977), «Клиническая гастроэнтерология» (1978), «Редкие и атипичные синдромы и заболевания в клинике внутренних болезней» (1983), «Справочник по клинической фармакологии и фармакотерапии» (1986) та «Гастроентерологія» (1995). Щодо принципово нових напрямків наукових досліджень терапевтичної школи професора А.П. Пелещука, то вони були продиктовані, насамперед, вимогами практичної медицини. Так, велика поширеність неврозів і невротичних станів визначила необхідність детального вивчення функціональних захворювань органів травлення. На ці, проведені в школі професора А.П. Пелещука, наукові дослідження визначальний вплив мала концепція лауреата Нобелівської премії І.П. Павлова про значення вищої нервової діяльності для функціонування внутрішніх органів людини. І тут особливо знадобився досвід, набутий Анатолієм Петровичем при виконанні експериментальної частини його докторської дисертації в Інституті фізіології імені І.П. Павлова Академії наук СРСР в Ленінграді ще в 1955-1956 роках. Науковими роботами, здійсненими під керівництвом професора А.П. Пелещука, було переконливо доведено, що в етіопатогенезі патології органів травного тракту мають значення порушення як внутрішньосистемних взаємовідносин, так й міжсистемних на рівні організму. Отримані результати при дослідженні нервових і гуморальних механізмів, а також психоемоційних чинників у розвитку хвороб органів травлення стали підґрунтям для сформованої ним концепції функціональних захворювань травної системи, яка стала надійним теоретичним фундаментом для плідного пошуку адекватного адаптивно-корегуючого чинника. Це було складним завданням. У результаті, вже в 70-х роках в школі професора А.П. Пелещука був розроблений метод лікування пацієнтів із захворюваннями верхніх відділів травного тракту електросном. Досягнення з цього напряму узагальнені у колективній монографії «Функциональные заболевания пищеварительной системы» (1985).

У межах концепції функціональних захворювань травної системи отримало свій подальший розвиток й вчення про рефлюксну хворобу. Пригадаємо, що піонерські дослідження з вивчення моторики

верхніх відділів травного тракту свого часу були здійснені ще під керівництвом академіка Ф.Г. Яновського вчителем Анатолія Петровича В.М. Івановим (перші роботи опубліковані в 1926 році). Вадим Миколайович уперше зробив детальний опис дуоденогастрального рефлюксу, а розроблений ним метод діагностики дозволив виділити три типи періодичного закидання дуоденального вмісту до шлунку залежно від характеру шлункової секреції. У подальшому результати досліджень, виконаних під керівництвом професора А.П. Пелещука, дозволили науково обґрунтувати факти наявності в більшості хворих на рефлюксну хворобу явищ неврозу та емоційних розладів і встановити механізми її розвитку за стресових ситуацій, вживання алкоголю, паління тютюну, фізичного навантаження тощо.

Особливо значущою була активізація наукових досліджень в традиційному для школи Ф.Г. Яновського напрямі – нефрології. У цій галузі внутрішньої медицини Анатолій Петрович тісно співпрацював із професором 1-го Московського медичного інституту академіком Є.М.Тареєвим. У 1965 році на базі кафедри був розгорнутий відділ терапевтичної нефрології Інституту урології та нефрології АМН УРСР, який за сумісництвом очолив професор А.П. Пелещук. Співробітники кафедри брали активну участь в організації першого на теренах нашої держави відділу гемодіалізу та трансплантації нирки. Останній довгий час територіально розташовувався безпосередньо на базі клініки кафедри. В 1972 році там була здійснена перша в Україні успішна трансплантація трупної нирки. В школі професора А.П.Пелещука проводилися дослідження з етіології, патогенезу, клініки, діагностики та лікування найбільш поширених захворювань нирок: гломерулонефриту, хронічної ниркової недостатності, а також порушень різних систем організму при хворобах нирок, розроблені патогенетична терапія та варіанти дієти при нефрологічній патології. Здійснені клініко-морфологічно-функціональні порівняння й вивчення хроноритмів при ниркових хворобах дозволили уточнити показання до пункційної біопсії нирок, удосконалити методику лікування гормональними, сечогінними засобами тощо. Запропоновані оригінальні варіанти низькобілкових дієт для лікування хронічної ниркової недостатності широко впроваджені в Україні. Багато уваги було приділено науковому обґрунтуванню терапії хворих на хронічний гломерулонефрит на Південному узбережжі Криму. Інтенсивно вивчалися питання дисемінованого внутрішньосудинного зсідання крові при хворобах нирок, що дозволило уточнити показання до антикоагулянтної терапії та удосконалити методику її проведення. У період із 1972 по 1995 роки виходять багато його монографій на цю тематику: «Основы нефрологии» (1972), перший збірник наукових праць «Актуальні питання нефрології» (1973), «Практическая нефрология» (1973, 1983), «Семиотика и диагностика болезней почек» (1976), «Хроническая почечная недостаточность» (1978), «Состояние систем организма при заболеваниях почек» (1988) і «Нефрологія» (1995).

Уже в другій половині XX сторіччя демографічна ситуація в Україні потребувала детального вивчення проблем геронтології та геріатрії. На клінічній базі кафедри, очолюваної професором А.П. Пелещуком, протягом трьох років була розташована клініка внутрішніх хвороб Інституту геронтології та геріатрії АМН СРСР, де й було розпочато вивчення особливостей перебігу захворювань органів травлення і нирок у хворих похилого та старечого віку. Ці роботи були одними із перших у нашій країні, їх результати були узагальнені в колективній монографії «Основы геронтологии» (1969).

Однією з традицій київської терапевтичної школи є широке застосування в лікувальному процесі немедикаментозних методів. Науково обґрунтований розвиток курортології в нашій країні був започаткований академіком Ф.Г. Яновським. З його ініціативи у 1927 році була створена комісія при Академії наук УРСР з вивчення курортів і впровадження в практичну медицину санаторно-курортного лікування. Цей напрям комплексної терапії патології внутрішніх органів також знайшов своє плідне продовження в науково-дослідній роботі школи Анатолія Петровича. У 1962-1972 роках клініка координувала наукову роботу на курортах України, а професор А.П. Пелещук багато років був головою наукової комісії при Раді з управління курортами профспілок УРСР. Великий внесок було зроблено у розробку алгоритму санаторно-курортного лікування захворювань органів травлення та нирок, особливо, у пацієнтів похилого та старечого віку. Впродовж багатьох років співробітники кафедри займались організацією лікувального процесу на Миргородському курорті. Результати цих наукових досліджень підсумовано в колективних монографіях «Лечение хронического гастрита и язвенной болезни на курортах Украины» (1974) і «Санаторное лечение хронического гастрита и язвенной болезни» (1979).

У школі А.П. Пелещука традиційно велике значення надавалось питанням впровадження інновацій до навчального процесу. Широке поширення ендокринологічної патології гостро визначило актуальність не лише проведення наукових досліджень, а й необхідність викладання ендокринології для студентів, яке було започатковане в Київському медичному інституті імені О.О. Богомольця за ініціативою професора А.П. Пелещука і розпочате у 1973 році за участю доктора медичних наук П.М. Боднара. Співробітники кафедри

здійснювали значну науково-методичну роботу з курсу ендокринології, причому наукові дослідження виконувались на рівні державних програм. Тому після того, як ендокринологію було включено до навчальних планів медичних університетів СРСР як самостійну дисципліну (1978), відповідний курс був організований саме при кафедрі, очолюваній професором А.П. Пелещуком. Представники школи були залучені до наукових досліджень в галузі клінічної та експериментальної діабетології, зокрема розробили нову клініко-патогенетичну класифікацію цукрового діабету та діабетичних ангіопатій.

Виключно важливого значення Анатолій Петрович надавав дослідженню історії української медицини, київської терапевтичної школи, Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Він разом з Г.Ю. Ароновим до 160-річчя рідної Alma mater написав книгу «Легенди і бувальщини київської медицини (люди, факти, події, документи)», яка містить дуже цікаві факти з життя закладу, починаючи ще з часів заснування медичного факультету Імператорського університету Св. Володимира. Професор А.П. Пелещук багато зробив для популяризації імені Ф.Г. Яновського НАМН України. Зокрема, він був одним із ініціаторів зведення біля старовинного корпусу Інституту фтизіатрії та пульмонології чудового пам'ятника великому лікареві-гуманісту. Анатолій Петрович був консультантом при створенні стенду, присвяченого Ф.Г. Яновському, в «Музеї однієї вулиці» на Андріївському узвозі. Свій життєвий та професійний досвід А.П. Пелещук узагальнив у книзі «Спогади київського професора медицини» (2003), яка стала бестселером, швидко розійшлась і одержала схвальні відгуки.

Анатолій Петрович завжди дбав про збереження єдності його школи. Тому при зміні профілю кафедри (факультетської терапії, терапії стоматологічного факультету й госпітальної терапії) на неї переходив весь викладацький та науковий склад співробітників, залишались старі бази і додавались нові. А.П. Пелещук працював над удосконаленням основної клінічної бази кафедри – ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України». Він не лише підняв медичну науку і практику в цьому лікувально-профілактичному закладі на ще більш високий щабель розвитку, але й розширив коло наукових інтересів її співробітників, поглибивши інтеграцію науки, освіти та лікувального процесу.

Очолювана професором А.П. Пелещуком клініка завжди була школою передового досвіду та базою факультету підвищення кваліфікації лікарів. Кафедра з 1972 року відповідає за методичне керівництво інтернатурою з внутрішніх хвороб. Із 1974 року на ній підвищують свою кваліфікацію викладачі вищих та середніх спеціальних

медичних навчальних закладів України. Видані співробітниками терапевтичної школи А.П. Пелещука або за їх суттєвої участі підручники та практичні посібники «Внутренние болезни» (1977, 1981, 1987), «Неотложные состояния в клинике внутренних болезней» (1985), «Етика спілкування лікаря і хворого» (1993), «Фізичні методи дослідження в клініці внутрішніх хвороб» (1993), «Энциклопедия семейного врача» (1995), «Внутренняя медицина» (2008, 2010), «Внутрішня медицина» (2008, 2009) користуються серед медичного загалу великою популярністю.

Школа професора А.П. Пелещука не лише завжди була вірною традиціям київської школи терапевтів, а й передавала їх своїм учням. Її співробітниками за різними програмами підготовлено багато тисяч лікарів. Анатолієм Петровичем виховано 6 докторів та 32 кандидати медичних наук, серед яких відомі та шановані вчені: академік Л.А. Пиріг, професори А.С. Свінціцький, Т.Д. Никула, А.Д. Тодоренко та багато інших.

Науково-педагогічна школа професора А.П. Пелещука є яскравим прикладом успішної спадкоємності та розвитку традицій київської терапевтичної школи із належним забезпеченням інтеграції науки, освіти та лікувального процесу в умовах закладу практичної медицини. Для клінічної медицини в Україні, яка функціонує на трьох ієрархічних рівнях науково-практичної діяльності (Національна академія медичних наук та науково-дослідні інститути – вищі медичні навчальні заклади - практичні заклади охорони здоров'я) ця проблема завжди була особливо актуальною. Зробивши свій вагомий внесок у становлення та розвиток української терапевтичної науки, школа заслуженого діяча науки УРСР, лауреата Державної премії УРСР, професора Анатолія Петровича Пелещука є прикладом успішного вирішення цієї надпроблеми за непростих умов минулого сторіччя.

РОЗДІЛ 2.

СПОГАДИ КИЇВСЬКОГО ПРОФЕСОРА МЕДИЦИНИ*

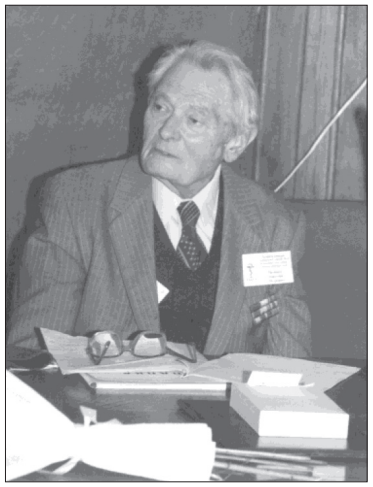

ПЕЛЕЩУК Анатолій Петрович

завідувач кафедр терапії стоматологічного факультету, госпітальної терапії №2, внутрішніх хвороб №3 Київського медичного інституту імені О.О.Богомольця (1962-1987 рр.), заслужений діяч науки УРСР, лауреат Державної премії УРСР, доктор медичних наук, професор

«Сподіваюсь, що мої лекції, практичні заняття та клінічні розбори хворих допоможуть студентам і викладачам медичних вузів, практикуючим лікарям бути вірними лікарському обов'язку, медичній етиці та деонтології. Вони допоможуть їм стати гідними своїх вчителів як за фаховим, так і за загальнокультурним рівнем. Маю надію, що цьому сприятимуть і мої спогади».

Анатолій Пелещук, 2003 рік

ВИТОКИ

Присвячується моїм дорогим батькам,
незабутньому Вчителю, моїм рідним,
колегам і друзям

Народився я в Києві 16 липня 1913 р. Батько мій Петро Опанасович Пелещук походив з багатодітної селянської родини із с. Власівка Парафіївської волості Борозенського повіту Чернігівської губернії (нині – Ічнянський район Чернігівської області). Він з відзнакою закінчив Парафіївське початкове народне училище і завдяки своїй грамотності та чудовому почерку був прийнятий у контору Парафіївського цукрового заводу як технічний працівник і письмоводитель. Згодом працював письмоводителем і рахівником на інших цукрових заводах України, а в останні роки – у Києві. Останні роки життя (початок 30-х років XX ст.) тяжко хворів на ревматоїдний артрит й помер на початку 1936 р.

* *У редакції А.П. Пелещука*

Мій прадід по матері Максим Левченко був кріпаком поміщика І. Любовицького (с. Бабинці Сквирського повіту Київської губернії). У 1850 р. був зданий у рекрути. Моя мати казала мені, що це було помстою поміщика кріпакові (в той час солдат служив 25 років), який поводив себе дуже незалежно і навіть відлупцював пана канчуками, коли дізнався, що той залицяється до його дружини. Прадідові не довелося тягти лямку 25 років. У 1855 р. його вбили під час облоги Севастополя.

Моя прабабця Мотрона та її донька Дарія (моя бабуся) стали «московками» і, звільнившись від кріпацтва, перейшли із селянського у міщанський стан, переїхали жити до Києва, де прабабця, як згодом і моя бабуся, працювала хатньою робітницею. Моя мати Оксана Григорівна у 14 років одержала дозвіл на вільне проживання в будь-якій місцевості Російської імперії. Вона вступила на курси з підготовки народних вчителів, після закінчення яких працювала вчителькою у різних селах Правобережної України, а в останні роки – до одруження у 1912 р. з моїм батьком – у Києві в Марийському дитячому притулку. З 1912 р. займалася лише хатнім господарством. У батьків було троє синів, з яких я найстарший. Другий брат Віктор (1915 р.н.) – заслужений артист України, працював у різних театрах, останнім часом перед виходом на пенсію – у Театрі кіноактора. Наймолодший брат Юрко (1917 р.н.) – військовий інженер-полковник, помер у 1988 р. Пізніше померла прийомна донька наших батьків Маруся, яка була старшою за нас і фактично нас виховала.

Жили ми в невеликому дерев'яному будиночку по вул. Тургенівській №5. Двір був прохідний – сполучався з вул. Дмитрівською №10, отже, розташовувався поруч з так званим Єврейським базаром і церквою Іоанна Златоуста, яку всі звали «Залізною церквою», бо вона була однією з перших у Києві залізобетонних споруд. Часи громадянської війни, коли влада у Києві переходила від одних сил до інших, пам'ятаю невиразно. Лише згадую, що під час боїв нам, дітям, довелося з дорослими мешканцями сусідніх помешкань ховатися у підвали під рестораном «Білий ведмідь», який виходив на Дмитрівську вулицю. Основним бажанням було не врятуватися, а вгамувати голод, який ми, малюки, переносили особливо тяжко.

Період зайняття Києва лівим есером Муравйовим, потім німцями,

петлюрівцями, а після них Червоною армією під командуванням Миколи Щорса до кінця зовсім не пам'ятаю. Проте чомусь запам'ятався один епізод. У серпні 1919 р. наша сусідка Є.В. Попікова взяла мене на ріг вул. Саксаганського та Галицької площі (нині – площа Перемоги) зустрічати «наших українців» (згодом я дізнався, що це була дивізія Січових стрільців). Мене тоді дуже здивували багнети на рушницях, що за формою швидше нагадували ножі, а не багнети червоноармійців, а також те, що солдати розмовляли українською мовою. Повертаючись додому, я побачив, як на Галицьку площу зі Столипінської вулиці (нині – вулиця Олеся Гончара) вступає кіннота. Вершники також були у зовсім іншій формі, але теж розмовляли українською мовою. Пізніше я дізнався, що це була кубанська дивізія генерала Шкуро, яка воювала на боці Денікіна. Вночі розпочався бій між денікінцями і січовими стрільцями, яких на другий день вже ніхто не бачив, бо їх вибили з Києва денікінці. Менше ніж через рік, у травні 1920 р., стався ще один епізод громадянської війни, який я добре запам'ятав. Я побачив, що наш прохідний двір між Тургенівською та Дмитрівською вулицями заповнений солдатами у незнайомій формі, які розмовляли між собою незрозумілою мені мовою. Це була частина польської дивізії, яка на короткий час зайняла Київ під час польсько-радянської війни. Мене дуже здивувало, що моя мама добре їх розуміла і могла з ними розмовляти. Згодом я дізнався, що в селах на Житомирщині, де вона вчителювала, жило багато поляків, їхні діти ходили до школи, де викладання велося лише російською мовою, тому вчитель, крім російської, мусив знати і українську, і польську мови.

«ШКОЛО МОЯ, Я НІКОЛИ ТЕБЕ НЕ ЗАБУДУ...»

До школи я пішов дуже пізно – одразу в 5-й клас, бо мати підготувала мене за попередні 4 класи, за які я й склав відповідні іспити під час вступу. Тоді в школах України було лише 7 класів, закінчення яких давало середню освіту, а далі треба було обрати фах і вчитися ще 3 роки у так званій професійній школі. Я вступив до середньої школи №50, що розташовувалась у Комерційному провулку (нині – провулок Бєлінського), недалеко від місця мого мешкання. До революції це було 4-те комерційне училище і більшість педагогів перейшли в школу №50 саме з нього. Це були висококваліфіковані вчителі, яких я запам'ятав на все життя. Математику викладав І.І. Чир'єв, який в минулому був інспектором 1-ї Київської гімназії. Математика давалася мені важко, але завдяки вмінню і наполегливості І.І. Чир'єва я все ж опанував її і навіть отримав оцінку «4». Решту предметів я знав на «5». Особливо мені подобалися уроки з української мови, яку викладали В.В. Кондратюк і М.Ф. Кніпович, котрий одночасно був моїм класним наставником. З ним я зустрівся потім у Київському медичному інституті, де він очолював кафедру латинської та іноземних мов. Блискуче викладала нам російську мову і літературу В.Г. Крижанівська-Тучанська (в минулому – дружина одного з депутатів 1-го з'їзду РСДРП в 1899 р. у Мінську Павла Тучанського). Ми знали, що Віра Григорівна – одна із засновниць соціал-демократичного руху не лише у Києві, а й загалом у Росії. Вона пережила заслання. Зі своїм чоловіком П.Л. Тучанським обвінчалася у Лук'янівській в'язниці, але, на жаль, їх шлюб швидко розпався. Вона листувалася з Лесею Українкою, була добре знайома з А.В. Луначарським, Н.К. Крупською, В. Фішер. У пам'ятні ленінські дні багато розповідала нам про В.І. Леніна, з яким також була особисто знайома.

Після закінчення школи я рідко зустрічався з В.Г. Крижанівською-Тучанською. Від знайомих дізнався, що вона виїхала з Києва до Москви, де жила в будинку ветеранів революційного руху, а звідти її перевели в будинок інвалідів у Ленінграді, де вона і померла в січні 1942 р. і похована на Піскарьовському кладовищі в спільній могилі.

Завдяки В.Г. Крижанівській-Тучанській та директорові школи Л.А. Пахаревському я добре опанував як українську, так і російську мови, був добре ознайомлений з літературними творами визначних письменників. Тому спочатку думав вступати до історико-філологічного факультету Інституту народної освіти (ІНО) – таку назву в 1926-1931 рр. мав Київський університет імені Т.Г. Шевченка.

З директором школи Л.А. Пахаревським, який викладав нам історію України та Росії, я спілкувався відносно мало. Проте мене вражали його чиста українська мова, керівництво драматичним гуртком, до якого він залучав як учнів старших класів, так і вчителів. Силами цього гуртка була поставлена опера С.С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм». Його промова на нашому випускному вечорі була дуже короткою. Він лише прочитав вірш Олександра Олеся «Айстри» і побажав, щоб у подальшому житті ми не зав'янули, як ці айстри. Заглиблюючись в українську літературу і читаючи книгу С. Єфремова, я дізнався про працю Л.А. Пахаревського як перекладача творів К. Гамсуна на українську мову. На жаль, його творча робота в 1930 р. припинилася, бо йому заборонили викладати в українських школах і вислали до Росії.

Не можу не згадати прекрасних викладачів біології та фізики.

Останній предмет нам викладав майбутній професор Політехнічного інституту Франківський.

Через те, що я пішов до школи одразу в 5-й клас, я закінчив її в 13 років і треба було вступати до профшколи. Профшкіл з мовознавства та літературознавства тоді ще не було, і я піддався на умовляння батька і вступив до 3-ї торговельно-промислової школи, яка містилася на Михайлівському майдані. Ми займалися у другу зміну (з 17-ї години), а на першій зміні йшли заняття 6-ї трудової школи. Основними спеціальними предметами викладання були бухгалтерія і товарознавство. Обидва предмети мені не подобалися, але все ж я намагався їх добре вивчити. Закінчивши школу, я одержав кваліфікацію рахівника, але за цим фахом ніколи не працював.

Справжньою втіхою під час навчання в профшколі було поглиблене вивчення української мови, української літератури та всесвітньої історії. Останню нам викладав великий знавець цього предмета, в минулому член Бунду (єврейської соціал-демократичної партії) Я. Меєрзон. Він прищепив мені велику любов до історії, яка залишилась на все життя. На жаль, мій зв'язок з ним швидко перервався, через те, що його як колишнього члена Бунду, спочатку було позбавлено права викладання, а згодом репресовано. Російську та зарубіжну літературу нам викладав чудовий педагог Яків Павлович Горунович. Багато уваги він приділяв класикам, особливо тим, які були «в загоні» (Достоєвському, Тютчеву, Фету та ін.), а також сучасній літературі. Ми не лише поглиблено вивчали літературу, а й організували літературний гурток, в який входило понад 10 юнаків та дівчат. Щотижня ми збирались у когось на квартирі й обговорювали твори Ф. Достоєвського, Л. Толстого, А. Чехова, І. Буніна, В. Підмогильного, М. Хвильового, П. Тичини, М. Бажана, С. Скляренка, Е.М. Ремарка, І. Франка, Т. Мана, К. Гамсуна, Г. Уелса та ін. Ми навіть зважилися запросити на засідання нашого гуртка поета Й. Уткіна, який читав нам свої вірші й висловлював власні думки щодо сучасних поетів. Ця зустріч надовго запам'яталася, як і зустріч з В. Маяковським, до якого я і двоє дівчат зі школи ходили в його номер у готелі «Континенталь» (нині на цьому місці Українська музична академія) і випросили у нього контрамарки на його останній виступ у Києві у 1929 р., що відбувся у приміщенні цирку по вул. В. Городецького (нині тут кінотеатр «Україна»). Треба сказати, що я не був у захваті від цього виступу поета, і, певно, з того часу почалося моє розчарування творчістю В. Маяковського.

Ходили ми на зустрічі з письменниками та на їхні творчі вечори: з В. Підмогильним (його роман «Місто» закарбувався в моїй пам'яті

як видатний твір), В. Домонтовичем, Г. Брасюком (після 1937 р. їхні прізвища донедавна не згадувалися), І. Ле, з поетами-неокласиками М. Рильським, М. Зеровим, П. Філіповичем, М. Драй-Хмарою, які всі, крім М. Рильського, надовго були викреслені зі статей і підручників, а коли й згадувалися, то лише з негативною оцінкою. Справжнім святом для мене був перший том «Тихого Дону» М. Шолохова, який вийшов у 1928 р. Проте вже тоді над літературою, особливо українською, нависли темні хмари. С. Єсеніна та М. Рильського не друкували, В. Підмогильного жорстко критикували, а згодом репресували, С. Єфремова оголосили керівником «Спілки визволення України». За належність до цієї вигаданої спілки заарештували Л.М. Старицьку-Черняхівську (доньку М. Старицького).

Я почав замислюватися над своїм подальшим шляхом. Розумів, що в мене нема письменницького хисту, а стати критиком рідної української чи російської літератури за тих умов, що склалися, я вважав неможливим. Тому я послухався поради батьків стати медиком. Цьому рішенню сприяло й те велике враження, яке справило на мене справжнє, неудаване, народне горе, що я спостерігав під час похорону академіка Ф.Г. Яновського, якого кияни звали «святим лікарем».

Професійну школу я закінчив у 1929 р. – році примусової колективізації. Голоду ще не було, але матеріальне становище родини було скрутним. Його ускладнювала тяжка хвороба батька. Він був змушений кинути роботу, перейти на інвалідність, часто лежати в лікарнях. Наш літературний гурток розпався. Близьких приятелів у мене не було. Я був наймолодшим (закінчив школу в 16 років). Незважаючи на свій юний вік, у кінці навчання я закохався в одну з моїх співучениць, дуже вродливу дівчину, яка була на 1,5-2 роки старша за мене, росла в заможній родині (батьки були юристами) і часто хворіла на серце. Тому перед екзаменами я їй допомагав, бо вчився добре. Після закінчення школи я бував у неї на квартирі на Тарасівській вулиці. Через хворобу вона не вступала до інституту. Наше знайомство тривало 3 роки. В 1932 р., коли я вже вчився в Київському медичному інституті, вона познайомила мене зі своїм нареченим. Це був для мене тяжкий удар, але я знайшов у собі сили, щоб одразу обірвати знайомство.

Пройшло багато років. У 1959 р., коли я був уже доцентом і майже закінчив докторську дисертацію, був одружений і мав трьох доньок, пролунав телефонний дзвінок, я зняв трубку і почув її голос. Вона просила мене з'єднати її з однією з моїх співробітниць. Я спитав, хто її питає, і коли вона назвала своє дівоче прізвище, я скористався іменем, яким називав її в школі, – Дуся. Тоді й вона мене пізнала і за-

просила в гості. Познайомила зі своєю 18-річною дочкою. Ми довго говорили, згадували школу, співучнів і обидва розуміли, що це несподіване побачення – останнє. Прощаючись, вона спитала, невже ми й сьогодні не поцілуємось, і я, згадавши, що жодного разу її не цілував, охоче зробив це тоді і більше ніколи її не бачив. З часу того першого кохання до одруження в 1936 р. у мене не було серйозних захоплень, бо робота, навчання на робітфаку, а потім в інституті, напружена студентська наукова робота повністю поглинали мій час.

Після закінчення професійної школи мій намір вступити до медичного інституту зміцнів. Я вже писав, що посиленню цього наміру значною мірою завдячую тому впливу, яке справив на мене похорон Ф.Г. Яновського. Мене вразили тисячі людей, які проводжали його до Лук'янівського цвинтаря. У всіх були засмучені обличчя, багато хто плакав. Натовп ледве посувався, я чув уривки розмов: «Він врятував мого сина», «Він не лише лікував мене безкоштовно, а й допоміг матеріально». Часто чулося «свята людина», «святий лікар». Мені набридло плентатися у хвості, і я ящіркою почав протискатися до катафалка. За ним йшли родичі і духівництво. Я побачив і православних священиків, і ксьондзів з костьолу Св. Олександра, і рабинів, і мулу (тоді на Татарці була мечеть). Така єдність усіх конфесій та релігій мене спочатку здивувала, бо я знав, що Феофіл Гаврилович – українець, православний, проте вкрай зворушила і глибоко запала в серце.

Прогресування тяжкої хвороби батька, якого багато років лікували і до якого душевно ставилися лікарі як з поліклініки, так і з лікарні, теж відіграло певну роль. Хотілося добре вивчити і лікувати ревматоїдні хвороби.

КИЇВСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

У ті роки потрапити до медичного інституту неробітникові або хлопцеві з неробітничої сім'ї було вкрай важко. Тому я влаштувався чорноробом на тютюнову фабрику, яку колись заснував караїм Коган. На його замовлення архітектор В. Городецький побудував кенасу на нинішньому Ярославову Валу (тепер це Будинок актора). Працюючи на фабриці, у 1930 р. я вступив на вечірнє відділення робітфаку Київського медичного інституту. Наші заняття проходили на Хрещатику, у дворі, поруч з Київським театральним інститутом імені І.К. Карпенка-Карого. Щодня після роботи я йшов з дому Галицькою площею, бульваром Т. Шевченка до робітфаку. Прохо-

див повз Володимирський собор. Він був зачинений, дзвонів нема, їх скинули ще на початку 30-х років. Пам'ятаю, як вразило мене це видовище, адже їх могутній дзвін часто доходив до нашого будинку. Здавалося, що Київ і кияни, втративши потужні дзвони Лаври, Софії, Володимирського собору, про які так добре сказав у чудовому вірші П.Тичина, втратили щось істотне у своєму житті. Проте висловлювати такі думки вголос було вкрай небезпечно. Один мій сокурсник висловив свій жаль у хорошому вірші, про який дізнався партійний комітет, і довелося йому розпрощатися з інститутом.

Атмосфера на робітфаці була дружньою, ми швидко перезнайомились, бо нас було всього близько 50. Викладачів майже не пам'ятаю, крім доцента Михайла Федоровича Кніповича (1882- 1953), який викладав нам українську мову, а в медичному інституті завідував кафедрою латинської та іноземних мов (1933-1953). Як я вже згадував, з ним я познайомився ще у середній школі №50, де він був моїм класним наставником. Це була людина високої культури і великої душі. Втративши на війні єдиного сина, він усе тепло свого серця віддавав студентам, яких не лише вчив латини, а й прилучав до скарбниць світової культури. Я і багато моїх товаришів завдячуємо йому тим, що він прищепив нам глибоку любов до української та російської культури. Саме завдяки йому я рано познайомився з творчістю О. Олеся, П. Тичини, М. Рильського, М. Зерова, М. Драй-Хмари. Може тому, що Михайло Федорович ще у школі помітив мою зацікавленість художньою літературою, він приділяв мені більше уваги, ніж іншим. Він давав мені книжки, зокрема й такі, які тоді важко було дістати. Він перший познайомив мене з творчістю М.О. Булгакова, з яким був особисто знайомий і навіть сватався за одну з його сестер. Він не погоджувався з поширеною тоді думкою про «антиукраїнізм» М. Булгакова і розповідав мені, що той цілком толерантно ставився до української мови, якою часто розмовляв Михайло Федорович. В останні роки життя Михайло Федорович часто хворів. Мені довелося бути його лікуючим лікарем, і біля його ліжка ми розмовляли не лише про його хворобу. І досі моєю настільною книгою є його латинсько-українсько-російський «Словарь медицинской терминологии».

У кінці лютого 1931 р., після закінчення робітфаку, мене зараховують на 1-й курс лікувально-профілактичного факультету Київського медичного інституту. До нас приєдналися й випускники Конотопського відділення вечірнього робітфаку. В перших числах березня розпочалися заняття. Курс був невеликий – всього 45 студентів лікувального і 45 студентів педіатричного факультетів, тому

ми добре знали не лише один одного, а й багатьох студентів як попереднього, так і наступного курсів, бо часто слухали спільні лекції, працювали разом у наукових гуртках.

Студенти Конотопського відділення робітфаку походили переважно з робітників-залізничників і працівників міських та районних керівних установ. Вони були підготовлені гірше за киян. Тому формуючи навчальні бригади (тоді практикувався бригадний метод навчання і керівник бригади ніс повну відповідальність за успішне навчання всіх її членів), на чолі більшості бригад ставили киян. У мою бригаду входило три студенти, значно старші й досвідченіші за мене. Один працював у районному ОДПУ, другий – головою районного комітету спілки медпрацівників, третій – головою завкому одного з підприємств Конотопа. Незважаючи на різницю в роках, я знайшов з ними спільну мову і, як міг, допомагав їм у навчанні. А труднощі виникли одразу, особливо важко було опановувати анатомію.

Наші асистенти М.І. Волкобой та В.П. Кибальчич поєднували педагогічний талант з високою вимогливістю. Проте ще більше, ніж їхня вимогливість, нас спонукав приклад завідувача кафедри, який лише півроку тому, в 1930 р., очолив її. Професора М.С. Спірова ми бачили в анатомічному театрі з ранку до вечора. «Анатомка» тоді містилася на «Собачій тропі» (нині – вул. Мечникова), в будинку, де тепер розташовані кафедри патологічної анатомії та оперативної хірургії. М.С. Спіров не лише читав нам лекції, а й часто сам проводив практичні заняття, особисто керував науковим студентським гуртком. До студентів він ставився як батько до дітей, невстигаючим намагався допомогти, а успішними студентами пишався.

Пригадую один випадок, який добре його характеризує. Студентка І.С., як і я, була одним з найкращих членів наукового гуртка, і якось на практичних заняттях посварилася з одним із студентів-робітфаківців Б. – обидва хотіли препарувати одну й ту саму верхню кінцівку. Причина цієї сварки мені й досі не зрозуміла, бо трупного матеріалу у нас вистачало (йшов жахливий голодомор 1933 р., коли трупи підбирали на вулицях). Закінчилося все тим, що студент Б. вигукнув: «Ах ти сука!», а І.С. у відповідь на це дала йому ляпаса спірним анатомічним препаратом по пиці. Зчинився страшенний галас. Робітфаківці, комсомольці ставили питання руба: І.С. треба судити товариським судом і виключити з інституту, бо не можна терпіти знущання інтелігенції над робітничим класом (студентка була племінницею професора К.). У кого шукати допомогу? Я пішов до професора Спірова. Михайло Сергійович мене уважно вислухав. Видно було, що він прикро вражений, але заспокоїв мене і пообіцяв

прийти на товариський суд. І дійсно прийшов і виголосив там блискучу промову, суть якої зводилася до того, що треба покарати не І.С., а Б.: «Бо він вчинив тяжкий злочин – образив жінку, а значить, і матір, і сестру». Виступ був настільки переконливим і зворушливим, що у багатьох викликав сльози, а «потерпілий» одразу відмовився від обвинувачення.

Доля дала мені щастя спілкуватися з М.С. Спіровим ще десятки років. Він був тією людиною, якою захоплюються, особистим прикладом надихав на добро, самопожертву, любов до людей, до медицини багато поколінь студентів. Однак, попри усю свою доброту, Михайло Сергійович був дуже вимогливий як до себе, так і до студентів. Це відчули члени моєї бригади, з яких двоє мусили залишити інститут. Їм завадила слабка підготовка, а головне – горілка, якої вони не цурались і до якої намагалися прилучити й мене. Так що я вдячний Михайлу Сергійовичу не лише за знання, а й за те, що врятував мене від алкоголізму.

Кафедра гістології містилася по вул. Леніна (нині – Б. Хмельницького, 37) у одноповерховому корпусі. На цій кафедрі мені добре запам'яталися асистент П. Завістовський і доцент Б.Й. Лейкун. Я знав, що це учні видатного гістолога О.Г. Черняхівського, учня Рамона і Кахая, та Ф.І. Ломінського. Це були блискучі педагоги, які вміли прищепити студентам любов до своєї дисципліни. Запам'ятався і технічний співробітник кафедри Ф.А. Назаров, який часто консультував нас у вечірні години, коли ми самостійно працювали над препаратами. Самого О.Г. Черняхівського я вже не застав, бо в 1930 р. його було засуджено за вигаданою справою СВУ (реабілітований у 1989 р. посмертно). Його та його дружину (письменницю Л.М. Старицьку-Черняхівську) я бачив лише в дитинстві, бо моя родина мешкала на Тургенівській № 5, а вони – в № 11. Біля їхнього будинку був невеликий садок, у який ми, дітлахи, часто зазирали через паркан і рідко залишалися без гостинця.

На кафедрі фізіології я добре запам'ятав завідувача кафедри академіка В.Ю. Чаговця і доцента (згодом – професора) М.К. Відте. Лекції Василя Юрійовича несли велику наукову інформацію, але, на жаль, були мало дохідливі для більшості студентів. Та навіть і слабкі студенти його глибоко поважали, знаючи, що він учень І.П. Павлова і сам видатний вчений, засновник сучасної електрофізіології. Тому на лекціях, які відбувалися у великому фізіологічному корпусі університету (він розміщувався між основним і хімічним корпусами і був зруйнований під час війни), завжди стояла тиша. Проте якось у середині року Василь Юрійович викликав мене до себе і спитав (я був ста-

ростою курсу): «Чому так багато студентів сидять на самих «верхніх» лавах, читаючи книжки, газети, граючи в шахи? Чому б їм не піти до ботанічного саду, який зовсім поруч, де б я їм не заважав?» Коли я пояснив йому, що це неможливо, бо відвідування лекцій обов'язкове, він просив передати «шахістам і літераторам», що він дозволяє їм не відвідувати його лекції. Проте жоден студент не скористався з цього дозволу і гра в шахи, карти, читання газет припинилися, бо повага до цього видатного вченого, його доброта, доброзичливість змушувала соромитися навіть найнедисциплінованіших.

Треба зазначити, що з перших трьох років перебування в інституті навчанню було присвячено менше двох з половиною. У 2-му семестрі нас після однотижневого навчання направили на два з половиною місяці в Чернігівську область для проведення віспощеплення, яке за цей термін планували здійснити всьому населенню України. Я працював у селах Лосева Слобода та Бреч Сновського району, а також у селах Корюківського району. Йшов третій рік колективізації. Голоду ще не було, але все ж харчів бракувало. Уповноважені райкомів партії проводили по селах розкуркулювання, вилучали хліб. Нашої мізерної стипендії ледве вистачало на харчування. До того ж нам бракувало знань (адже це був лише перший курс), а в селах треба було принаймні вміти надати хоч першу допомогу і доводилося цим оволодівати самотужки. Ставлення до поголовного віспощеплення не завжди було позитивним. Тому ми з радістю повернулись до інституту на 3-й семестр.

Після 5-го семестру, в кінці травня 1933 р., нас знову мобілізували на 3 місяці на боротьбу з авітамінозом (так звали голодомор 1933-1934 рр.) і на збирання врожаю, бо половина села вимерла від голоду, а друга була вкрай знесиленою. Це були одні з найтяжчих часів у моєму житті. Хоча врожай 1932 р. був добрий, його вилучили у селян, і вже зимою 1932-1933 років настав голод. Ми, студенти, одержували по 200 г хліба, ходили на заняття голодні, набиваючи животи різними сурогатами (ячмінною кавою, погано обдертим пшоном, мерзлими картоплею та капустою); ковбаса з конятини була ласощами. Проте цей раціон здався нам розкішним порівняно з тим, що ми побачили на фельдшерських дільницях у селах Київської та Вінницької областей. Люди їли жолуді, кору та листя дерев, бур'яни, траву. Ходили опухлі. У селах залишилася половина людей, решта померла або втекла, бо в містах було трохи легше. Відомі випадки людоїдства. Ми намагалися врятувати хоча б дітей, але в нашому розпорядженні було лише трохи пшона, меляси, бадилля. Іноді вдавалося роздобути трохи сурогатного хліба, макухи; з медикаментів –

камфори, глюкози, кофеїну. В таких умовах нам вдалося хоча б щось зробити для дітей і багатьох з них врятувати від смерті. Крім того, треба було допомагати збирати врожай, правда, цим в основному займалися студенти молодших курсів нашого інституту і студенти інших вищих навчальних закладів Києва.

Виснажені фізично і, особливо, морально у вересні 1933 р. ми розпочали заняття. Займатися стало цікаво, крім теоретичних дисциплін – патологічної анатомії та патологічної фізіології – почалося викладання і клінічних – терапії та хірургії. Навесні 1934 р. поліпшилося й харчування: крім 200 г пайкового хліба за картками можна було прикупити комерційного хліба за значно вищою ціною. Тому, щоб його купити, треба було підробляти на сестринській або фельдшерській посаді у вечірні та нічні години.

Внутрішні хвороби ми вивчали на кафедрі, яку очолював М.Д. Стражеско. В той час на цій кафедрі ми проходили і пропедевтику внутрішніх хвороб, і факультетську клініку. Пропедевтику нам викладали в терапевтичному відділенні Жовтневої лікарні (нині - Центральна міська клінічна лікарня). Лекції читав доцент В.Х. Василенко (пізніше – професор, академік). Ці лекції вразили мене неординарністю. Лектор наводив багато спостережень, демонструвалися хворі. Вже тоді мене зачарував тонкий український гумор В.Х. Василенка, якому він залишився вірний і надалі, бо я мав щастя спілкуватися з ним після війни у Москві, багато разів слухати його доповіді.

Нашу групу вів доцент О.А. Айзенберг. Він не обмежувався практичними заняттями, а прилучав нас до вечірніх клінічних обходів, розборів хворих, які мали значний клінічний інтерес. Ці обходи стали великою клінічною школою. Простота, колегіальність, доброзичливість Олександра Абрамовича у поєднанні з великим клінічним досвідом вже тоді заклали підвалини нашого подальшого багаторічного тісного спілкування під час спільної роботи в Київському медичному інституті.

Курс факультетської терапевтичної клініки ми проходили на бульварі Т. Шевченка №17. Лекції нам читали академік М.Д. Стражеско і професор В.М. Іванов. Це були справжні лекції з факультетської терапії, які один з основоположників київської терапевтичної школи В.Т. Покровський влучно назвав «науковою зразковою клінікою». Одному хворому присвячувалось 2-3 лекції, детально розбиралися всі симптоми та синдроми його захворювання, обґрунтовувалися лікування та прогноз. Лекції М.Д. Стражеска і В.М. Іванова дещо різнилися. В той час як перший приділяв основну увагу патогенезу, обґрунтуванню діагнозу, історії питання, другий – дифе-

ренціальній діагностиці та лікуванню. Одразу збагнути лекції при всьому бажанні було важко, тому ми намагалися їх записати, і я часто звертався до цих записів у подальшій роботі. Дуже дисциплінувало студентів те, що на лекції приходили всі співробітники кафедри і багато лікарів з міста. Часто заняття з нами проводили аспіранти А.Л. Міхньов і М.І. Франкфурт. Я ставився до них з повагою та симпатією, які у подальшому переросли в дружбу.

Багато мені дали заняття у науковому гуртку при кафедрі, яким керував професор В.М. Іванов, але основне навантаження падало на доцента Е.Е. Крістера та асистента Е.О. Виноградову. Вони особливо мені запам'яталися, бо ставлення Едмунда Едмундовича до студентів було надзвичайно доброзичливим і невимушеним. Абрам Саудович Літінський, згодом асистент кафедри госпітальної терапії, багато розповідав нам про В.П. Образцова, одними з останніх учнів якого були він і Е.Е. Крістер. Декілька їх розповідей я запам'ятав. Е.Е. Крістер розповідав, що студенти на одній з перших лекцій В.П. Образцова запитали його, кому вірити – йому чи популярному німецькому підручнику Штрюмпеля, в якому вказувалося, що в нормі печінка не пальпується. Василь Парменович не вступив у дискусію, а запропонував скептикам спустити штани, оголити живіт, лягти на кушетку (тоді на медичному факультеті жінок не було) і самим переконатися в тому, що він промацає у них край печінки, бо обстежений звичайно відчуває, як під пальцями того, хто пальпує, прослизає край його печінки. А.С. Літінський розповідав, як студенти просили В.П. Образцова оглянути їхнього товариша, хворого на крупозну пневмонію. Той одразу погодився. Стан хворого виявився тяжким, і його мати, вдова дрібного урядовця, впала у відчай. Щоб заспокоїти її, Василь Парменович показав їй золоту монету вартістю 10 карбованців і сказав: «Не хвилюйся, матусю, буду лікувати як за це», і своєї обіцянки дотримав. Доброзичливість до студентів поєднувалась у В.П. Образцова з об'єктивністю. Досить ліберальний екзаменатор, він ставав дуже принциповим, якщо знання студента були слабкі.

Щодо стосунків студентів з М.Д. Стражеском я можу сказати мало. Слухаючи його лекції, захоплюючись його глибокою ерудицією, ми водночас відчували його недосяжність. Цьому сприяла і його зовнішність: високий зріст, поважна постава, бездоганний одяг, великий золотий ланцюжок із золотим годинником, на який він під час лекції час від часу поглядав. Він здавався мені суворим і гордовитим. Проте після останньої лекції один із наших студентів Андрій Козлов висловив йому подяку, і ми всі побачили, як це розчулило Миколу Дмитровича. Він міцно обійняв промовця і тричі поцілував,

а той так розгубився, що навіть не відповів йому. Коли мені протягом півроку довелося проходити аспірантуру на його кафедрі і бути присутнім на його обходах, я переконався не лише в проникливості його діагнозів, а й у чуйному ставленні до хворих, доброзичливості й разом з тим принциповості в ставленні до нас – молодих лікарів. Моя повага до нього особливо зросла, коли від мого друга і товариша по клініці Д.Ф. Чеботарьова я дізнався, що, коли в 1933 р. його прохання про зарахування до аспірантури здібного молодого лікаря М.І. Франкфурта (в майбутньому - відомого професора) було відхилено, він сказав, що піде з інституту, і директору довелось погодитися. На обходах Миколи Дмитровича та його консультаціях вражала глибина клінічного мислення. Відомо, що він разом з В.П. Образцовим вперше у 1909 р. (за два роки до американського лікаря Дж.Б. Херрика) дав повний опис клінічних ознак тромбозу вінцевих артерій серця, що зробило діагностику інфаркту міокарда доступною для практичних лікарів. Слід нагадати, що у той період ще не було ні ангіографії, ні спленопортографії.

Я дуже жалкую, що не слухав лекцій іншого видатного учня В.П. Образцова – професора М.М. Губергріца. Він тоді читав їх лише на педіатричному факультеті. Між аспірантами М.Д. Стражеска і аспірантами М.М. Губергріца існувала певна конкуренція, кожен підкреслював досягнення своєї школи. Зокрема, нам докоряли, що ми так рідко прослуховуємо нормальний третій тон серця, який описав В.П. Образцов, тоді як вони прослуховують його майже у третини здорових людей. Це нам дошкуляло, і ми спитали про це у М.Д. Стражеска. Із задоволенням у відповідь почули: «Мій учитель казав, що третій тон може прослуховуватись у здорових людей, але не казав, з якою частотою». Тепер відомо, що він прослуховується лише у віці до 22-23 років.

Тісніші контакти з М.М. Губергріцем у мене склалися лише у 1948 р. на 6-му з'їзді терапевтів України в Одесі, коли я допомагав у роботі оргкомітету. Один з московських професорів, доповідаючи про інфект-інфаркт міокарда, накреслив свої графіки та таблиці на зворотній сторінці портретів Й.В. Сталіна. Виник грандіозний скандал, який загрожував усім, а особливо тим, хто відповідав за демонстрацію ілюстративного матеріалу. Щоб його загасити, М.М. Губергріцу довелося звернутися до першого секретаря Одеського обкому КП(б) У О.І. Кириченка.

Наше перебування на кафедрі факультетської терапії тривало два роки, і у вересні 1935 р. ми перейшли на кафедру госпітальної

терапії, яку очолював професор М.О. Свенсон. Базою її стало велике терапевтичне відділення Жовтневої лікарні. Характер лекцій і практичних занять відрізнявся від тих, що проводились на кафедрі факультетської терапії. Всі лекції читав сам професор. На лекції, зазвичай, демонструвалося не менше 2-3 хворих, часто з дуже складними діагнозами і певними особливостями лікування. На практичних заняттях ми теж розбирали багато хворих із досвідченим асистентом П.П. Ткачуком. Особливо ж цікавими були заняття з асистентом А.С. Літінським у відділі невідкладної терапії цієї лікарні і чергування в цьому відділі. Абрам Саудович ділився з нами своїм багатим досвідом і часто розповідав про свого вчителя В.П. Образцова. Від нього я вперше почув, з якими труднощами завойовував визнання в Києві метод глибокої, методичної ковзної пальпації. Спочатку його не визнавали навіть деякі професори медичного факультету Київського університету, які називали В.П. Образцова «диваком з Олександрівської лікарні».

УЧИТЕЛІ ЖИТТЯ

Після закінчення інституту з відзнакою в березні 1936 р., за поданням професора В.М. Іванова, я був зарахований аспірантом кафедри факультетської терапії 2-го Київського медичного інституту, якою він завідував. Базою кафедри з 1934 р. була Київська лікарня для обслуговування водників. З того часу моя лікарська, педагогічна та наукова діяльність впродовж понад 60 років пов'язана з цією лікарнею на Ново-Павлівській вулиці (нині – Ю.Коцюбинського), що знаходилась близько від мого житла. Ще в 20-ті роки XX ст. вулиця була яром, що простягався від Обсерваторної до Гоголівської вулиці. На ній стояло лише дві кам'яні будівлі – лікарні та санітарної станції.

Лікарню побудувала в 1913-1914 рр. німецька лютеранська громада Києва, і вона одержала назву євангелічної. В 1914 р., з початком Першої світової війни, в лікарні було розгорнуто шпиталь для тяжко поранених солдатів, який проіснував до 1918 р., коли лікарню знову було передано лютеранській громаді. З 1921 р. вона стала обслуговувати залізничників і водників (з 1933 р. – лише водників). На початку 30-х років поруч з лікарнею було розпланировано сквер, який простягся до Гоголівської вулиці. Навпроти лікарні та скверу на старому глинищі побудовано чотири корпуси житлових будинків, які існують і нині. Менше ніж у двох кварталах від лікарні знаходився жіночий Покровський монастир. Це був не звичайний монастир, а

монастир-лікарня: стаціонар на 125 ліжок, амбулаторія на 400-500 відвідувань протягом дня. І лікарню, і амбулаторію обслуговували черниці, які одержували тут медичну освіту протягом трьох років і складали спеціальний іспит. У 1925 р. Покровський монастир закрили (був відкритий у 1941 р. під час німецько-фашистської окупації) і багато сестер з Покровської сестринської громади перейшли на роботу до нашої лікарні. Їхня висока кваліфікація, гуманізм, самовідданість, любов до хворих дуже сприяли тому, що лікарня водників завоювала високий авторитет серед хворих і населення Києва. До того ж із перших днів роботи в лікарні В.М. Іванов вимагав, щоб весь персонал у своїй роботі керувався гаслом його вчителя Ф.Г. Яновського «Якнайближче до хворого».

Організація роботи в лікарні була досить незвичайною. Всі співробітники вчасно з'являлися на роботу і на чергування, але ніхто з нас не знав, коли ми підемо додому, бо у Вадима Миколайовича не було чіткого графіка роботи. Почасти це було пов'язане з тим, що багато часу у нього займали консультації хворих у 4-му Головному Управлінні МОЗ УРСР. Він був сімейним лікарем родини другого секретаря ЦК КП(б)У П.П. Постишева, консультував інших членів ЦК та уряду України. Коли він нарешті приїздив, то спочатку прямував до головного лікаря Г.Є. Ромбульта вирішувати господарські, організаційні та будівельні справи (у дворі будувався новий двоповерховий лабораторний корпус). А всі лікарі зазирали у вікна, спостерігаючи за візником, який терпляче чекав професора (часто кілька годин). Піти додому ніхто не наважувався, бо всі ми добре пам'ятали випадок, коли аспірант Д.Ф. Чеботарьов після добового чергування о 2-й годині дня наважився нарешті піти додому і у дверях зустрівся з В.М. Івановим, який довго роз'яснював йому різницю між лікарнею і департаментом, між лікарем і урядовцем і що пропускати обхід професора нікому не личить. Обходи часто розпочиналися о 14-15-й годині, а закінчувалися о 17-18-й годині. Під час них Вадим Миколайович вимагав, щоб лікар доповідав, не дивлячись в історію хвороби, і знав не лише своїх хворих, а й усіх тяжких хворих клініки. Це дуже збагачувало клінічний досвід. У корисності такого підходу я швидко переконався, бо в одну з неділь під час мого чергування клініку відвідав нарком охорони здоров'я України С.І. Канторович, який обійшов усі палати, цікавився діагнозами хворих і тим, як їх лікують. За свої чіткі відповіді я удостоївся подяки наркома.

Інший цікавий випадок стався під час відвідування лікарні завідувачем Водздороввідділу Букрабою. Це був капітан-«висуванець» (так тоді казали), який не мав медичної освіти. На обході його су-

проводжували В.М. Іванов і всі лікарі. Біля ліжка тяжко хворого на крупозну пневмонію старого, заслуженого боцмана він поцікавився, як його лікують і який прогноз. Коли Вадим Миколайович сказав, що робиться все можливе і крім дигіталісу, камфори, протикашльових засобів, банок він щоденно одержує пляшку шампанського, Букраба запитав: «А чи не корисніше і одночасно дешевше було б давати старому боцману замість шампанського півстакана горілки?» У відповідь на це і він, і всі ми вислухали лекцію про цілющий вплив шампанського на запальний процес у легенях і на серцево-судинну систему. Слід пам'ятати – це було задовго до ери антибіотиків.

Доцент Євген Борисович Букреєв був з тих людей, які швидко завойовували повагу і любов молодих лікарів і студентів. Він син відомого професора-математика, який викладав у Київському університеті імені Т.Г. Шевченка до 100 років і був його своєрідною реліквією. Євген Борисович був старшим за нас на 20-25 років і залишався несхожим на більшість оточуючих нас людей. Він ставився і до молодих лікарів, і до студентів доброзичливо, колегіально, але з відтінком тонкого гумору. «Дєточка» було його найулюбленіше звертання до них. Мене він називав «Вієм» за моє жорстке волосся, яке важко було зачесати. Популярність його як практикуючого лікаря була величезною. Можна сказати, що його знав увесь Київ. Дізнавшись про моє скрутне становище (я вже був одружений, втратив батька і мусив допомагати матері і двом братам, які ще вчилися), іноді прилучав мене до проведення спостережень та сестринських маніпуляцій у своїх хворих. І це було для мене не меншою школою, ніж обходи у клініці. Я швидко збагнув, що детальні письмові рекомендації, які він залишав своїм пацієнтам, дуже корисні, бо вони, з одного боку, сприяли розвитку клінічного мислення у лікаря, а з іншого – дисциплінували хворого, якому важко було витримати тривалий курс лікування. Євген Борисович навчив мене вірному підходу до пацієнта, показав, що під час обстеження хворого традиційні методи дослідження повинні бути основними, а лабораторно-інструметальні, за всієї їх важливості, базуватися на них. Лише за такого підходу можна виробити у лікаря справжнє клінічне мислення.

Його діагнози часто вражали своєю проникливістю і точністю, навіть у найскладніших випадках. Не можу не згадати один з них. Захворів один з професорів нашого інституту – швидко зменшувався апетит, з'явилися захриплість голосу, прогресуюча слабкість, набряки. На рентгенограмі легень виявили вогнище, яке трактували як пухлинне. Був поставлений діагноз раку легень, його підтвердили і московські клініцисти. Дружина професора, яка добре знала Євгена

Борисовича, все ж вирішила звернутися до нього. Після огляду він заспокоїв хворого і родичів, запевнивши їх, що це не рак, а гіпотиреоз, і пацієнт швидко видужає, якщо регулярно прийматиме тиреоїдин і повністю відмовиться від алкоголю (був такий гріх у цього хворого). Прогноз повністю виправдався. Вже через 1-2 місяці хворий майже повністю прийшов до норми і прожив ще кілька років.

Його ставлення до студентів залишалося незмінно дружнім, трохи насмішкуватим, але позбавленим жодного панібратства. До оцінки знань Євген Борисович ставився вимогливо, але досягав цього не суворістю, а вмілим підходом до студентів. Коли помічав, що студент під час іспитів крадькома заглядає у підручник або шпаргалку, співчутливо звертався до нього з пропозицією користуватися посібником відкрито. Більшість соромилась це робити, а поодинокі студенти, які скористалися цим дозволом, надзвичайно рідко одержували позитивні оцінки. Таким методом він наочно доводив недбайливим студентам, що поспіхом засвоєні знання нестійкі й непевні, змушував їх соромитись, не принижуючи одночасно їхньої людської гідності.

У Євгена Борисовича була органічна відраза до формалізму і казенщини. Особливо він не любив писати річні звіти кафедри, запевняючи, що ніхто їх не читає та до того ж з року в рік у них повторюють одне й те саме. Проте якось йому довелося-таки написати звіт. Наведу уривки з нього мовою оригіналу: «За истекший год дела на кафедре шли не шатко не валко»; підкреслювалась нестача білизни, апаратури, медикаментів (це було в перші післявоєнні роки) і далі: «"Но не красна изба углами, а красна пирогами", больные сложные, с различными заболеваниями и поэтому представляют большой интерес для студентов». Цей звіт довго зберігався в навчальній частині інституту і, на відміну від інших, його з цікавістю перечитували і згадували. Євген Борисович мав критичний склад розуму і сміливо висловлював такі зауваження, на які ніхто не зважувався.

Пам'ятаю, як після «викриття» у 1952 р. «лікарів-убивць» його молоді колеги запитали, як оцінити те, що по цій справі проходять кращі представники вітчизняної медицини. Він почервонів і вигукнув на повний голос: «Дурниці! Дурниці!». Євгену Борисовичу в той тяжкий час багато сходило з рук, бо він створив собі імідж людини несерйозної, а неординарність його, несхожість на людей, які його оточували, відчували всі. В ньому одразу можна було пізнати вихованця славнозвісної Першої київської гімназії та Університету Св. Володимира. Про свого однокашника М.О. Булгакова він сказав: «Насмешник, подстрекатель, жизнелюб, любил женщин, рестораны. Никогда не думал, что он будет великим писателем, но наверное

свою истинную, глубокую натуру он мне и другим не раскрывал». У самого Євгена Борисовича траплялися платонічні захоплення жінками, і це в оточуючих його людей викликало швидше повагу, а не глузування чи пересуди.

Крім рівня фахової підготовки, він завжди цікавився культурним рівнем студентів, розпитував, що вони читають, чим цікавляться, при цьому іноді злегка підсміюючись над студентами, сфера інтересів яких залишалась надто вузькою. Однак це не ображало студентів, а швидше розважало, примушуючи, проте, одночасно задуматись. Студенти цінували Євгена Борисовича, і добрі спогади про нього зберігали на довгі роки.

Не можу не згадати іншу видатну особистість, з якою я зустрічався в клініці. Це завідувач лабораторії лікарні, заслужений лікар України Андрій Миронович Литвиненко. У післявоєнні роки він завідував центральною лабораторією 4-го Головного управління МОЗ УРСР, а до переїзду в Київ багато років працював лікарем у містечку Хабно (нині - Поліське) Київської області. Він здобув там таку любов і популярність, що тамтешні мешканці часто зверталися до нього в Києві; зокрема, серед його постійних пацієнтів була сім'я тих самих Кагановичів. Завдяки йому рівень лабораторних досліджень у клініці був дуже високий, що забезпечувало відповідний рівень наукових досліджень, в яких він і сам брав участь, не пориваючи зв'язку з клінікою й у післявоєнні роки, коли лабораторією довгий час завідувала його учениця Е.Х. Біленька.

Головний лікар лікарні Г.Є. Ромбульт очолював її впродовж 22 років (з 1931 р. до 1956 р.) і активно сприяв втіленню в життя думки В.М. Іванова про єдність колективів лікарні та кафедри. Попри свою велику зайнятість, він відвідував лекції професора, часто бував у лабораторіях. За його допомоги у дворі лікарні був побудований лабораторний корпус. Часто його можна було бачити на обходах, об'єднаних конференціях лікарні та кафедри. Я згадав про нього під час відвідування республіканської клінічної лікарні в Гельсінкі в 1977 р., коли один із членів нашої делегації спитав у головного лікаря цієї лікарні про його взаємовідносини з професором – завідувачем кафедри. Той довго не міг зрозуміти питання, а коли зрозумів, то коротко відповів: «Які ж мають бути відносини? Я всіляко допомагаю професору, а він допомагає мені». Саме такі відносини склалися у Г.Є. Ромбульта і професора В.М. Іванова. У своїй відданості інтересам лікарні Г.Є. Ромбульт іноді впадав навіть у крайнощі, як в історії з так званим Ромбультовим меридіаном, про який писав відомий український письменник Остап Вишня в газеті «Вечірній Київ». Суть справи полягала у пропозиції приєднати до території лікарні частку землі, що належала астрономічній обсерваторії Київського університету.

Серед молодих членів колективу, без сумніву, найдосвідченішим був Д.Ф. Чеботарьов. Він був інтерном лікарні, часто чергував, прекрасно знав усіх хворих, чудово володів рентгенологічним методом дослідження, що дало йому змогу виконати кандидатську дисертацію, присвячену дивертикулам шлунка. Із самого початку між нами виникла дружба, яка пов'язує нас ось вже понад 60 років, хоча в 1939 р. він, закінчивши аспірантуру, пішов з клініки. Саме в клініці він зустрівся із своєю майбутньою дружиною Тамарою Іванівною, яка студенткою була на практиці в лікарні. Про Д.Ф. Чеботарьова можна було б багато писати. Учень В.М. Іванова і М.Д. Стражеска, він став академіком НАН України і АМН СРСР, фактично створив Інститут геронтології і впродовж 27 років керував ним, був президентом Міжнародного товариства геронтологів і геріатрів. Об'їздив увесь світ, беручи участь у конгресах цього товариства та багатьох конференціях, зустрічався з президентами, королівськими особами, був головним терапевтом Міністерства охорони здоров'я України. Проте, де б він не працював, де б не був, він не поривав зв'язку з рідною клінікою, зі старими друзями. Його праці з геронтології та геріатрії перекладені іноземними мовами, часто цитуються. Він вписав своє ім'я у світову геронтологію, і наша клініка пишається тим, що саме тут почалося його сходження на Олімп вітчизняної і світової клінічної науки.

В.М. Іванов ставився до Дмитра Федоровича з великою повагою, передбачаючи, мабуть, його майбутні успіхи. Його піклування іноді бувало навіть надмірним. Так, він був дуже стурбований раннім, як на його думку, одруженням (Дмитру Федоровичу було 29 років), яке ніби могло перешкодити його науковій роботі і радив відкласти весілля «на деякий термін». Певна річ, це не дуже сподобалося нареченій і друзям Дмитра Федоровича, і одруження відбулося в призначений день. Вадим Миколайович і надалі не поривав зв'язку з Д.Ф. Чеботарьовим. Він був офіційним опонентом його докторської дисертації, і хоч у день захисту почував себе дуже зле, все ж приїхав у кареті швидкої допомоги і піднявся за допомогою санітарів на другий поверх до конференц-залу інституту.

Тісна дружба зв'язувала мене і з іншим моїм однокашником по аспірантурі Г.Й. Бурчинським. Він був старшим за мене на 5 років, уже встиг відслужити в армії на Далекому Сході. Та попри великий досвід, він тримався зі своїми молодшими товаришами просто, без будь-якої зверхності. Вражали його висока організованість, інтелігентність, культура спілкування. Він походив з інтелігентної роди-

ни, встиг провчитися два роки в славетній Першій київській гімназії, був одруженим з онукою відомого професора дерматовенеролога В.К. Боровського. Він одразу включився в лікувальну і наукову роботу, і вже тоді вражала його величезна увага до хворих, намагання якнайшвидше здобути клінічний досвід. Він перший з нас написав кандидатську дисертацію, присвячену реакції осідання еритроцитів. Ця праця була тоді новаторською, мала велике практичне значення і вийшла як монографія двома виданнями.

У 1938 р. Г.Й. Бурчинський пішов до армії, і вся кафедра проводжала його з побажаннями, щоб він не поривав з нами зв'язку і повернувся до нас. Ці побажання здійснилися. Після війни він став головним терапевтом Київського окружного військового шпиталю і одночасно асистентом нашої кафедри (погодинно). В 1959 р. блискуче захистив цікаву докторську дисертацію «Матеріали до вивчення нагноювальних захворювань легень». У цей час він не лише обіймав посаду головного терапевта Київського військового округу, а й одночасно очолював кафедру терапії стоматологічного факультету Київського медичного інституту, яку в 1962 р. передав мені, бо був обраний завідувачем факультетської терапевтичної клініки (якою до того часу керував його вчитель академік В.М. Іванов). На цій кафедрі активно розроблялися питання гастроентерології, велася педагогічна і лікувальна робота. Цю роботу Г.Й. Бурчинський поєднував з громадськими обов'язками, очолюючи з 1970 по 1987 рр. Українське наукове товариство терапевтів. Вражало його незмінно доброзичливе ставлення до співробітників, яке поєднувалося з високою вимогливістю, величезною працездатністю, вірністю традиціям київської терапевтичної школи (над історією якої він багато працював). Завдяки йому авторитет товариства був дуже високим.

ВОЄННІ РОКИ

Початок війни застав мене в Москві у відрядженні в клініці М.П. Кончаловського. Напередодні я був присутній на його обході, кожен з яких мене значно збагачував як клініциста, а після повідомлення про початок війни одразу виїхав до Києва. З'явився до військкомату і був направлений на розподільний пункт у Бровари, а вже в перших числах липня 1941 р. був у Верхньодніпровську (приплив пароплавом), де формувалася 23-тя кавалерійська дивізія Південного фронту. Мене одразу призначили полковим лікарем у 123-й кавалерійський полк. Довелося вчитися верхової їзди, комплектувати пол-

ковий медичний пункт, оглядати поповнення. А в кінці липня після прориву німців під Уманню дивізія виступила на фронт. Попереднім нашим завданням було прорватися через лінію фронту і діяти у тилу ворога. Проте, ми дуже швидко переконалися, що це завдання було неможливо виконати, бо чітко окресленої лінії фронту не було. Ми вступили в бої з окремими піхотними і механізованими німецькими частинами. Втрачали багато коней і людей і врешті отримали завдання захищати місто Дніпродзержинськ. Місто, яке ми зайняли, було швидко оточено з трьох боків; переправа через Дніпро також обстрілювалась і користуватись нею можна було лише вночі.

Ми опинились в оточенні. Мого коня було вбито міною, а сам я, контужений, потрапив у полон. Після довгого пішого переходу через деякий час я опинився у таборі для військовополонених, який містився у Дніпропетровській в'язниці. Німецьке табірне керівництво одразу призначило мене лікарем у в'язничний лазарет, в якому було багато військовополонених – поранених і хворих (переважно на аліментарну дистрофію, бо харчування було вкрай недостатнє і погане). Фактично ми весь час працювали, бо було багато хворих на гострі катари верхніх дихальних шляхів, бронхіти, пневмонію, шлунково-кишкові захворювання. Німецькі лікарі долею полонених не цікавились, і хто ще стояв на ногах, той мусив ходити на роботу. Наш мізерний запас медикаментів не поповнювався. Проте, коли з'явилися перші випадки висипного тифу, німців це дуже схвилювало, бо вони боялися, щоб захворювання не перекинулось на німецьку охорону, на розташовані навколо в'язниці німецькі частини, німецький медичний персонал. Тому мені довелося з молодим німецьким лікарем йти до Дніпропетровської інфекційної лікарні і домовлятися з головним лікарем Хохолею та професором-інфекціоністом Дніпропетровського медичного інституту Поповою про умови госпіталізації наших військовополонених, хворих на висипний тиф, до місцевої інфекційної лікарні. Страх німців перед висипним тифом був настільки великий, що вони погоджувались на те, щоб час повернення у табір (в'язницю) після висипного тифу визначали в основному місцеві лікарі-інфекціоністи. Це дало змогу більшості хворих, які перенесли висипний тиф, не повертатись до табору. Лікарі приписували їм різні ускладнення (зокрема, приєднання туберкульозного процесу, міокардиту, серцевої недостатності) і в такий спосіб звільняли їх з полону. За допомогою місцевих підпільників і навіть просто місцевих мешканців вони могли дістатися місця свого постійного проживання або місць, де були близькі родичі чи друзі.

На мою долю припала найтяжча робота. Насамперед, це попере-

женння подальших захворювань на висипний тиф, що в умовах табору фактично неможливо було зробити, рання діагностика захворювання, оформлення та організація переведення висипнотифозних хворих в інфекційне відділення місцевої лікарні. Перебуваючи весь час в інфекційному вогнищі, я сам навесні 1942 р. захворів на дуже тяжку форму висипного тифу. Це змусило німецьке керівництво табору госпіталізувати мене в майже безнадійному стані в місцеву інфекційну лікарню. Там професор Попова та її співробітники мене буквально врятували. Пролежав я у лікарні близько трьох місяців, бо під час рентгенівського дослідження у мене виявили в легенях інфільтрат, який трактували як туберкульозний, а також тифозний міокардит з явищами серцевої недостатності. Тому в табір (в'язницю) вони мене не повернули, а добилися дозволу на мій переїзд до Києва. Дістатися туди з Дніпропетровська було дуже важко, допоміг персонал інфекційної лікарні, і в кінці 1942 р. я був уже вдома.

Працевлаштування у місті було неможливим. Довелося працювати лікарем у прилеглих селах і районах. Після звільнення Києва від німецької окупації військкомат направив мене, як колишнього військовополоненого, у селище Нікітовку Донецької області (це була майже обов'язкова процедура на той час). Там мене перевірили, ніяких провин не знайшли; навпаки, я допоміг багатьом людям уникнути заганяння у Німеччину (вони мені про це писали). Тому мене досить швидко відпустили назад до Києва. У Києві я звернувся до поліклініки водників (у лікарні водників тоді був розгорнутий шпиталь для бійців протиповітряної оборони міста). Її керівником був колишній головний лікар лікарні водників Г.Є. Ромбульт, який повернувся з евакуації. Він зарахував мене дільничним лікарем поліклініки. Одночасно з роботою в поліклініці я готувався до захисту кандидатської дисертації «Окисно-відновні процеси у хворих на рак внутрішніх органів», яку я закінчив і відповідно оформив ще до початку війни, одразу після закінчення аспірантури. У липні 1944 р. я успішно захистив її на Вченій раді рідного Київського медичного інституту. Через місяць до Києва повернувся з евакуації мій вчитель В.М. Іванов, який очолив кафедру терапії санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту. Він запропонував мені роботу на цій кафедрі і щиро вітав з успішним захистом дисертації. У вересні 1944 р. наказом ректора Київського медичного інституту професора Л.І. Медвідя я був призначений асистентом кафедри терапії Київського медичного інституту. А через два місяці Міністерство охорони здоров'я УРСР направило мене у відрядження до Тернопільської області уповноваженим з боротьби з висипним тифом, про що мова піде згодом.

ДРУЗІ ТА КОЛЕГИ

Післявоєнний час колектив кафедри поповнився двома яскравими фігурами: Євгеном Львовичем Ревуцьким та Миколою Федоровичем Скопіченком. Є.Л. Ревуцький був сином видатного українського композитора Л.М. Ревуцького. У мене швидко склалися з ним добрі стосунки, які згодом переросли у тісну тривалу дружбу. Цьому сприяла атмосфера, яка панувала у цій чудовій родині. Бабця Євгена Львовича походила з роду Стороженків, з яких багато хто самовіддано служив Батьківщині. Сподвижник Богдана Хмельницького, прилуцький сотник І.Ф. Стороженко був одружений з його донькою Марією Богданівною. У роді Стороженків були українські письменники Андрій Якович (псевдонім Царинний, 1791-1858), Олексій Петрович (1805-1874), літературознавці, військові та державні діячі. Євген Львович також походив зі старовинного козацького роду, який був тісно пов'язаний із с. Іржавець (Ічнянського району Чернігівської області), оспіваним Т.Г.Шевченком, де народився і батько Євгена Львовича, і він сам.

З Левком Миколайовичем Ревуцьким мені випало щастя спілкуватися впродовж понад 20 років. Вражали його надзвичайна доброзичливість, людяність, мудрість суджень, скромність і простота. Зворушувало його піклування про учнів, багато хто з яких вже мали високі почесні звання. Про своє здоров'я він піклувався мало, але коли хтось із учнів або їхніх родичів хворів, то або я, або Євген Львович повинні були їх оглянути. Коли до нього зверталися, він всіляко намагався допомогти, а зверталися часто. Вражала його велика повага до пам'яті вчителів – Р.М. Глієра та М.В. Лисенка. Він близько 20 років працював над новою редакцією опери М.В. Лисенка «Тарас Бульба», зберігши всю чарівність одного з найкращих творів української музики. Проте, про цю подвижницьку працю він уникав говорити, вважаючи її своїм громадським обов'язком і, насамперед, даниною пам'яті свого вчителя.

Євген Львович мав багато спільного з батьком: надмірна скромність, поєднана з великою працездатністю та обдарованістю, вірність у дружбі, симпатіях, пошана до вчителя – В.М. Іванова, який дуже любив Євгена Львовича і цілком покладався на нього у всіх своїх справах. Це не завжди було легко, бо накладало на Євгена Львовича важкий тягар різноманітних обов'язків. Проте, він ніс його, не ремствуючи, хоча перевантаження шкодило здоров'ю, яке не було ідеальним (через тяжке поранення під час війни). Євген Львович швидко став досвідченим клініцистом, користувався великою

любов'ю хворих, колег, усієї медичної громадськості Києва і України. Він інтенсивно розвивав основний напрям наукових праць школи академіка В.М. Іванова – клінічну фізіологію органів травлення. Цьому сприяла його солідна загальнобіологічна підготовка, яку він одержав, закінчивши біофак університету ще до вступу до медичного інституту. В 1966 р. він блискуче захистив докторську дисертацію «Клініко-фізіологічне обгрунтування високочастотної терапії у разі захворювань шлунка», а в 1962 р., після смерті В.М. Іванова, очолив відділ клінічної фізіології Інституту фізіології імені академіка О.О. Богомольця. В 1967 р. за запрошенням академіка Р.Є. Кавецького він організовує в Інституті онкології АН УРСР відділ клінічної діагностики та медикаментозної терапії пухлин і керує ним до 1970 р. У 1970 р. його призначають заступником директора з наукової частини Інституту кардіології імені М.Д. Стражеска, де він працював до 1973 р., до обрання його завідувачем кафедри терапії медико-профілактичного факультету Київського медичного інституту, на якій він працював майже до цього часу. Клініцист широкого профілю, Є.Л. Ревуцький вніс вагомий внесок у клінічну фізіологію і клініку захворювань органів травлення, онкологію, кардіологію (особливо в патогенез та клініку атеросклерозу). З 1987 по 1992 рр. він очолював Українське наукове товариство терапевтів. Він багато зробив для увічнення пам'яті свого батька. Головним чином, зусиллями його та дружини Зої Георгіївни були засновані музей Л.М. Ревуцького в с. Іржавець та меморіальна кімната в Києві. Він написав спогади про батька, про зв'язки Ревуцьких і Рильських.

Микола Федорович Скопіченко пройшов війну пересічним лікарем. У 1946 р. вступив до аспірантури кафедри, якою керував В.М. Іванов. Вражала його цілеспрямованість. Вже перша його робота, яка продовжувала і розвивала основний напрям роботи кафедри в галузі онкології, стала основою кандидатської дисертації.

Невдовзі йому було доручено очолити терапевтичну клініку на другій базі кафедри – в лікарні «Охматдит». Дуже швидко він став одним з провідних інтерністів України, прекрасним педагогом, хоча до кінця 50-х років йому, як і багатьом, перешкоджало «тавро» перебування у полоні. Врешті правда перемогла і Миколу Федоровича запросили на посаду завідувача терапевтичного відділення урядової лікарні у Феофанії, а згодом – головного терапевта 4-го Головного управління Міністерства охорони здоров'я УРСР. У 1973 р. він захистив докторську дисертацію на тему «Діабетичний гломерулосклероз», а в 1976 р. став професором кафедри госпітальної терапії №2, якою я тоді завідував. На кафедрі він очолив другу базу в лікарні №4

і організував курс військово-польової терапії. Під його керівництвом помітно пожвавилась і поліпшилася як педагогічна, так і наукова робота на цій другій базі кафедри.

З М.Ф. Скопіченком і його сім'єю мене пов'язувала тісна дружба. Ми часто спілкувалися. На моїх очах виросли його діти Вадим і Діма. Наш зв'язок не переривався й тоді, коли Микола Федорович пішов з кафедри, тяжко хворів. Це була яскрава особистість, таким він і залишається в пам'яті.

У 1946 р. співробітників кафедри залучили до нового, дуже цікавого напряму досліджень – томофлюорографії легень. Інженер Київського рентгенівського інституту М.С. Овощніков сконструював новий апарат – томофлюорограф, і клініці В.М. Іванова доручили його апробацію. Метод почали широко застосовувати й у нашій клініці. Вдалося продемонструвати його великі можливості для ранньої діагностики туберкульозу, раку, абсцесу та інших захворювань легень. Фундаментальні праці В.М. Іванова з томографії легень поклали початок її широкого застосування в практиці. За розробку та впровадження цього методу дослідження йому та М.С. Овощнікову в 1951 р. було присуджено Сталінську премію СРСР.

У 1946 р. я взяв участь у Всесоюзній конференції онкологів у Ленінграді, присвяченій лікуванню раку шлунка. Йшлося в основному про хірургічне лікування. Там я вперше побачив і почув корифеїв вітчизняної хірургії – академіків М.М. Петрова і С.С. Юдіна. Перший обстоював думку, що у разі «великого раку шлунка», коли стоїть питання про тотальну або субтотальну резекцію шлунка, сальника, лівої частки печінки (через наявність метастазів або проростання пухлини), не слід зважуватись на радикальну операцію через велику післяопераційну смертність і майже неминучість рецидиву пухлини. Другий вважав, що і в цьому випадку, коли є хоч малий шанс на її успіх, слід робити радикальну операцію. Більшість учасників конференції підтримували М.М. Петрова. Тоді С.С. Юдін у заключному слові сказав (цитую по пам'яті): «Я погодився б з думкою Миколи Миколайовича, якби не один випадок у моєму житті. Саме такий «великий рак шлунка» 20 років тому діагностували у моєї матері. Всі московські хірурги відмовились її оперувати і мені довелося зробити це самому і продовжити її життя на 13 років». На це М.М. Петров коротенько відповів латинською: «Quod licet Jovi, non liced Bovi» («Що дозволено Юпітерові, не дозволено бикові») – те, що може робити Юдін, не повинен робити звичайний хірург.

Яскрава фігура С.С. Юдіна, його виступи на конференції мене буквально зачарували. Тому через якийсь час мене особливо вразили

ла звістка про те, що наприкінці 40-х років його було заслано у Красноярський край за вигаданим звинуваченням. На щастя, заслання тривало не дуже довго, бо на початку 1954 р. я його бачив і чув його виступ у Києві на з'їзді хірургів України. Однак заслання підірвало його здоров'я, і незабаром після з'їзду він помер у 62-річному віці.

У червні 1947 р. я взяв участь у 13-му Всесоюзному з'їзді терапевтів у Ленінграді. Вдалося побачити і послухати корифеїв вітчизняної терапії. З деякими з них мене познайомив Вадим Миколайович Іванов, з іншими я познайомився сам. Знайомство з Б.Є. Вотчалом, Є.М. Тареєвим, С.М. Риссом, А.Г. Дембою згодом переросло в тісне спілкування і навіть дружбу.

Незабутні спомини залишив у мене 6-й з'їзд терапевтів України, який відбувся у серпні 1948 р. в Одесі. Я вперше потрапив до Одеси і враження від цих перших відвідин і досі у моїй пам'яті. З'їзд запам'ятався мені ще й тим, що на ньому почалося моє тісне спілкування з Є.І. Ліхтенштейном, яке переросло у багаторічну дружбу. Єфрем Ісакович був одним з найактивніших членів оргкомітету з'їзду, відповідальним редактором його праць, займався й організаційними питаннями, тому йому довелося після з'їзду на кілька днів залишитись в Одесі для залагодження всіх незавершених справ. Я охоче погодився йому допомогти. Ці дні першого тісного спілкування запам'ятались мені на все життя. Є.І. Ліхтенштейн був справжнім інтелігентом, крім високих фахових знань, він був широко обізнаний з літературою, мистецтвом. Вже тоді він підготував свої прекрасні праці про А.П. Чехова як лікаря, про лікарів і медицину в творчості О. Бальзака. В його викладі славетний бальзаківський лікар – парижанин Б'яншоп і скромний сільський лікар Бонасі постали переді мною, як живі. Від добре знав і цінував творчість В.В. Вересаєва. Навіть доньці дав ім'я героїні одного з оповідань цього письменника – Ісана. Від нього я вперше почув детальну розповідь про М.О. Булгакова як про письменника (до того я знав його лише як автора п'єси «Дні Турбіних», яку бачив у постановці МХАТ). Ми обидва захоплювалися Сомерсетом Моемом, Хемінгуеєм, Ремарком, Роменом Ролланом, а з вітчизняних авторів – М. Шолоховим, А. Платановим, Б. Пастернаком, Г. Ахматовою. Наші розмови тривали годинами, і ми робили перерви лише для прогулянок до моря або до крамниці, щоб купити тахінної халви, яку він дуже полюбляв. Єфрем Ісакович був ерудованим клініцистом, недарма В.Х. Василенко, першим учнем якого він був, дуже високо його цінував. Популярність його серед хворих була величезною, лікарська практика широкою. Він намагався нікому не відмовляти у допомозі. Родинне життя його

було тяжким через серйозну хворобу матері, яку він дуже любив. Великою радістю для нього були діти – Ісана та Вітя, робота, друзі, книги, спілкування з учителем – академіком В.Х. Василенком. Зустрічі з Фімою у його квартирі були для мене і дружини святом. Засиджувались допізна і коли спускалися, завжди чули його попередження: «Обережно, внизу косі сходи». Останній раз ми зустрілися за місяць до його такої ранньої й несподіваної смерті. У створеному ним курсі професійних хвороб свято зберігають пам'ять про нього закладені ним підвалини цього напряму.

СТАНОВЛЕННЯ ЛІКАРЯ-НАУКОВЦЯ

Після 6-го з'їзду терапевтів мене поглинула велика педагогічна та наукова робота. Я почав працювати над докторською дисертацією на дуже популярну тоді тему: «Вплив сну на секреторну і моторну функції шлунка» і попросив Вадима Миколайовича виділити мені у допомогу середнього лаборанта, бо фракційне дослідження шлункового соку та балонна гастрографія потребували багато часу, адже тоді все це робилося безпосередньо руками дослідника. Крім того, я часто замінював шефа на засіданнях вченої ради факультету, де з цікавістю слухав виступи видатних гігієністів-академіків – Л.В. Громашевського, О.М. Марзеєва, С.С. Кагана, які часто дискутували з актуальних питань педагогічної та наукової роботи. Особливо цікаво було слухати С.С. Кагана, який часто виступав і читав лекції прекрасною українською мовою. Це далеко не всім подобалося, але коли його запитали, чому він не переходить на російську мову, він відповів: «Треба поважати мову народу, серед якого живеш».

Нарешті я знайшов собі добру помічницю в лабораторній роботі й добився зарахування її лаборанткою, але моя лаборантка була вродливою жінкою, до того ж розлученою. Це викликало у Вадима Миколайовича побоювання за мою моральність, і він перевів її на інше робоче місце. Довелось моїй дружині брати на роботі відпустку, щоб допомогти мені, доки я не знайшов лаборантки, зовнішність і вік якої повністю б задовольнили шефа. Були й інші неприємності. Так, у Водздороввідділ надійшла письмова скарга на мене від одного з моїх хворих, буцімто я «висмоктав з нього всі соки». Там вирішили, що я брав у нього гроші за лікування і доручили Вадиму Миколайовичу розібратися. Пацієнта викликали і з'ясували, що під «висмоктаними соками» він розумів шлунковий сік і жовч, одержані під час фракційного дослідження і дуоденального зондування; на час розмови він по-

чував себе цілком добре і, картаючи себе, негайно забрав скаргу.

Проте не завжди такі скарги закінчувалися щасливо. Це був час, коли в Москві готувався суд над «лікарями-вбивцями», серед яких були кращі професори-терапевти: М.С. Вовсі (у війну був головним терапевтом Радянської Армії), В.М. Виноградов (академік, голова Всесоюзного товариства терапевтів), мій учитель – академік В.Х. Василенко та ін. У цей час будь-яка лікарська помилка могла розглядатись, як шкідництво. Я не вірив у провину цих лікарів, бо майже усіх їх знав. Не вірив у неї і мій вчитель В.М. Іванов, на якого звістка про цю справу так вплинула, що він захворів (у нього були гіпертонічний криз, стенокардія, аритмія) і тому уник участі в роботі експертної медичної комісії з цієї справи, до складу якої його включили органи КДБ. Атмосфера була такою, що багато моїх знайомих і товаришів розгубилися, не знаючи, вірити чи не вірити в обвинувачення. Деякі питали моєї думки, але я міг висловити її лише близьким людям, яким я абсолютно довіряв, бо говорити правду було вкрай небезпечно. Потім, коли після смерті Сталіна в 1953 р. цю справу було закрито як цілком вигадану, дехто дякував мені за те, що я поклав кінець їхнім ваганням і зважився відкрити їм правду, ризикуючи власною кар'єрою, а може, й життям. Через декілька місяців я зустрівся на конференції з В.Х. Василенком, якого важко було впізнати – блідий, змарнілий, він ходив, шкутильгаючи. Привітавши мене, він попросив передати професорам – членам експертної комісії у справі, які визнали обвинувачення справедливими, щоб вони не підходили до нього і не вітались, бо він не може подати їм руки. «Як вони мене, учня Ф.Г. Яновського і М.Д. Стражеска, визнали вбивцею?» – питав він. В.Х. Василенко та інші професори, обвинувачені як «лікарі-вбивці», щиро вітали В.М. Іванова, деякі обіймали його, бо знали, з якими труднощами йому вдалося ухилитись від експертизи у цій справі і тим зберегти порядність і людську гідність.

У 1955-1956 роках Вадиму Миколайовичу вдалося виклопотати мені річне відрядження до Ленінграда для виконання експериментального розділу наукової роботи в інституті імені І.П.Павлова Академії наук СРСР. Допомогли директор цього інституту академік К.М. Биков і міністр охорони здоров'я УРСР В.Д. Братусь, який наприкінці 30-х років був моїм студентом. У Ленінграді я працював у інституті на набережній Макарова, біля славнозвісних ростральних колон, поруч із «Пушкінським домом», на Петроградській стороні недалеко від «Будиночка Петра Великого» або в Колтушах. Експерименти велися на собаках з різним типом вищої нервової системи, з двома малими павловськими шлуночками на великій і малій кривизні і з фістулою шлунка. Моєю роботою керував заступник К.М. Бикова – професор А.В. Соловйов. У мене склалися добрі стосунки з моїми колегами по роботі – В.Б. Троїцькою та О.М. Матросовою, які тривають і досі. Працювати довелось і вдень, і вночі (вивчався нічний сон), а у вільний від експериментів час я встигав ще відвідувати бібліотеки, музеї, театри, блукав передмістями Ленінграда, який з того часу став моїм улюбленим містом.

В інституті у мене зав'язалися знайомства з людьми, які особисто знали І.П. Павлова. Особливо запам'яталися мені розмови з професором-патофізіологом, завідувачем кафедри Військово-медичної академії В.С. Галкіним, який добре знав сім'ю І.П.Павлова. Він розповів мені, що майбутня дружина Івана Петровича – Серафима Гаврилівна – після закінчення у Петербурзі Вищих жіночих курсів (так званих бестужевських), вже будучи зарученою з І.П. Павловим, відклала весілля на один рік, бо вважала, що повинна попрацювати рік для народу вчителькою у глухому селі. Івана Петровича вона просила присилати їй щомісяця свіжий номер журналу, в якому друкували роман Ф.М. Достоєвського «Брати Карамазови». Іван Петрович акуратно виконував це доручення, і кожний номер журналу супроводжував листом, в якому містилися його враження від прочитаного. Ці листи свідчили, як добре розумів І.П. Павлов Достоєвського. В одному з листів він писав, що знаходить багато спільного між собою та Іваном Карамазовим, цим незвичайним філософом, який, за вдалим виразом Л. Гросмана, єдиний з героїв Достоєвського міг би написати його романи. В.С. Галкін розповів мені про долю спогадів С.Г. Павлової: лише один їх розділ, що охоплював перший період наукової діяльності Івана Петровича, був надрукований, а наступні не пропустила цензура, хоча вони становили великий інтерес. Багато цікавого розповідали старі співробітники про стиль роботи І.П. Павлова. Він ніколи не запізнювався, обходив усі лабораторії, приділяючи кожному співробітнику 7-10 хвилин, і цього було цілком достатньо, щоб виявити помилки, визначити подальший напрям роботи. Крім славетних «серед», які він завжди вів сам, на жодні збори, крім сесій Академії наук, не ходив. Його видавничі та інші справи вів його молодший улюблений син Всеволод, який, зазвичай, супроводжував його на всі міжнародні конгреси. Я відвідав на Волковському цвинтарі могили І.П. Павлова, членів його сім'ї, його улюбленої учениці М.К. Петрової.

Під час мого перебування у Ленінграді стало відомо про промову М.С. Хрущова на XX з'їзді партії із сенсаційним викриттям культу особи Сталіна. Про це я багато чув і після повернення до Києва. Як і

всі, я вітав початок хрущовської відлиги у громадському та політичному житті країни.

У Києві на мене чекали не лише робота із завершення дисертації та викладання на кафедрі, а й важкі переживання, насамперед тяжка хвороба та смерть моєї матері. Нервове перенапруження погіршило моє здоров'я. Єдиною світлою плямою на цьому темному тлі була участь у 7-му з'їзді терапевтів України та 14-му Всесоюзному з'їзді терапевтів, у республіканських і всесоюзних конференціях. Вони багато важили у моєму житті, і не лише через знайомство з новітніми досягненнями в клініці внутрішніх хвороб, а й завдяки можливості особистих контактів з видатними терапевтами.

Особливо мені запам'яталися зустрічі з академіком Б.Є. Вотчалом. Він вважав себе учнем Ф.Г. Яновського, дуже цікавився всіма київськими новинами (не лише медичними). Відчувалася його ніжна любов до рідного Києва, до своєї Alma mater, в якій його батько заснував кафедру біології і був першим її завідувачем. Він просив мене передати йому всі матеріали, які вийшли до 100-річчя і до 125-річчя Київського медичного інституту, і в свою чергу подарував мені свою прекрасну книгу «Клінічна фармакологія».

Наприкінці 50-х років я познайомився з академіком Євгеном Михайловичем Тареєвим, який підтримував давні дружні зв'язки з моїм вчителем В.М. Івановим. Це знайомство стало особливо близьким на початку 60-х років, коли після смерті Вадима Миколайовича я мав підстави назвати його своїм другим вчителем. Я глибоко поважав і любив Євгена Михайловича і всю його сім'ю, часто бував у нього на роботі і вдома. А до мене він ставився, справді, як до учня. Після організації у 1966 р. Всесоюзного наукового товариства нефрологів, яке він очолив, я став одним з його заступників. Це нас ще більше зблизило, і такі стосунки тривали до його смерті (1986 р.). Ми багато говорили про різні розділи клінічної медицини і майже не було такого розділу, включаючи й інфекційні хвороби, в який би Євген Михайлович не вніс вагомого внеску. Це був інтерніст у справжньому розумінні цього слова.

Він багато розповідав мені про свого вчителя М.П. Кончаловського, якого дуже любив, про його родину і родину його брата – відомого художника П.П. Кончаловського. Про всіх членів цих родин Євген Михайлович піклувався, а донька М.П. Кончаловського, лікар за професією, була його ученицею. Ми багато говорили про художню літературу, мистецтво, родинні справи. Якось, коли ми гуляли берегом Москва-ріки, біля його дачі на Миколиній горі, він радився зі мною, чи слід йому від сім'ї молодшої доньки переїхати в окрему

квартиру. Я вважав, що на восьмому десятку життя не треба відділятися від близьких людей. Він погоджувався, але через два місяці переїхав-таки у нову окрему квартиру, яка знаходилася неподалік помешкання доньки. Він одразу запросив мене на новосілля, показав свою бібліотеку, пригостив чаєм, особливо пишаючись тим, що приготував його у щойно придбаному чайнику «зі свистком». Тоді ж ми домовились з'їздити на могилу його батька. Я знав, що його батько – професор і думав, що теж медик, проте Євген Михайлович пояснив, що він був професором богослов'я у Вищій духовній академії у Сергієвому Посаді. Помітивши мою зацікавленість, він запропонував мені ознайомитись з науковими працями його батька і виніс мені 6 томів творів професора протоієрея Михайла Тареєва. Звичайно, я міг їх лише проглянути, але один з томів попросив на декілька днів, бо мене зацікавив твір «Ісус Христос і Карл Маркс». Читаючи його, я переконався, що професор богослов'я знав марксизм краще, ніж професори, які викладали його в нашому інституті. Друга праця присвячувалась жіночому Покровському монастирю в Києві. Я знав про існування і місце розташування його, але історія монастиря була мені невідомою. Виявилось, що його заснувала Велика княгиня Олександра Петрівна Романова-Ольденбурзька, правнучка імператора Павла I. Цей монастир, на думку протоієрея М. Тареєва, був одним із перших зразків екуменізму – течії, що намагається зблизити три християнські релігії (православ'я, католицизм і протестантство), взявши у кожної те позитивне, що у них є. Зокрема, Покровський монастир запозичив у протестантства його активну доброчинну діяльність. Як я вже згадував, це був монастир-лікарня, притулок для сліпих сиріт і безкоштовна амбулаторна медична установа. Більшість черниць ставали одночасно сестрами-жалібницями чи санітарками, проходячи відповідну підготовку в школі при монастирі. Сама Велика княгиня (у чернецтві – Анастасія) була операційною сестрою, її помешкання знаходилося біля післяопераційної палати, щоб мати змогу допомогти хворому і вночі.

Я ніколи не питав Євгена Михайловича про його релігійні переконання, але в розмовах відчувалося, що він пишається своїм батьком і розділяє його переконання. Він прекрасно знав Біблію, добре володів, крім трьох сучасних європейських мов, латинською і грецькою. Знаючи це, на 80-річному його ювілеї один з колег вітав його латинською мовою, а в 1980 р., коли відзначали 85-річчя, – грецькою. На цьому ювілеї виступив академік Б.В. Петровський і згадав часи, коли він був студентом у групі, яку вів асистент Є.М. Тареєв.

Вражала працездатність Євгена Михайловича. Вже у похилому

віці він, крім основної роботи, багато часу витрачав на громадську, очолюючи наукові товариства терапевтів РСФСР. У лікувальній роботі він рішуче виступив проти поліпрограмазії, і в цьому його погляди збігалися з думкою Ф.Г. Яновського, що за умов планового лікування треба намагатися обмежитися максимум 2-3 медикаментами, бо інакше важко врахувати їх взаємодію в організмі. Євген Михайлович любив говорити, що найгірший той лікар, який хоче призначити хворому всі відомі йому медикаменти. Він закликав не відмовлятися від старих випробуваних методів лікування (гірудотерапії, фітотерапії, банок тощо) і разом з тим широко застосував найновіші (гемодіаліз, плазмаферез, гемосорбцію та ін.).

Не лише в Москві, а й у Києві мені щастило на спілкування з людьми, набагато старшими за мене, у них я вчився медицині й не лише їй. Одним із них був професор Михайло Сидорович Коломійченко. Познайомився я з ним іще у 1932 р., бо товаришував зі своєю однокурсницею – Ірою Сулімою, яка пізніше стала його дружиною. За сімейними переказами, вона походила з роду славетного гетьмана Суліми, який зруйнував польську фортецю Кодак. Пригадую їхню квартиру на Рейтарській вулиці, наші спільні заняття з Ірою. Правда, Михайла Сидоровича я тоді бачив рідко, бо він був весь у роботі і приходив додому пізно. Коли заставав мене, то завжди питав, чи нагодували мене, як ідуть заняття.

Друге місце наших зустрічей – клініка професора О.П. Кримова, де Михайло Сидорович працював, а я вчився на 3-му та 4-му курсах. Наш курс був невеликий, тому мені й пощастило під час занять і чергувань спостерігати за операціями Коломійченка. Пам'ятаю, яке велике враження справила не лише на нас, студентів, а й на досвідчених лікарів-хірургів рідкісна тоді операція на серці з приводу ножового поранення. Михайло Сидорович оперував потерпілого вже майже у критичному стані, але рану вдалося зашити, хлопець видужав, його демонстрували на засіданні хірургічного товариства і нам на лекції.

На початку війни ми зустрілися в Броварах, на збірному пункті, де формувалися команди для відправки до військових частин. Михайло Сидорович пішов на фронт, як і я, добровольцем, і ми часто зустрічалися, прогулювались іноді вдвох, а частіше у супроводі декількох нових знайомих, бо у Михайла Сидоровича була особлива вдача притягувати до себе людей. На жаль, ми опинились у різних командах і зустрілися знову лише після війни.

Михайло Сидорович очолював кафедру у Київському медичному інституті, вів велику громадську і наукову роботу, проте намагався

не відмовити в допомозі всім, хто до нього звертався. Коло його друзів було дуже широким, до нього входили актори, письменники, художники, журналісти, футболісти. Жартуючи, він казав: «Де взяти час, щоб поспілкуватися зі всіма моїми друзями і близькими знайомими?» Найбільше я спілкувався з Михайлом Сидоровичем і його дружиною І.В. Сулімою на відпочинку в санаторіях у Конча-Заспі, Пущі-Озерній, в Одесі. Багато гуляли, згадували спільних знайомих. Михайло Сидорович любив грати в преферанс, а я хоча й не грав, з цікавістю спостерігав за грою.

Особливо запам'яталися мені спільні виїзди з ним до складних і тяжких хворих. У 1956 р. ми разом полетіли до Ізмаїла на консиліум до голови облвиконкому (Ізмаїльська область, яка потім увійшла до Одеської). Йшлося про диференціальний діагноз між гострим апендицитом і базальною правобічною пневмонією. Ми підтвердили останній діагноз. Після призначеного лікування температура впала, біль вгамувався і вже на третій день стан хворого не викликав побоювань. Ми виїхали машиною до Одеси, де нам були замовлені квитки на літак до Києва, але серед дороги, коли ми в'їхали у велике молдавське село, наш автомобіль зламався. А відбувалося це 7 січня, на Різдво, в селі всі майстерні та магазини були зачинені. За допомогою голови сільради знайшли якогось майстра, який разом з шофером почав лагодити машину, а ми у 20-градусний мороз пішли гуляти селом. Через дві години ми дуже змерзли і зголодніли. Почали шукати їдальню або продуктовий магазин. Все було зачинено, крім невеликої крамнички з написом «Вино нашого колгоспу». В ній стояли дві великі діжки червоного вина, яке продавець-молдаванин у високій шапці розхвалював, кажучи: «Такого вина ви ніде більше не знайдете, бо, випивши один стакан, ви додасте собі стакан крові. І все це за 10 копійок». Така перспектива нас спокусила, ми випили по стакану і дійсно трохи зігрілися, але того тепла вистачило ненадовго, і поки полагодили машину, нам довелося випити три стакани «червоної крові». В результаті до аеропорту ми прибули пізно ввечері, через 15 хвилин після відльоту літака. Звичайно, номера в готелі нам ніхто не замовляв і перед нами постала сумна перспектива провести ніч в аеровокзалі. Добре, що в Одесі жив мій двоюрідний брат, ми переночували в нього і лише наступного дня дісталися Києва. Ми дуже втомилися, але не ремствували і навіть були задоволені, бо вдалося допомогти тяжкому хворому.

Іншим разом мене, М.С. Коломійченка та одного з найближчих учнів С.С. Юдіна С.О. Андросова викликали до одного з керівників Закарпатської області, у якого було діагностовано рак шлунка. На

жаль, ми підтвердили діагноз. Я і Михайло Сидорович вважали, що рак іноперабельний, але С.О. Андросов, вірний юдінському принципу, що коли є хоча б найменша надія на можливість радикальної операції – треба оперувати, наполіг на операції. Довелося обмежитись пробною лапаротомією, і ми залишилися лише на 3-4 дні для післяопераційного спостереження за хворим. Вже через два дні після операції стан хворого став задовільним, і ми знайшли час оглянути деякі курорти Закарпаття, виїхали в гори. Нам гаряче рекомендували відвідати славетні винні погреби у селищі Середньому, але Михайло Сидорович вирішив, що ці відвідини треба перенести на останній день, безпосередньо перед від'їздом. Це було надзвичайно мудре рішення, бо дегустація добрих вин – дуже підступна річ, після неї ми без машини навряд чи дісталися б до вокзалу. В поїзді ми одразу лягли спати і прокинулися лише у Києві.

Тяжке горе спіткало Михайла Сидоровича – смерть його дружини, моєї однокашниці і доброї товаришки Ірини Суліми. Мені першому довелося поставити їй страшний діагноз – рак стравоходу. Ні київські, ні московські хірурги не наважились на операцію. Хвора тяжко страждала, я часто з нею розмовляв, намагаючись підтримати. В розмовах вона згадувала мою покійну неньку, яка також тяжко хворіла, проте глибока віра в Бога допомогла їй зносити страждання і навіть підтримувати надію на видужання.

М.С. Коломійченко ненадовго пережив свою дружину, він помер у 1973 р. В останні роки життя він багато розповідав мені про своїх вчителів – Є.Г. Черняхівського, М.М. Волковича, О.П.Кримова. Перших двох я не знав, а у третього вчився студентом на кафедрі факультетської хірургії у 1934-1935 роках. Лекції його завжди були дуже інформативні й дохідливі, завжди супроводжувалися демонстраціями хворих.

Групи на нашому курсі були невеликі (7-8 студентів), тому ми мали змогу часто бувати на операціях, які проводили учні О.П. Кримова: професори Ю.Ю. Крамаренко, М.С. Коломійченко, П.І. Гельфер. Сам Олексій Петрович у той час вже майже не оперував, а переходив від одного операційного столу до іншого, поправляв оперуючих, давав їм вказівки, які ті терпляче вислуховували, хоч і не завжди із задоволенням. Він часто відвідував практичні заняття, розмовляв зі студентами, цікавився засвоєнням лекційного матеріалу. Його лекції студенти охоче відвідували, але якщо комусь із студентів треба було піти з лекцій у якійсь негайній справі, він починав кашляти і чхати. Олексій Петрович негайно припиняв лекцію і звертався до «хворого» зі словами: «Ти що, прийшов розносити інфекцію

в клініці, заражати лікарів і хворих? Іди геть, і щоб до видужання я тебе тут не бачив». А студентові саме того і треба було.

Нашу групу вів доцент Мойсей Юльєвич Лорін-Ебштейн (пізніше – професор Вінницького медичного інституту). Це був дуже ерудований спеціаліст, який закінчив у Парижі медичний факультет Сорбонни. Він багато і цікаво розповідав нам про історію хірургії, зокрема про сучасну французьку хірургію (у Першу світову війну він був військовим хірургом у французькій армії), про нові варіанти операцій. Практичною хірургією він займався мало і навіть ми бачили, що йому бракує хірургічної майстерності, але уважне ставлення до студентів, інтелігентність, висока культура спілкування завоювали нашу прихильність. Ми навіть бували у нього вдома, де можна було одержати склянку чаю, який готував сам хазяїн, цікаву книгу і не менш цікаву розповідь не лише про хірургію.

Добре склалися мої стосунки з професором Ю.Ю. Крамаренком, в якого я теж іноді бував удома. Це була людина різноманітних інтересів і високої культури. Він добре малював, грав на скрипці, бачив багато цікавих людей. Він дуже шанував свого вчителя О.П. Кримова, знайомив нас з його біографією та науковими працями. Від нього я дізнався, що О.П. Кримов – учасник п'яти воєн, зробив істотний внесок у військово-польову хірургію. З інших учнів Олексія Петровича я був найтісніше знайомий з професорами О.О. Федоровським та І.Г. Туровцем.

Після війни на вчених радах із захисту дисертацій я часто чув виступи О.П. Кримова, вони завжди були цікаві, справедливі, дуже лаконічні, проте влучні. Наприклад, з приводу однієї дисертації він висловився так: «З точки зору хірургії це не наукова робота, а сон рябої кобили». Він ніколи не афішував свою релігійність, але ми знали, що перед роботою він заходив помолитися до Володимирського собору, і все, що нам було відомо про його життя, свідчило – він був справжнім християнином.

Не можу не згадати відомого київського хірурга Я.І. Півовонського, з яким мені довелося декілька разів зустрічатися і чути багато розповідей про його хірургічну майстерність. Він почав свою хірургічну діяльність у селищі Рокитне на Білоцерківщині як земський лікар, і завдяки своєму таланту і хірургічній майстерності здобув велику популярність не лише серед селян, а й серед навколишніх поміщиків. Одного разу за ним надіслала тарантас графиня Браницька, в якої був панариций. Я.І. Півовонський відмовився їхати до неї у Білу Церкву, вимагаючи, щоб за ним надіслали карету, яка швидко прибула. На докори графині він сказав: «До простого селянина я

поїду на простому возі, але не до графині, для якої це було б образою». Операцію розтину панарицію він провів у графському палаці, домігся, щоб відведене під операційну помешкання відповідало всім вимогам асептики та антисептики. Також з високою гідністю він поводив себе і з київськими багатіями, коли був провідним хірургом у лікарні для чорноробів. Одного разу його запросили у сім'ю Бродських до хворого з підозрою на гострий апендицит. Він відмовився через необхідність за декілька годин від'їжджати у відпустку і порекомендував їм іншого хірурга, але родичі наполегливо продовжували його умовляти. Щоб відчепитися, він назвав дуже високу суму гонорару, сподіваючись, що вона їх злякає, однак, почувши у відповідь: «З превеликим задоволенням», мусив залишитись і оперувати.

Я.І. Півовонський любив підкреслювати, що він хірург-практик і не претендує на лаври науковця. Дуже шанував М.М. Волковича, хоча той ставився до нього з іронією. Якось, повертаючись з клініки додому в супроводі студентів, М.М. Волкович зустрів на Бібіковському бульварі Я.І. Півовонського у відкритому прекрасному екіпажі і сказав студентам, серед яких був В.М. Іванов: «Дивіться й навчайтеся: практика котить на рисаках, а наука – пішим ходом».

На 5-му курсі я захопився психіатрією. Особливо мені подобалися лекції Я.П. Фрумкіна, учня відомого психіатра П.Б. Ганнушкіна. Вони захоплювали своєю формою, детальним аналізом дуже цікавих хворих, багатьма прикладами з художньої літератури. Я активно працював у науковому гуртку, відвідував амбулаторний прийом хворих, який тоді проходив в амбулаторії на нинішній вулиці Ярославів Вал. Після прийому складні для діагностики випадки жваво обговорювались усіма лікарями, часто за участю Якова Павловича і доцентів кафедри. Колектив кафедри був сильний, він дістався професору Я.П. Фрумкіну у спадок від його попередника, видатного українського психіатра професора В.М. Гакебуша (брата найближчої учениці Леся Курбаса, народної артистки України Любові Гакебуш). Це були доценти І.А. Мізрухін, І.Е. Слівко, І.Я. Завілянський, С.І. Полінковський – видатні психіатри, в майбутньому – професори, які керували кафедрами в різних містах України. Ці обговорення були для мене великою школою і викликали такий величезний інтерес, що одного разу я навіть наважився вступити в дискусію. Згадувалася хвороба Сергія Єсеніна. На думку Я.П. Фрумкіна, це була шизофренія. Я ж, посилаючись на поему «Черный человек», вважав, що це алкогольний психоз і досі дотримуюсь цієї думки, незважаючи на велику повагу до Якова Павловича. Після закінчення інституту я обрав аспірантуру з терапії, але завжди пам'ятав думку великого

психіатра Вернера фон Яурега, що психіатрія стоїть дуже близько до терапії (до речі, він сам це блискуче довів, запропонувавши лікування прогресивного паралічу прищепленням малярії). Тому мене завжди цікавили так звані функціональні хвороби внутрішніх органів. Протягом багатьох років я консультував хворих у психіатричних стаціонарах і не поривав зв'язку з кафедрою психіатрії.

У мене з Яковом Павловичем було спільне хобі – ми були книголюбами. Яків Павлович особливо цінував старовинні книги і не лише медичні, декілька з них він подарував мені. Найцікавішою була книжка Теодора Удена «Чтение об общей патологии и терапии», в якій він ще до Крювельє описав симптом виразкової хвороби і виклав основи геріатрії. Одна з моїх книжок (спільна з К.М. Ревенок) присвячена функціональним хворобам органів травлення.

Яків Павлович Фрумкін був дуже доброю і гуманною людиною, завжди готовою допомогти в біді. В цьому я пересвідчився особисто, коли тяжко хворіла моя старша донька. Особливо він довів це у 1937 р., у страшні часи масового сталінського терору, коли загроза арешту за вигаданим обвинуваченням нависла над директором Київського медичного інституту І.С. Кондрашовим. У нього виник тяжкий нервовий стан зі збудженням, маренням, страхом переслідування та смерті. Госпіталізований в клініку Я.П. Фрумкіна, він, завдяки висновку професора, перебував там, поки небезпека минула. Гуманність, відданість клятві Гіппократа, опіка хворого, захист його інтересів були притаманні всім лікарям школи Фрумкіна. Тут не можна не згадати подвиг лікаря лікарні імені І.П. Павлова – М.Л. Танцюри, який в тяжкі роки фашистської окупації, ризикуючи власним життям, врятував від знищення сотні психічних хворих, ставлячи їм «легкі діагнози» або просто відпускаючи їх додому як таких, що «повністю одужали».

В останні роки життя Я.П. Фрумкін тяжко хворів і мені довелося бути його лікуючим лікарем. Попри все, він не міг відмовитися від роботи і часом відвідував клініку, оглядаючи тяжких хворих.

Під час хвороби Якова Павловича ми багато розмовляли. Він розповідав про свого вчителя П.В. Ганнушкіна, зокрема підкреслював, що той полюбляв замінювати латинські терміни російськими і замість «дебіл, імбецил, олігофрен» говорив «дурак, болван, идиот», додаючи при цьому, що дурні далеко не завжди нещасні, а «нерідко досягають великих успіхів у житті, особливо в адміністративній сфері».

Мій зв'язок з психіатричною клінікою тривав багато років. Особливо близька дружба склалася з доцентом (згодом – професором) І.А. Мізрухіним. Ми були знайомі сім'ями і обмінювалися новина-

ми, розповідали про цікаві випадки на роботі. Пам'ятаю, що десь на початку 1946 р. він розповів мені такий випадок: у клініці перебував спокійний хворий з манією величності, який охоче погоджувався на розбір його студентами. Ісак Аронович познайомив групу дівчат (хлопців у групах майже не було – ще не встигли демобілізуватися) з його історією хвороби і спитав хворого, хто він є? Коли той відповів, що він бог Саваоф, одна з дівчат не витримала і розсміялася. Це недовір'я образило хворого, і він спокійно сказав, прямуючи до неї: «Я тобі зараз доведу. Як лише я торкнуся тебе пальцем, ти одразу від мене зачнеш». Через секунду в навчальній кімнаті лишилися лише хворий та Ісак Аронович, а всі дівчата прожогом вискочили за двері. «От вам знання і з біології, і з акушерства», – посміхаючись, сказав Ісак Аронович.

У психіатричній клініці, в якій я довго консультував хворих, траплялися й інші кумедні випадки, але більше було сумних і навіть трагічних. Мій багаторічний контакт з цією клінікою переконав мене, що з психіатрією, особливо з граничними станами, повинен бути добре обізнаний кожний справжній терапевт-клініцист, і я радий, що цю думку поділяють мої дорогі учні-клініцисти.

Вище, зупиняючись на перших кроках моєї роботи в клініці імені академіка В.М. Іванова, я характеризував своїх учителів та співробітників по клініці. Однак ця характеристика була б неповною, якби я не згадав інших прекрасних спеціалістів-терапевтів, у першу чергу жінок, які почали працювати в цій клініці за півтора-три роки до мене, – асистентку Р.А. Меєрзон, аспірантів С.Л. Білгородську, М.К. Новицьку, зав. відділу Ф.М. Білу, а також М.Й. Григор'єва.

У Р.А. Меєрзон я вчився лікарської майстерності, клінічного мислення. Вона блискуче захистила кандидатську дисертацію, присвячену впливові українського меду на секрецію шлунка в нормі та за патологічних станів. Проте офіційний опонент професор М.І. Путілін (учень академіка Г.В. Фольборта) задав їй під час захисту підступне запитання: «Чому у Вашій роботі нема дослідів на тваринах?». Р.А. Меєрзон правильно відповіла йому, що експеримент на собаці неможливий, бо для неї мед не харчова, а токсична речовина, яка викликає запалення слизової оболонки шлунка. Погодившись з цим, М.І. Путілін зауважив, що можна було б знайти для експерименту адекватнішу тварину, наприклад ведмедя. Це зауваження викликало загальний регіт і значно пожвавило захист. Померла Р.А. Меєрзон у 1983 р., на 85-му році життя.

С.Л. Білгородська, М.К. Новицька та я влітку 1939 р., коли майже всі співробітники кафедри були у профвідпустці, працюючи

над завершенням кандидатських дисертацій, одночасно чергували біля ліжка нашого тяжко хворого вчителя В.М. Іванова разом із його дружиною Оленою Миколаївною, яка померла раптово від тяжкого інфаркту міокарда під час мого чергування. Пізніше, будучи вже досвідченим лікарем, я завжди намагався запобігти тяжким ускладненням у близьких родичів серйозно хворих людей, які за ними доглядають. Через декілька років М.К. Новицька, яка буквально виходила Вадима Миколайовича, стала його дружиною і вірним другом. На жаль, після його смерті, яку всі ми тяжко пережили, а М.К. Новицька – особливо, вона померла від серцевого захворювання.

Ф.М. Біла працювала завідувачкою терапевтичного відділу до і після Великої Вітчизняної війни і була буквально його душею, днюючи в ньому, а інколи й ночуючи (добре, що жила близько).

М.Й. Григор'єв після закінчення аспірантури і захисту дисертації «Вплив хініну на секреторну і моторну функції шлунка» (тоді захворювання на малярію працівників водного транспорту було актуальною проблемою) був призваний до армії, як і Г.Й. Бурчинський, з якими мене пов'язували теплі багаторічні стосунки. Під час війни М.Й. Григор'єв був головним терапевтом однієї з армій 1-го Українського фронту, у лавах якої був тяжко поранений командуючий фронтом генерал М.Ф. Ватутін. М.Й. Григор'єв надав йому першу допомогу і супроводжував до Києва, де генерал продовжував лікування. На жаль, зроблена видатними хірургами (був присутній М.Н. Бурденко) ампутація нижньої кінцівки не змогла врятувати героя війни, і він помер у Києві, де йому споруджено пам'ятник.

Під час навчання в аспірантурі, крім колег-терапевтів, мене багато чому навчили хірурги та гінекологи (у лікарні було і нині є хірургічне відділення з гінекологічними ліжками). Завідувач хірургічного відділу доцент Б.З. Архімович був сином інспектора славетного Київського колегіуму імені Павла Галагана. Вражала його майстерність виходжувати не лише хворих, яких він оперував, а й тих, кого він лікував консервативно. Щоб оцінити значення цього вміння виходжувати хворих хірургом загального профілю, треба маги на увазі, що тоді ще не існувало спеціалістів-анестезіологів, та й сама анестезіологія як наука лише почала зароджуватися.

Гінекологами працювали лікарі Б. Кособуцький та С.П. Воронецький. Другий більше імпонував мені. Він був висококваліфікованим фахівцем і одночасно великим ворогом казенщини та бюрократизму. Якось одному з завідувачів Водздороввідділу не сподобалися записи лікарів, чергових по лікарні. Він вважав їх надто лаконічними і вимагав деталізації. В результаті чергові лікарі мусили вправлятися

у вигадках. Це марнотратство одразу припинилося після запису чергового лікаря С.П. Воронецького. Він детально описав, як можна скоротити свій маршрут від дому до лікарні, щоб не було, не дай Боже, запізнення (в той час вже 5 хвилин запізнення каралися адміністративно, а 20-30 хвилин запізнення – судом). Далі були детально описані кількість та якість кожного продукту, який відпускався до кухні; кількість і темперамент бродячих собак на території лікарні; маршрут завідувача Водздороввідділу, який відвідав цього дня лікарню; заходи швидкої допомоги, які були надані йому в зв'язку з тим, що його вкусив злий собака Будяк. Спілкування з доцентом кафедри акушерства та гінекології нашого університету С.П. Воронецьким, який після повернення інституту з евакуації через відсутність власної житлової площі жив у студентському гуртожитку, продовжувалося ще багато років.

В.М. Іванов визначив три основних напрями роботи кафедри: 1) гастроентерологія (зокрема, клінічна); 2) онкологія; 3) історія розвитку українських терапевтичних шкіл і різні актуальні проблеми сучасної медицини. Він перший в Україні й у Росії почав вивчати головну періодичну діяльність органів травлення як у здорових людей, так і у разі патологічних станів, описав різні типи дуодено-гастрального та шлунково-стравохідного рефлюксу. Ці роботи отримали схвальні відгуки академіків Ф.Г. Яновського, В.Ю. Чаговця, відомого фізіолога Карлсона. Розвиток напряму продовжували учні Вадима Миколайовича. Зокрема, вивчався вплив сну (природного, гіпнотичного, медикаментозного, електричного) на секреторну, моторну та інші функції шлунка та інших органів травлення у здорових людей, у разі хронічного гастриту, виразкової хвороби й у собак з різними типами вищої нервової діяльності з павловськими шлуночками на великій та малій кривизні та шлунковою фістулою. Цьому питанню була присвячена моя докторська дисертація, над якою я працював у рідній клініці та в Інституті фізіології АН СРСР. Я успішно захистив її в жовтні 1962 р. на об'єднаній раді відділення біологічних наук АН УРСР під головуванням академіка Д.К. Зерова. Цьому ж питанню присвячена праця Л.Й. Жуковського «Вплив сну на екскреторну функцію шлунка в її взаємовідношенні з секреторною функцією». Інші питання клінічної гастроентерології вивчали Є.Л. Ревуцький, Ф.М. Ейдельман, О.І. Кравченко, В.В. Волков, І.Д.Лапчинський, К.М. Ревенок та ін.

Велике значення для клініки і, зокрема, дієтотерапії мало вивчення у здорових і хворих людей впливу різних широковживаних продуктів на секреторну та евакуаторну функції шлунка: яблучний сік

і компот (А.Г. Конділенко), чай, кава, какао (В.Я. Персидський), сік чорної редьки (О.Т. Омельченко), молоко та кисломолочні продукти (І.В. Касьяненко), мед (Р.А. Меєрзон). Їх праці розвивали дослідження І.П. Павлова. Це стосується ще низки харчових речовин, що не адекватні для тварин, у яких шлункова секреція може бути іншою, ніж у людей (особливо хворих).

В онкології В.М. Іванов та його співробітники розробили новий науковий напрям. Вивчалися не лише місцеві зміни морфології та функції внутрішніх органів, уражених злоякісними пухлинами. В цьому відношенні найбільшу увагу приділяли раку шлунка і легень, як найпоширенішому. Одночасно вивчали зміни і в інших органах і тканинах організму людини. Це дослідження мої та Н.Н. Аплетової (окисно-відновні процеси, основний обмін), О.А. Ліпевської (серцево-судинна система), М.Ф. Скопіченко (зміни функції печінки, навіть неураженої метастазами, загальні зміни в організмі: підвищення температури тіла, анемія, зміни ендокринної та нервової систем).

Перу Вадима Миколайовича належать праці, присвячені його вчителю академіку Ф.Г. Яновському і взагалі українській терапевтичній школі. Він активно реагував на спалахи в Україні туберкульозу та інфекційних захворювань. Так, на 4-му з'їзді терапевтів України у Києві 1936 р. як програмні питання були включені клініка, профілактика та лікування малярії. Основну доповідь з цієї проблеми зробив сам В.М. Іванов.

Після смерті В.М. Іванова 15 січня 1962 р. я очолив кафедру терапії стоматологічного факультету Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця, яка залишилась на базі лікарні водників МОЗ УРСР. У лікарні на цей час закінчилися ремонт і реконструкція за планом, розробленим В.М. Івановим, які були виконані під його особистим наглядом. Кількість терапевтичних ліжок збільшилася зі 100 до 160. Вони розподілилися між трьома відділеннями: терапевтичним, кардіологічним і гастроентерологічним. Штат кафедри збільшився на дві ставки, які були заміщені кваліфікованими клініцистами-терапевтами: доцентом В.Я. Персидським і асистентом Л.А. Пирогом. Обидва були прекрасними педагогами. Залишились і старі викладачі – доцент Г.К. Шеїна, асистенти Падвальнюкова, Вальчук, Ольшанецька, яким вже важко було виконувати нові обов'язки, що лягли на кафедру. Це заняття з групою викладачів Вищої школи СРСР, які були зараховані слухачами факультету підвищення кваліфікації з кафедр пропедевтики вищих медичних навчальних закладів СРСР, а також викладання особливостей перебігу внутрішніх хвороб у людей похилого та старечого віку. Останнє було особливо

актуальним, бо на прохання академіка Д.Ф. Чеботарьова було виділено 20 геріатричних ліжок для спостереження за хворими (спеціального гастроентерологічного відділення) і ознайомлення студентів з їх перебігом. Одержані дані та відомості відповідних літературних джерел були підсумовані у фундаментальній праці з геронтології та геріатрії, яка вийшла в 1969 р. у Москві за редакцією Д.Ф. Чеботарьова, М.Б. Маньковського та В.В. Фролькіса обсягом 643 сторінки. Мій розділ «Особливості хвороб органів травлення в похилому та старечому віці» був поданий як посібник для молодих лікарів і студентів.

Кафедра взяла активну участь у читанні лекцій з цього питання для лікарів, складанні методичних рекомендацій, тематичних збірників, роботі у Всесвітньому конгресі геронтологів та геріатрів, який пройшов у Києві в 1972 р. Пізніше співробітники кафедри за моєю участю і редакцією здійснили переклад з англійської на російську мову канадського підручника «Основи геріатричної медицини» 1981 р. видання, який, на жаль, досі лишається в рукопису.

Вивчення основ фізіотерапії та курортології входить до програм підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів нашої країни. Для України, яка дуже багата на курорти, це завдання є надзвичайно актуальним. Тому кафедри охоче відгукнулись на прохання керівництва Управління курортами профспілок УРСР допомогти у справі підвищення кваліфікації курортних лікарів і, зокрема, в організації наукової роботи у галузі курортології. Я багато років очолював науково-методичну комісію при Управлінні курортами профспілок України, яке керувало цією роботою і координувало її.

Особливо тісні зв'язки були з курортом Миргород, який знаходився недалеко від Києва (переміщення з Харкова до Полтави Стоматологічного медичного інституту з відкриттям у ньому поруч із стоматологічним і медичного факультету відбулось значно пізніше). Миргородський край нам особливо близький як батьківщина великого письменника М.В. Гоголя, який народився в с. Великі Сорочинці, у декількох кілометрах від Миргорода. М.В. Гоголь був далеким родичем Ф.Г. Яновського, який цим дуже пишався. Яновський передбачив курортне майбутнє Миргорода, вважаючи, що добре відома з творів М.В. Гоголя Миргородська калюжа є результат наявності підземних джерел. Коли з ініціативи земства в Миргороді було просвердлено артезіанську свердловину, то вода виявилась солоною, непридатною для пиття, і свердловину збиралися ліквідувати. Однак земський лікар І.А. Зубковський взяв проби цієї води і надіслав у лабораторію Військово-медичної академії у Санкт-Петербурзі. Аналіз показав, що це мінеральна хлоридно-натрієва вода малої мінералізації. Тоді у лютому 1917 р. завдяки клопотам І.А. Зубковського було споруджено питний бювет та п'ять лікувальних ванн, які поклали початок славетному Миргородському курорту. Наша кафедра багато зробила для створення історії цього курорту, проведення урочистого засідання, присвяченого його 50-річчю (у лютому 1967 р.), за що ми дістали подяку від Управління курортами профспілок України, а також були нагороджені грамотою та бюстом доктора І.А. Зубковського, який і досі зберігають на кафедрі і демонструють студентам і слухачам факультету підвищення кваліфікації викладачів вищих медичних навчальних закладів України.

Коли у 1965 р. постало питання про створення у Києві Науково-дослідного інституту урології та нефрології, кафедра взяла участь в організації відділу терапевтичної нефрології інституту. Це було цілком природно, бо саме Ф.Г. Яновський є засновником вітчизняної нефрології. Мене призначили керівником відділу. До роботи в ньому були залучені кандидати медичних наук Н.Я. Мельман та А.Д. Тодоренко. Крім того, активно включились у роботу доценти та асистенти кафедри Л.А. Пиріг, Т.Д. Никула, Н.Я. Фурсова, В.М. Аніщенко, В.Ф. Крот та ін. Був встановлений апарат «Штучна нирка», до якого спочатку підключали хворих з гострою нирковою недостатністю (багатьом він врятував життя), а потім і з хронічною нирковою недостатністю. Мене ввели до складу наукової ради Інституту урології та нефрології та ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з цих спеціальностей. Співробітників кафедри та інституту активно залучили до педагогічного процесу з питань нефрології. Особливо слід відзначити кандидата медичних наук В.М. Аніщенко. Було створено декілька монографій та посібників: «Практична нефрологія» з передмовою корифея вітчизняної терапії та нефрології Є.М. Тареєва (два видання 1973 та 1983 рр.), «Хронічна ниркова недостатність» (1978), «Симптоматика та діагностика хвороб нирок» (1975) та ін. Майже всі за моєю участю або й редакцією. Ці книги отримали схвальні відгуки як вітчизняних, так і закордонних вчених. У нашій лікарні в 1972 р. було здійснено першу в Україні трансплантацію нирки хворому з хронічною нирковою недостатністю, потім ця операція з використанням трупної нирки почала широко проводитись у клініках Інституту урології та нефрології (Є.Я. Баран, 1982 р.), а згодом і в інших лікарнях у поєднанні з плазмаферезом та гемофільтрацією.

У нашому колективі особливо плідно працювали Л.А. Пиріг, Н.Я. Мельман, Т.Д. Никула, А.Д. Тодоренко. Їхні дослідження були підсумовані в докторських дисертаціях, які вони успішно захистили. Нині професори Л.А. Пиріг, Т.Д. Никула завідують кафедрами.

Перший – у Київській медичній академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, другий – у Національному медичному університеті імені академіка О.О. Богомольця. Вони плідно продовжують розвивати нефрологічну галузь клінічної медицини.

У галузі гемодіалізу, пересадки нирок, а також у галузях, граничних з урологією, кафедра тісно співпрацювала з професорами В.С. Карпенком, О.Ф. Возіановим, Є.Я. Бараном, М.Т. Тереховим. Були налагоджені наукові контакти із вченими Москви, Ленінграда, Білорусії. Особливо тісною і плідною була співпраця з кафедрою терапії 1-го Московського медичного інституту імені І.М. Сеченова, якою керував Є.М. Тареєв. Вона переросла у дружбу і товаришування з багатьма співробітниками кафедри: М.М. Мухіним, І.Є. Тареєвою, С.О. Андрисовою та іншими. Мені було приємно відчувати себе «тареєвцем», а ту допомогу, яку ця кафедра надала українській нефрології та особисто мені, важко переоцінити. Для мене було великою честю отримати особисте запрошення на відзначення в 1994 р. у Москві 100-річчя з дня народження Є.М. Тареєва. Особливо зворушило мене запрошення його доньки – Олени Євгенівни бути присутнім у неї на сімейному обіді з приводу цієї дати. Побачивши, що крім родичів, близьких знайомих, безпосередніх учнів і співробітників кафедри із сторонніх був лише я один, я особливо відчув свою належність до учнів Є.М. Тареєва, яка, на мою думку, символізувала дружбу і взаємозв'язок української і російської медичної науки та клініки.

Крім Є.М. Тареєва, з московських нефрологів у мене були особливо дружні стосунки з Г.П. Шульцевим, який очолював кафедру терапії в Московському інституті удосконалення лікарів. Я, він та мінський професор А.С. Чиж були членами комісії, якій Міністерство охорони здоров'я СРСР доручило створити програму з нефрології для всіх інститутів удосконалення лікарів країни. Нам довелось попрацювати кілька днів у Москві на його кафедрі. У цей час помер О.М. Косигін, якого я кілька разів консультував у Москві й у Барвисі й дуже високо цінував, і ми взяли участь у траурній процесії. Пізніше програма з нефрології, яку ми склали, одержала позитивну оцінку МОЗ СРСР.

МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ

Не можу не торкнутися величезної ролі в розвитку нефрології, зокрема створенні морфологічної класифікації нефриту, патолого-анатома професора В.В.Сєрова. У червні 1975 р. я був із В.В. Сєровим, Г.П. Шульцевим, І.Є. Тареєвою та М.Я. Ратнер на 6-му Всесвітньому (інтернаціональному) конгресі нефрологів у Флоренції. Головою

конгресу була відома вчена з Австралії Кінкайт-Сміт. Відкриття конгресу відбулося у славетному соборі Санта Кроче (Святого Хреста), з пам'ятником Данте перед ним. На конгресі ми зустрілись із вченими, які бували на з'їздах нефрологів СРСР. Це професори Дутц і Клінкман (НДР), професор Трезке (Франція), професор Дздорин (Чехословаччина). Зав'язалися і нові знайомства з професорами P. Habib (Франція), J. Brod (ФРН) та іншими. Часу у нас було обмаль. Крім участі у засіданнях конгресу, добре було б ознайомитися з Флоренцією – цим чудовим містом-музеєм, багатим на пам'ятники. Перший трапився мені ще ранком по дорозі на засідання конгресу. Я йшов повз кафедральний собор – будову надзвичайної краси з куполом, створеним архітектором Брунеллескі, про який Мікеланджело сказав: «Важко зробити так само добре. Неможливо зробити краще». Як не зайти всередину і не подивитися на останню незакінчену «П'єту» Мікеланджело. А далі церква Сан Лоренцо, в яку ми обов'язково заходили перед засіданнями, щоб іще раз оглянути гробниці Медичі, прикрашені безсмертними скульптурами Мікеланджело, – «Ранок», «Вечір», «День» і «Ніч». Після цих оглядів матеріали конгресу засвоюються краще, бо мозок відпочиває. На площі Синьйорії ми милувалися незмінними її вартовими – мікеланджеловим Давидом і Геркулесом, а повертаючись, проходили біля символічного кола, яким позначене багаття, на якому спалили Савонаролу. Далі Лоджія деї Ланці з чудовими статуями на чолі із знаним «Персеєм» Бенвенуто Челліні. Поруч славетна галерея Уффіці з безсмертними творіннями Боттічеллі, Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Кореджіо та інших великих митців. Безліч мостів через річку Арно ведуть на лівий берег, де знаходиться ще одна картинна галерея – Пітті. Йдемо найстарішим мостом – Понте Веккіо, вкритим майстернями та крамницями, прикрашеним статуєю Бенвенуто Челліні, який поєднав майстерність маляра, скульптора та ювеліра. Після огляду галереї Пітті я прямував один до церкви Санта Марія дель Карміне, бо лише там можна познайомитися з основними творами Мазаччо – основоположника реалістичного малярства епохи раннього Відродження, який прожив всього 27 років (1401-1428). Його пензлю належить славетна фреска «El tributo» (буквально – «податок», а в Євангелії від Матвія 22.19-21 – «Динарій кесаря») і окремі фрагменти розпису (ангели, «Вигнання з раю», «Петро та Іоанн роздають милостиню» та ін.). Може тому, що я був у церкві один (чергових не було видно, милостиню можна було опустити у спеціальну скриньку), ці геніальні твори мене особливо вразили. Шкода було залишати Флоренцію, але попереду, перед від'їздом на Батьківщину, був Рим, в якому я побував тричі. Тому про нього згодом.

Перший з'їзд нефрологів СРСР відбувся 1-4.10.1974 р. у Мінську. На ньому розглядалося широке коло питань: сучасна нозологія ниркових захворювань, їх патогенез, сучасні методи діагностики та лікування, організація нефрологічної допомоги в СРСР, ураження нирок у випадку системних захворювань. З'їзд був дуже представницьким. Крім провідних вітчизняних нефрологів, були делегації з НДР на чолі з професором Дутцем. Я та співавтори – Л.А. Пиріг, Н.Я. Мельман, А.Д. Тодоренко, А.І. Таран зробили доповідь, присвячену клінічній нозології нефриту, якій дали позитивну оцінку президія та слухачі. Внесок нашої клініки та відділу нефрології Інституту урології та нефрології був високо оцінений з'їздом. Я увійшов до президії Всесоюзного товариства нефрологів як заступник голови товариства, а Л.А. Пиріг – як член його президії. З'їзд був добре організований. Прекрасною була не лише наукова, а й «розважальна» програма. Ми відвідали Хатинь – білоруське село неподалік від Мінська, яке було спалене німецькими фашистами, а всі мешканці знищені. Неподалік цього села в ресторані була запланована товариська вечеря, на якій мене просили виступити. Як сказати, щоб, з одного боку, не приховати нашого (і мого особисто) обурення цим нечуваним злочином, а з іншого – щоб це обурення поділяли і німецькі колеги. В цій складній ситуації мені здавалось, що найкраще навести цитату з «Фауста» великого Гете німецькою мовою, якою я володію. Після цього я зробив власний переклад її на російську мову: «Лишь тот достоин жизни и свободы, кто каждый день идет за них на бой» і проголосив тост: «Справедливість цього переконливо довів під час Великої Вітчизняної війни наш великий радянський народ-переможець, за здоров'я якого я пропоную випити».

Наступний, 2-й з'їзд, нефрологів СРСР відбувся у 1980 р. у Баку. Азербайджанські колеги провели величезну роботу з його організації, хоч це було дуже важко (1980 рік – рік Всесвітньої спортивної олімпіади в СРСР). Засідання проходили в помешканні Академії наук Азербайджану. На з'їзді розглянули більшість актуальних питань з нефрології: організацію нефрологічної служби в СРСР, етіологію, клініку та лікування гломерулонефриту хворих різних вікових груп, ураження нирок у випадку системних захворювань, клінічну фізіологію нефриту, критерії його активності, хронічну серцеву недостатність. Слід зазначити, що на останньому пленарному засіданні був уперше проведений конкурс молодих вчених, що не завадило б запозичити й іншим науковим товариствам. Наша кафедра, відділ терапевтичної нефрології Інституту урології та нефрології брали активну участь у роботі з'їзду, де я головував на пле-

нарному засіданні, присвяченому критеріям активності гломерулонефриту. Я та інші наукові співробітники-кияни (Л.А. Пиріг, Н.Я. Мельман та ін.) виступали з доповідями на пленарних засіданнях. З'їзд обрав Є.М. Тареєва головою, а Л.А. Пирога – заступником голови правління Всесоюзного товариства нефрологів, і це було дуже мудре рішення, бо останнім часом Любомир Антонович ніс основний тягар з керівництва товариством нефрологів, а я як член президії, яким і залишився, допомагав йому. Подбали організатори з'їзду і про наш вільний від засідань час. Ми змогли добре ознайомитися з Баку, побувати в його спеціалізованих наукових закладах. Я з'їздив у Мардак'яни (40 км від Баку), де С. Єсенін у 20-ті роки написав свої безсмертні «Персидские мотивы». Найцікавішою була поїздка в Шамаху. Назва місцевості нагадала нам Шамаханську царицю з казки О.С. Пушкіна «Золотий півник». Місцевість чарівна, але основною насолодою була дегустація чудових вин місцевого винного заводу. Перед від'їздом декілька делегатів з'їзду (в тому числі й мене) прийняв Перший секретар компартії Азербайджану Гейдар Алієв. Бесіда з ним була дуже змістовною. Він цікавився не лише станом нефрологічної науки в Азербайджані й у інших республіках Радянського Союзу, а й виховною роботою зі студентами вищих медичних закладів. Його дуже обурювало те, що в Бакинський університет багато студентів приїздять на власних машинах. А звідки вони у них? Адже самі студенти на машини ще не заробили?

У підготовці 3-го Всесоюзного з їзду нефрологів, який відбувався у Києві у 1986 р., співробітники кафедри і відділу терапевтичної нефрології Інституту урології та нефрології брали активну участь. На жаль, на з'їзді не було академіка Є.М. Тареєва, який тяжко хворів і незабаром помер. На з'їзді широко висвітлювалися актуальні питання нефрології. Тези доповідей були надруковані у двох томах. Від кафедри було зроблено одну з провідних доповідей.

Треба сказати, що проблемам нефрології були присвячені деякі пленуми правління Всесоюзного товариства терапевтів. Значною мірою їм була присвячена 12-та Всесоюзна конференція терапевтів у 1960 р. в Єревані, на якій розглядалася клініка захворювання нирок, зокрема гострої ниркової недостатності. Останнє питання добре висвітлив у своїй доповіді академік Є.М. Тареєв. Він виклав останні дані з цього питання, базуючись на матеріалах Всесвітнього (інтернаціонального) конгресу в Евіані (Франція), який нещодавно там відбувався.

Поїздка в Єреван на 12-ту Всесоюзну конференцію терапевтів була дуже цікавою. Ми їхали разом із Д.Ф. Чеботарьовим, який робив на пленумі доповідь «Нирка та вагітність», через Тбілісі, де він

провів усю війну, працюючи у військовому шпиталі. Ми з ним обійшли все місто, особливо стару його частину. Я побачився з давніми знайомими, зокрема з професором К.С.Вірсаладзе. Він запросив мене на обід, на якому були його співробітники, дружина і донька – славетна піаністка Елісо Вірсаладзе. Мене здивувало, чому вона не сіла з нами, чоловіками, за стіл, але мені пояснили, що у Грузії це не прийнято. Випадково я став великим другом грузинського народу, як сказали пізніше мої співтрапезники. Під час обіду зайшла мова про проект ВАКу СРСР щодо написання дисертації на вчений ступінь лише російською, а не національними мовами. Я з цим був абсолютно не згодний і висловлював свою незгоду й обурення співрозмовникам, яким, очевидно, це імпонувало.

У Тбілісі я був декілька разів. Піднімався фунікулером на гору Давида, ходив на могилу Грибоєдова, читав зворушливий напис на ній, який зробила княжна Ніна Чавчавадзе: «Твоє ім'я знатимуть вічно, але нащо пережила тебе любов моя». Мене завжди зворушували старий Тбілісі, річка Кура, своєрідність його будівель і мешканців, їх гостинність і вірність у дружбі.

12-та Всесоюзна конференція терапевтів пройшла успішно, зібрала багато учасників. У вільний від засідань час ми багато ходили по Єревану – чарівному місту, що своєю красою в основному завдячує архітекторові Туманяну. Звичайно, побували в унікальному книгосховищі Матенадарані, де мене вкрай зворушила історія дуже давньої і дуже важкої священної книги. Цю книгу багато кілометрів несли до Єревана з вірменського монастиря в Турецькій Вірменії у період Першої світової війни дві жінки похилого віку, які побачили цю книгу на підлозі напівзруйнованого монастиря, всіх монахів якого було вбито.

Ми не могли не оглянути старий величний собор, музей при ньому, резиденцію католікоса усіх вірмен, яким нещодавно став єпископ з Румунії Восген І. Побували ми і на озері Севан, оглянувши по дорозі курорт Арені – вірменський Кисловодськ. На березі озера стоїть старовинна церква, але нас чарувало не оточення, а саме озеро. Дуже смачною була севанська форель, яку щойно зловили для нас і якою ми насолоджувалися, користуючись власними руками. Правда, один із професорів категорично відмовився їсти її без виделки, чим дуже здивував наших хазяїв і завдав їм чималого клопоту, поки вони з величезними труднощами ту виделку відшукали. Ми були дуже задоволені знайомством з ветераном та корифеєм медицини Вір-менії А.А. Огомесяном, з народним художником СРСР Мартиросом Сар'яном, побували і в його майстерні, і в картинній галереї, де милувалися чудовими пейзажами Вірменії і його картинним живописом.

Я не полишав роботи в традиційній для кафедри галузі внутрішніх хвороб – гастроентерології. У перший раз виїхав до НДР у 1965 р. для обміну досвідом з цієї тематики у складі представницької української делегації. Для розвитку нових напрямів у гастроентерології, особливо ендоскопії та лапароскопії, ця поїздка була корисною. Не менш цікавою вона була і в плані знайомства зі скарбами культури НДР. У Східному Берліні ми побували в Національному музеї, Трептов-парку, де поклонилися праху воїнів, які загинули під час штурму Берліна, оглянули стіну, яка відмежовувала Східний Берлін від Західного, пройшлися по чарівній вулиці Унтер ден Лінден, що у перекладі з німецької означає «під липами». У Лейпцигу ми побували в залі суду, де проходив процес над Г. Димитровим, оглянули монумент на честь битви народів у 1814 р., друкарню, де друкувалася газета «Іскра», відвідали славетний Лейпцизький ярмарок. Певна річ, ми побували у місцях, пов'язаних з перебуванням у Лейпцигу Гете: біля його пам'ятника, в університеті, у тих куточках міста, де він пережив своє перше кохання до Катрін Шенкопер, в Ауербахівській пивниці, сцена в якій так яскраво описана у «Фаусті». Детальніше знайомство з життям та творчістю Гете відбулося у Веймарі, в його будинку на Frauenplatz, де ми, як і Лотта в романі Томаса Манна, зрозуміли, що до кінця велич цього генія осягнути розумом неможливо, а треба лише слідувати його заповіту, наведеному в славетній «Марієнбадській елегії». «Все пізнавайте – небо, землю, води, за складом склад – до самих надр природи!» Шиллер і Гете об'єднані на пам'ятнику у Веймарі одним п'єдесталом. Їх об'єднала геніальність. Я пишаюсь тим, що й мої скромні квіти лягли до їхніх ніг.

Про Дрезденську картинну галерею мені як немистецтвознавцеві важко писати і порівнювати її з галереями Уффіці, Пітті, музеєм Прадо, Лувром, які я бачив. Скажу лише, що зачарований «Сікстинською мадонною» Рафаеля, я міг би поставити поруч з нею хіба що «Богоматір» Васнєцова у Володимирському соборі та Врубеля в іконостасі Кирилівської церкви в Києві.

У 1967 р. у жовтні місяці у складі делегації гастроентерологів СРСР був у Румунії на міжнародному з'їзді, в якому брали участь представники 18 країн. Обговорювалися три проблеми: виразкова хвороба, хронічний гепатит і неспецифічний виразковий коліт. Основні положення щодо цих питань, прийняті з'їздом, залишаються правильними і нині. З'їзд вирішив, що: 1) всі спроби створити унітарну теорію етіології та патогенезу виразкової хвороби приречені на неуспіх; 2) хронічний гепатит має переважно вірусну етіологію; 3) ефективна кортикостероїдна терапія загострень вірусного гепатиту

подовжує термін його переходу в цироз печінки; 4) ендоскопія та ендоскопічна біопсія у разі неспецифічного виразкового коліту (НВК) істотно допомагають диференціальній діагностиці НВК з хворобою Крона і розпізнаванню ураження тонкої кишки та печінки у випадку цих захворювань. Моя доповідь (у співавторстві з К.М. Ревенок), присвячена лікуванню виразкової хвороби електросном, викликала значну зацікавленість учасників конгресу. З членів нашої делегації я найбільше контактував з С.Д. Подимовою, О.М. Ногаллером та І.А. Ібрагімовим. З ним ми і досі залишаємося друзями. Контакт з румунськими колегами налагодився дуже швидко, бо вони, як і я, добре знали французьку мову. У професора Павела я з О.М. Ногаллером були вдома і довго розмовляли не лише про доповіді, які ми заслухали на з'їзді. І він, і професор Попеску-Подяну подарували мені свої книжки з теплими дарчими написами.

Легко було також спілкуватися з професорами Маржаткою (Чехословаччина) і Ташовим (Болгарія), які добре знали російську мову. Контакт з відомим англійським гастроентерологом Хантом полегшувала його дружина, яка добре володіла французькою мовою. Не кажу вже про французьких учасників конгресу професора Ш. Дебре та мадам Р. Партюр'є-Альбо.

Ми багато ходили вулицями Бухареста, оглядали старовинні церкви, королівський палац. Орієнтуватися у місті було легко. Коли доводилося уточнювати маршрут і ми звертались до перехожих, то якщо не перший, і не другий, то третій розумів французьку мову і пояснював, як нам іти. Серйозним випробуванням для деяких з нас (у тому числі й для мене) була румунська кухня, багата на спеції та гострі страви. Тому я хотів ухилитися від відвідування прощального бенкету. Проте С.М. Рисс вважав, що це нечемно. Тому на бенкеті я був, проте майже нічого не їв, а сів біля мадам Партюр'є-Альбо і був добровільним перекладачем з російської на французьку мову і навпаки. Зокрема, професор А.С. Логінов поцікавився, кого вона вважає найкращим гастроентерологом Франції? На це вона відповіла: «Питання дуже делікатне, а я була б поганою дружиною, якби не сказала, що це мій чоловік». З лікарем-румункою ми довго говорили про спільні моменти в історії наших країн, зокрема, про одруження сина Богдана Хмельницького Тимоша з дочкою молдавського господаря Розандою і його загибель під час облоги Сучави.

З Бухареста ми попрямували до Трансільванії, де частіше, ніж французькою, довелось користуватися німецькою мовою, бо серед населення цього краю було багато угорців, у яких знання німецької мови залишилось з часів Австро-Угорщини. Повертаючись додому

через Молдавську РСР, я констатував майже повну ідентичність румунської та молдавської мов. І мені стала зрозумілою причина побоювання населення Придністров'я можливості приєднання його до Румунії, оскільки там більшість населення становили українці, бо до Другої світової війни ця територія входила до складу Української РСР як Автономна Молдавська республіка. Це робило ще вагомішим право СРСР приєднати до нього Бессарабію, яка входила до складу Росії з 1808 р.

У липні 1968 р. я взяв участь у 8-му інтернаціональному гастроентерологічному конгресі в Празі, де виступив з доповіддю «Зміни гістаміну і субфібрильних з'єднань за різних станів шлункової секреції» (французькою мовою). Довелось французькою відповідати на запитання та виступити із запереченнями тверджень опонентів, з якими я не погоджувався. Проте оцінка доповіді голосуючими та виступаючими делегатами конгресу була в основному позитивною. Конгрес був добре організований. Наша делегація складалася з 34 учасників. Серед них було багато видатних вчених: академіки В.Х. Василенко, А.М. Уголєв, професори Ю. Комаровський, О.С. Логінов, О.С. Радбіль, В. Салупере, Х.Х. Мансуров, З.А. Бондар, М.О. Ясіновський, К.І. Широкова та інші. Під час конгресу я найбільше спілкувався з Х.Х. Мансуровим, Ю. Комаровським, О.С. Радбілем, М.О. Ясіновським і К.І. Широковою. Стали тіснішими знайомство і творчий зв'язок із закордонними вченими Імре Надем, А. Попером, Ш. Шерлок. Тісне знайомство і симпатія виникли між мною і відомим англійським фізіологом Грегорі, який одержав чистий препарат гастрину. Ми з ним декілька разів сфотографувалися. Часто контактували з англійським професором Евері Джонсом, дружина якого добре знала французьку мову. Моєму спілкуванню з англо- та іспаномовними делегатами конгресу дуже допомагав професор О.С. Радбіль, який був поліглотом. Коли один з іспаномовних делегатів зважився критикувати радянського доповідача з Ленінграда за незнання англійської мови і поширив критику на всю радянську делегацію, яка буцімто не знає інших мов, крім російської, О.С. Радбіль виступив у дискусії з його доповіді чистою іспанською мовою. Ми ходили вдвох або втрьох (хто знав різні мови), і один одного виручали. У мене трапився конфуз з однією японською сім'єю. Я низько вклонився дамі й одержав від неї адекватний уклін, тоді я знову їй вклонився, і вона знову відповіла тим самим. Я зрозумів, що треба припинити вклонятися, бо інакше це триватиме до нескінченності. Дуже тепло пройшла зустріч представників нашої делегації з президентом конгресу Г. Маржаткою.

З В.Х.Василенком я був давно знайомий, а з його дружиною Марією Йосипівною познайомився лише на конгресі. Велике враження справила на нас екскурсія в село Лідіце, повністю знищене фашистами. Територія села була засаджена трояндами. Ми оглянули церкву, в якій до останнього билися бійці Чехословацького руху опору (вони вбили фашистського ката протектора Гейдріха). Багато разів проходили Карловим мостом, заходили у Празький град і, звичайно, в пивничку, до якої вчащав Швейк і в якій досі висить портрет Франца-Йосипа, загиджений мухами. Милувалися старим водяним млином, центральною площею з пам'ятником Яну Гусу та старовинними курантами. Оглянув я й музей єврейської культури, який розмістився у двох старовинних синагогах. Милувався чудовими килимами з художнім вишиванням, ювелірними виробами, предметами релігійного культу, зробленими справжніми митцями. Як не дивно, цей скарб зберігся завдяки Геббельсу, який планував організувати антиєврейську музейну експозицію, але не встиг цього зробити.

З О.С. Радбілем я пішов на Ольшанський цвинтар, щоб поклонитися праху О. Олеся та А. Аверченка. Знайти могили нам допоміг священик цвинтарної православної церкви. До речі, вже настав час перенести прах геніального поета України на Батьківщину. Я переконаний, що це колись станеться. Більше нам пощастило на єврейському цвинтарі, де нам одразу показали дорогу до могили Ф. Кафки, добре доглянутої, в оточенні могил членів його сім'ї.

З Праги наш шлях лежав до Карлових Вар (колишнього Карлсбада) та Мар'янських Лазень (колишнього Марієнбада). У Карлових Варах проходив конгрес Міжнародної асоціації гепатологів під головуванням відомого англійського гастроентеролога Ш. Шерлок. З нею мене ніхто не познайомив, тому я бачив її лише здалека в готелі, де ми жили, або біля магазинів, де вона щось купувала. Саме там мені вдалося її сфотографувати, але знімок був невдалий. На конгресі гепатологів не вдалося побувати через брак часу. Зате ми оглянули основне джерело і бювет курорту, пам'ятник жертвам чуми, яка колись тут лютувала, і пам'ятники визначним людям, які в минулому тут лікувались, пам'ятник імператору Карлу біля будинку з ваннами. Ми походили по Марієнбаду. Побували біля будинку, де жила 19-річна Ульріка фон Левенцов – останнє кохання 72-річного Гете, яка була джерелом його натхнення при написанні «Марієнбадської елегії», віддали шану засновнику курорту біля його пам'ятника. А далі залізницею до Братислави – столиці Словаччини.

По дорозі проїздили місто Славков (колишній Аустерліц), біля якого відбулася славетна битва трьох імператорів, під час якої був

тяжко поранений князь Андрій Волконський, що так добре описано Л.М. Толстим у «Війні та мирі». Братислава – старовинне місто, над яким панує височина, де стоїть величний замок Марії-Терезії, внизу річка Дунай з мостом через неї, а в ясну погоду навіть видно Відень, до якого по прямій відстані всього 60 кілометрів. Побували ми біля будинку, де жив славетний Парацельс (на ньому меморіальна дошка), біля Національного театру (дуже гарна і велична будова), біля пам'ятника національному поетові Гвездославу, на набережній Дунаю та пристані. Ходили старовинними вулицями, фотографувалися біля старовинних будівель, аптек. Ми могли добре порозумітися зі словаками, бо словацька мова близька до української. Нагадую, що наш конгрес відбувався в Чехословаччині в липні 1968 р. Я багато спілкувався з чехами (частіше за допомогою О.С. Радбіля, який трохи знав їхню мову) та словаками. Всі мої співбесідники схвально ставилися до реформ, що запропонував тодішній Перший секретар компартії ЧССР Дубчек, який хотів побудувати «соціалізм з людським обличчям». До нас і в наших особах до Радянського Союзу ставилися дружньо. Правда, іноді запитували, чому Радянський Союз ще не вивів повністю своїх військ із Чехословаччини (нещодавно там відбулися маневри військ Варшавського договору), але й самі припускали, що ця затримка викликана технічними причинами. Тому введення через декілька місяців наших військ і військ інших країн Варшавського договору було для мене неприємною несподіванкою, яку я оцінив як прикру помилку, що послабила дружні відносини наших народів.

У 1980 р. я був делегатом Міжнародного з'їзду інтерністів у Гельсінкі. Ми їхали прямим поїздом Москва-Гельсінкі. Делегати були з різних республік СРСР. З України, крім мене, – Л.Т. Малая, з Новосибірська – професор Казначеєв, з Москви – професори З.А. Бондар та Добротворська, з Вірменії – професор Р.Г. Бараян, з Литви – професор Плюшніс. Уже під час першої зустрічі на вокзалі у Москві я помітив симптоми тяжкої недуги у З.А. Бондар, а незабаром це стали помічати й інші члени нашої делегації. Проте наша опіка над нею була настільки ефективна, що сторонні учасники з'їзду нічого не помітили до його закінчення. На вокзалі нас зустрічав сам голова конгресу, відомий вчений. Ми були зворушені такою увагою і щиро дякували професорові, а він відповів, що радянські вчені-медики настільки близькі друзі фінських колег, що заслуговують ще більшої уваги. Програма з'їзду була дуже широкою та цікавою, але моя доповідь (англійською мовою) була останньою на засіданні, безпосередньо перед зустріччю членів конгресу з президентом республіки.

Запитань було мало, а дискусія короткою, проте загальна оцінка виступу була позитивною.

Для нас організували автобусну екскурсію, але ми й багато ходили містом. Спілкування з фінами нам полегшила естонська делегація, яка прибула з Тарту пароплавом майже водночас з нами. Вони добре розуміли фінську мову, а фіни розуміли їх (фінська та естонська мови близькі). Нас вразило, як у Фінляндії шанують маршала Маннергейма. У кожному місті країни головна вулиця носить його ім'я, а в Гельсінкі йому споруджено пам'ятник. На його могилі в цьому ж місті багато живих квітів і людей. Зберігся в Гельсінкі й пам'ятник імператору Олександру II, який дарував Фінляндії Конституцію і парламент. Хоч фінів в країні 88%, а шведів – 10-11%, обидві мови рівноправні. Передачі як по радіо, так і по телебаченню чергуються, те саме стосується і назв вулиць. Через те, що в країні багато туристів, продавці в магазинах розуміють англійську, а іноді навіть німецьку і російську мови. Ми звернули увагу на те, що про минуле (радянсько-фінську війну) фіни говорять неохоче. Так, у Тампере ми побачили біля собору пам'ятник у вигляді римського воїна, до якого підходять люди з живими квітами і кладуть їх на підніжжя, а напису на ньому немає. Ми спитали нашого гіда, що це за пам'ятник, і він лаконічно відповів: «Це пам'ятник нашим солдатам, які полягли в російсько-фінську війну 1939-1940 рр.».

Обслуговування на з'їзді й у готелі було добрим. Стіл шведський – їж, що бажаєш і скільки бажаєш з того, що є на столі, але нічого не бери з собою. Водили нас у Гельсінкі в Національний театр. Йшла фольклорна п'єса «Лісоруби»; завдяки прекрасній грі акторів і надрукованому англійською мовою змісту п'єси вона певного мірою дійшла нашої «свідомості». Значно більше враження справила вистава «Хазяйки Ніскауорі», яку ми дивилися в околицях Тампере серед лісу в природному театрі. Гості (дійові особи) приїздили у справжніх екіпажах, запряжених справжніми кіньми, у справжні будинки, гуляли біля справжнього озера, їли справжню їжу. Лави з глядачами поверталися відповідно до ходу вистави, так що її зміст не губився. Через це, а також тому, що зміст цієї драми був мені знайомий (вона йшла вже в українських театрах у перекладі), враження від вистави було надзвичайне.

Програма з'їзду була дуже різноманітною. Один з днів був присвячений фінській лазні, яка, на думку фінів, корисна всім, хто може її витримати. Дійсно, як свідчать оповіді, максимум нещасних випадків при користуванні нею припадає не на серцеві захворювання (ішемічну хворобу серця, гіпертонічну хворобу, серцеву недостатність), а на опіки або втоплення, коли людина, особливо напідпитку, кидається після лазні в холодну річкову або озерну воду. Хоч фіни і визнають, що як північний народ вони не цураються горілки, але п'яних ми у Гельсінкі майже не бачили. Там горілку видають по картках для відзначення веселих і сумних знаменних дат (весілля, похорон, день народження тощо). Однак деякі любителі зеленого змія компенсують ці обмеження поїздкою до Ленінграду, де горілку продають без карток. Були ми і в республіканському шпиталі, де обслуговування і лікування хворих організовано зразково. Медична допомога коштує мешканням Фінляндії мало, бо основні гроші виділяють держава та муніципальна влада. Коли ми спитали керівників центрального медичного шпиталю, чи не краще зовсім відмовитись від фактично символічного приватного внеску за медичне обслуговування, вони відповіли, що, на їхню думку, це було б шкідливо, бо, по-перше, самому пацієнтові приємно відчувати, що, вносячи цю символічну платню, він бере певну участь у поліпшенні медичного обслуговування населення, а по-друге, наявність невеликої платні підвищує престижність, авторитет медичної служби.

До Тампере ми їхали автобусом серед лісів і озер, яких тут безліч. Милувалися чудовим краєвидом з високої башти. У Тампере ми відвідали музей Леніна, який обслуговують активісти комуністичної партії Фінляндії, і, на відміну від наших музеїв, багато дізнались від них про приватне життя В.І. Леніна у Фінляндії.

Останнє місто, яке ми відвідали, було Лахті, де нам показали славетний трек, що використовують на всіх престижних змаганнях з лижних стрибків. Там ми нарешті попарилися у фінській лазні. Взагалі любов до спорту, особливо до лижного бігу, у Фінляндії дуже велика. Дітей вчать ходити на лижах вже у 3-4 роки. Статуї фінського бігуна Паарво Нурмі можна побачити дуже часто, це майже національний герой. Дуже люблять фіни також театр, який є майже в кожному місті.

Бувати в зарубіжних країнах мені довелося не лише на медичних конгресах і з'їздах, а й за громадськими дорученнями і в туристичних поїздках. Особливо запам'яталися відвідини Франції, де я побував три рази – у 1967, 1969 та 1972 рр. У 1967 р. я був у Франції у складі української делегації Комітету захисту миру, у 1969 р. – туристом, у 1972 р. – проїздом в Іспанію. Особливою була перша поїздка. Тоді я мав дуже цікавих супутників: диригент Вероніка Дударова, директор московського косметичного центру – дружина народного артиста СРСР Бориса Ліванова, професор з Єревана М.В. Арзуманян, професор Ленінградського університету з дружиною Л.І. Комісаренко.

Париж я оглядав вдень, ввечері і навіть вночі. Особливо

запам'яталися мені острови Сент-Луї і Сіте, Єлисейські поля, Сена. На острові Сіте мене вразив не так фасад собору Нотр-Дам де Парі, як його задня частина, галерея, де електричні лампочки символізують душі французів, які загинули у боротьбі з фашизмом. На острові Сент-Луї збереглася старовинна площа, яку пізнав би, оживши, В. Гюго, котрий жив на ній. Площа Згоди з єгипетським обеліском та барельєфами департаментів Франції нагадала мені, що за часів Великої французької революції вона звалася площею Республіки і на ній стояла гільйотина. Та хіба можна перелічити всі визначні пам'ятники Парижа? Адже це місто, яке Е. Хемінгуей влучно охарактеризував виразом «Свято, яке завжди з тобою», на огляд його потрібні місяці. Запам'яталася мені могила Наполеона в Будинку інвалідів, на яку треба дивитися, схиливши голову, щоб перечитати назви великих перемог імператора, серед яких і Москва (Бородіно); її можна назвати пірровою перемогою, бо вона була дебютом краху наполеонівської імперії.

Звичайно, не можна описати багатства Версалю та Лувру, чого лише вартий оригінал Мони Лізи великого Леонардо да Вінчі. Дуже цікавий музей сучасного мистецтва, картини у церквах на правому березі Сени, особливо в Сен-Жермен-де-Пре, та й весь Латинський квартал – це місто в місті. У 1967 р. я ще застав на старому місці у центрі «Черево Парижа» – Центральний паризький ринок, який пізніше перенесли за місто і розташували біля аеропорту Орлі. До речі, ця назва українського походження – на цьому місці колись знаходився маєток французького генерала Григора Орлика, сина гетьмана у вигнанні Пилипа Орлика – найближчого сподвижника гетьмана Івана Мазепи. Звичайно, побував я і на кладовищі Пер-Лашез, де крім стіни комунарів і траурного меморіалу, присвячених жертвам нацистських таборів, оглянув могили славетних людей: Ф. Шопена, Едіт Піаф, князів Юр'євських (нащадків царя Олександра II і його морганатичної дружини княжни Долгорукої) та інших. Вражає пам'ятник Ж. Дантону у Латинському кварталі, на якому можна прочитати його славетний заклик: «Народові насамперед потрібні три речі – знання, знання і ще раз знання». Оригінальний пам'ятник батькові та синові Дюма. А хіба можна забути Тріумфальну арку на Єлисейських Полях з видатним барельєфом Ф.Рюда «Марсельєза», пам'ятник Жанні д'Арк, колони на Вандомській площі та площі Бастилії.

На жаль, наше відрядження у 1967 р. припало на час арабо-ізраїльської війни, нам довелося багато дискутувати, обстоюючи позицію єгипетського лідера Насера, який характеризував Ізраїль як агресора і всю провину за початок війни покладав на нього. Проте наші опоненти, а їх було чимало серед французів, досить переконливо доводили, що сам Насер готував напад на Ізраїль, який тому і змушений був першим завдати удару. Французька Рада захисту миру підтримувала нашу думку, а погляди рядових французів на це питання були протилежними. Сам Пікассо не міг зустрітися з нами, але надіслав кожному з нас свій подарунок – малюнок олівцем «Голуба миру».

Були ми і на вулиці Марі Роз, у квартирі, де мешкали В.І. Ленін і Н.К. Крупська, їздили до Версалю. Далі ми повинні були проїхати автобусом Середземноморське узбережжя Франції від Кана до Марселя. До Кана ми прибули ліонським експресом у період між фестивалями (інакше ми б не одержали місця в готелі). У Кані мені запам'яталася екскурсія на острови Лерус (Сент-Оноре і Сент-Маргеріт). На першому острові розташований чоловічий монастир (28 ченців) з дуже суворим уставом: жінки на острів не допускалися, ченці давали обітницю мовчання. Довелося їхати туди мотоботом лише чоловікам. На місці з'ясувалося, що від обітниці мовчання звільнений лише гід (який знає п'ять іноземних мов, серед них нема російської). Довелося перекладати нашим чоловікам його французькі пояснення, і через відсутність практики мені було нелегко. У в'язницю на острові Сент-Маргеріт, в якій були ув'язнені людина в залізній масці та маршал Базен, жінки допускалися. Тому нам перекладала мадам Сайго – наш гід. Їдучи автобусом вздовж Лазурного берега, ми проїжджали міста Сен-Рафаель, де висаджувався Наполеон, коли повертався з Єгипту та острова Ельба, Сен-Тропе, якому пророкували велике туристичне майбутнє. По дорозі вражала велика кількість нудистів, які ні в кого не викликали ні здивування, ні зневаги. Добре пообідали в Леванді в ресторані «У тітоньки Лаб», а далі – Тулон, де можна було вільно оглянути і порт, і старі кораблі. Місто Касіс (перед Марселем) прикрашає замок чудової архітектури. Поспішаю до будинку ратуші, де студент-медик Мірер з університету у Монпельє у липні 1792 р. уперше заспівав перед юнаками – військовими добровольцями – і народом Марселя патріотичну пісню, створену за одну ніч у квітні 1792 р. капітаном Руже де Лілем у Страсбурзі (нагадаю, що Марсель знаходиться на протилежному кінці Франції). Цю революційну пісню марсельські добровольці пронесли через усю Францію до Парижа, зробили її загальнонародною, дали їй назву «Марсельєза», і вона стала державним гімном Франції.

Ранком наступного дня оглянули грандіозну базиліку «Нотр Дам де ля гард» і потрапили на конфірмацію. Приємно було бачити десятки юнаків і дівчат у білому урочистому вбранні. З площі перед храмом було добре видно все місто, бухту, порт.

Марсельці – великі патріоти свого міста. Вони вважають його кращим за Париж, бо в останньому нема такої вулиці, як la Canalicre у Марселі. Під час поїздки з Марселя до замку Іф (який нам більше відомий як замок Монте-Крісто) подув вітер містраль і одразу спека змінилася таким страшенним холодом, що він змушував багатьох людей лягати на дно катера, куди вітер менше досягав. Як доїхали до замку, вітер вщух і знову настала спека. З Марселя ми через місто Салон де Прованс їдемо до Арля. Салон де Прованс пишається тим, що в ньому жив великий віщун Нострадамус, якому на центральній площі міста споруджено пам'ятник.

Славу Арлю принесло тривале перебування в ньому славетних художників Ван-Гога та Гогена. Проте сучасні мешканці Арля не дуже шанують цих художників, звинувачуючи їх у зловживанні алкоголем, а також нагадують, що саме тут у нападі безумства Ван-Гог відрізав собі вухо. У місті не залишилося місць, пов'язаних з перебуванням в Арлі цих художників. Зате свято бережуть пам'ять про перебування тут провансальського поета Ф. Містраля. Відчувається близькість Іспанії. Багато вивісок і реклам, які сповіщають про майбутню кориду за участю тореадора-жінки. Біля самого міста протікає річка Рона. В Арлі багато французів – біженців з Алжиру, які виїхали з нього після здобуття ним незалежності. Арлезіанки дуже вродливі. Мене познайомили з королевою Арля мадемуазель Кане, яка невдовзі повинна була скласти цей титул, бо одружувалась. Вона люб'язно подарувала мені свою фотокартку. Частково розкопаний римський Арль, але повністю це зробити неможливо, бо тоді треба б було знищити половину будинків у сучасному Арлі. Є історичний музей з мозаїчною римською підлогою, античний театр, в якому ставлять спектаклі (переважно опери, наприклад, «Кармен» та «Арлезіанку» Бізе), форум з ареною, римські бані.

Останній етап нашого турне – місто Нім, куди ми їдемо через Тараскон, де переїздимо Рону, а далі річка Гар, через яку перекинутий римський міст, що чудово зберігся. В Німі теж багато пам'яток римської архітектури: храм Діани, амфітеатр, окремі старовинні будинки. Дуже цікавою була зустріч з активістами Комітету захисту миру, товариства «Франція – СРСР», студентами. Голова першого – історик, викладач ліцею, лікар-уролог. До речі, мер міста теж лікар. Ранком збирався відвідати урологічно-нефрологічну клініку. За мною приїхав професор університету в Монпельє (один з найстаріших університетів світу, в якому вчився ще Ф. Петрарка) пан Грасе, який попереднього року відвідав у Києві нашу клініку. Від Німа до Монпельє 40 кілометрів. У Монпельє мене докладно ознайо-

мили з роботою урологічної та нефрологічної клінік, які об'єднані. В них проводять ургентний та плановий гемодіаліз, є радіоізотопна лабораторія. Дієт-сестра добре ознайомлена з дієтою ниркових хворих, зокрема з дієтою Джованетті у разі хронічної ниркової недостатності. Цікаво, що вхід у клініку вільний для родичів і відвідувачів – можна заходити без халатів і бахіл. У терапевтичній клініці розмовляли з молодим асистентом. На нього вже чекали декілька студентів, які потребували його консультації біля ліжка хворого (на одного асистента припадає до 80 студентів). Оглянули зал засідань ради університету, де вже декілька століть відбувається захист медичних дисертацій; пам'ятник Рабле, який у цьому університеті захистив свою докторську дисертацію, та його докторську мантію, в якій мене навіть сфотографували. В університеті, крім медичного, ще чотири факультети (усього – понад 7000 студентів). Чоловічі та жіночі студентські гуртожитки розташовані окремо. Професор Грасе пригостив мене прекрасним обідом у ресторані, де за моїм бажанням мені подавали устриці, артишок, чудове натуральне вино і дуже вибачались, що у них нема зараз жаб'ячих лапок. З ресторану професор Грасе повіз мене на свою віллу на березі Середземного моря (10 км), де відпочивали його дружина і шестеро дітей (досить багато людей у Франції мають такі великі сім'ї, бо їх утримання, у разі потреби, значною мірою бере на себе держава). З Монпельє у той самий день повернулися до Німа, звідки поїздом від'їхали до Парижа, куди прибули ранком, а ввечері вилетіли до Москви.

Під час перебування у Франції мене вразили деякі особливості життя у цій країні. Кожен може висловити свою думку з приводу тої чи іншої події, навіть коли вона суперечить урядовій політиці. Особливо я помітив це в 1969 р., коли свою незгоду з уведенням військ Варшавського договору до Чехословаччини висловлювала переважна більшість людей, з якими я спілкувався у Парижі. Крім офіційного гіда, у мене був і неофіційний – К. Топорков, син російського емігранта першої хвилі, який розробив новий противиразковий препарат – оксиферіаскорбін натрію. З ним я познайомився у 1968 р. на конгресі гастроентерологів у Празі.

Генерал де Голь користувався у Франції великим авторитетом, але у нього вистачало й супротивників. Про це свідчили недавні студентські хвилювання, сліди яких я бачив у Латинському кварталі, в антиурядових написах на стінах театру Сари Бернар і в купах брухту на площі перед ним. Виконання законів часто супроводжувалось такими застереженнями, які зводили їх нанівець. Так, у Франції заборонені проституція та бродяжництво, але повії вільно

гуляють площею Бланш та на Монмартрі, і поліція не має права їх чіпати, поки вони не почнуть чіплятися до перехожих. Клошара теж не можна затримати, якщо в його гаманці є хоч 1 франк (ціна місця в нічліжці). За свідченням деяких російських емігрантів і навіть їх нащадків, корінні французи можуть ставитися до них зневажливо, називаючи «le sal etranger» (брудний чужоземець), хоч багато з них були членами Руху опору фашистам.

У кінці червня 1972 р. на запрошення однієї з іспанських громадських організацій ми їдемо до Іспанії. Спочатку з нами довго розмовляли у відділі з закордонних справ ЦК КПРС, пояснюючи, чому у нас досі нема дипломатичних відносин із франківською Іспанією, хоч переговори про це ведуться досить давно. Як ми зрозуміли, причина в тому, що уряд генерала Франко вимагає, щоб ми повернули йому золотий запас, який уряд Іспанської республіки передав нашій країні. Наш уряд резонно відповідає, що цей запас витрачений на придбання зброї, яку наш уряд постачав республіканському урядові. На це представники франківського уряду заявляють, що ні республіканський уряд, ні укладені ним договори вони не визнають. Через відсутність дипломатичних відносин з Іспанією нам довелося летіти через Париж і там одержувати візи в іспанському посольстві. Це нас затримало у Парижі на півтори доби. Як старожил (третій раз у Парижі) я водив своїх супутників по Монмартру, на острови Сіте та Сент-Луї, до могили Наполеона, біля якого поховані його брати і маршали Фош та Ліотей, славетний французький інженер маршал Вобан, полководець Тюрень та інші. Обідали ми в ресторані на верхніх поверхах Ейфелевої вежі. Піднімалися туди ліфтом, що вміщує 56 осіб.

Ранком 21 червня ми вилетіли з аеропорту Орлі у Барселону і о 14.35 були вже там. Здивували митного урядовця, який не знав, де ми будемо жити. На щастя, нас зустрів представник туристичної фірми Морзене і супроводив до готелю. Нас вразив контраст життя в Барселоні і в Парижі. На вулицях відсутні люди, бо якраз було свято «Тіла Господня». До церкви наші дами не могли зайти в платтях з короткими рукавами. Мені довелося перекладати з французької мови, якою давав пояснення наш гід іспанець, на російську, бо наш керівник, який добре знав французьку, захрип. Оглянули собор «Святої родини» славетного архітектора Гауді, який дуже довго будувався, але виключно на пожертви віруючих. По дорозі ще два старовинних собори (XII-XIV ст.), пам'ятник бійцям проти наполеонівської навали. А далі – ще два собори (Святого Хреста та святої Євлалії), де месу служили кардинал та два єпископи. На честь свята гарматний салют і урочиста процесія, учасники якої були у старовинних

костюмах, солдати та поліцейські – в парадній формі. Дуже цікавим був музей старовинного каталонського мистецтва XII ст. Експонати зібрані в гірських селах у республіці Андорра. Він розмістився в палаці, який побудований для всесвітньої виставки. До речі, і палац, і павільйони виставки, в яких демонструються будинки, вулиці і площі сіл та містечок різних районів Іспанії, побудовані видатним іспанським архітектором Утрілло (батьком відомого французького художника Моріса Утрілло). З оглядової площі добре видно барселонський порт, пам'ятник Колумбу, скульптурну групу, яка зображає каталонський народний танок. Дуже цікавий музей Пікассо на вулиці Монкеда, заснований другом художника, якому Пікассо подарував багато своїх картин (особливо блакитного і рожевого періоду його творчості). Проте неприємно вражають переписані Пікассо «Меніни» Веласкеса.

З Барселони виїздимо до Валенсії. Дорога майже весь час іде вздовж берега моря. У Валенсії перехресні вулиці, є арена для кориди. Ранком це справжній «натюрморт» морських тварин (риба, омари, лангусти). Далі – «ворота Ганнібала», через які у Валенсію вступили війська Наполеона. До міста Мурейя дорога часто йде вздовж берега, повз пальмовий гай, в який ми заїздимо для відпочинку. У Мурейї перебуваємо всього 20 годин, а ранком виїздимо до Гранади, де нас зустрічає пам'ятник королеві Ізабеллі та королю Фердинанду, які у 1491 р. оволоділи Гранадою – останньою твердинею маврів. У Гранаді ми встигнули оглянути казковий палац Альгамбру – визначну пам'ятку мавританської архітектури, який неможливо описати словами і навіть фотографії якого не дають повного уявлення. Далі – мальовнича батьківщина Пікассо Малага з її старовинною фортецею і кокосовими горіхами на базарі.

Нарешті Севілья – столиця Андалузії. В Севільї хотілося оглянути всі достопам'ятні місця, яких тут багато. Це і тютюнова фабрика, на якій працювала Кармен; це площі, де багато голубів, які майже зовсім ручні; багато внутрішніх двориків, в яких колись відбирали дружин для гарему; це музей красного мистецтва з картинами Зурбарана (між них «Чудо святого Уго», «Апофеоз Фоми Аквінського», «Розп'яття»), декілька мадонн Мурільо, картини Ель Греко, Веронезе та інших славетних художників. Були і біля музею «Будинок Пілата» (деякий час він був прокуратором римської провінції Беотія, де розташована Севілья).

У Кордові ми насамперед пішли у славетну мечеть – одну з головних мусульманських святинь, яку не перетворили на християнський храм. Кажуть, що імператор Карл, якому духівництво радило це зробити, сказав: «У мене соборів багато, а така мечеть, як у

Кордові, лише одна». Акустика у цій мечеті чудова. З 12 тисяч присутніх кожен чує голос мулли з місця, яке йому відведено. На березі Гвадалквівіру бачили пам'ятник «Великому Капітанові», який зіграв значну роль під час взяття Гранади. Очевидно, що легенда про підкупленого дзвонаря жива й нині, бо і до, і після настання темноти кордовські жінки в Гвадалквівірі не купаються.

І в Севільї, і в Кордові я з однією з моїх супутниць, яка добре знала іспанську мову, рано-вранці і пізно ввечері ходив вузенькими вуличками. Милувався типовими андалузькими двориками – патіо, розмовляв з хазяївами, зайшов навіть у харчевню-ресторацію, де бував дон Жуан де Маранья (у всякому разі так було написано на вивісці). Тепер, коли я своїми очима бачив андалузький дворик, я можу твердити, що подарована мені вдовою Вадима Миколайовича Іванова картина з такою назвою (якою я милуюся вже багато років) повністю відповідає реальній дійсності.

Толедо відкрився нам угорі, як казкове місто. Вище розташований замок Алькасар. Внизу – річка Тахо. На другий день прогулялися містом. Багато крамниць зі зброєю: мечі, шпаги, шаблі, арбалети, кинджали. Дуже багато молоді з хрестами на грудях – зліт католицької молоді Іспанії. У церквах Толедо зібрання шедеврів живопису. У церкві святого Хоми – один з п'ятірки («Джоконда» Леонардо да Вінчі, «Лас Менінас» Веласкеса, «Сікстинська мадонна» Рафаеля; «Нічний дозір» Рембрандта) шедеврів світового малярства «Похорон графа Оргаса» Ель Греко. Будинок Ель Греко в Толедо зберігся. В соборі ми бачили примаса Іспанії, який служив месу у супроводі хору хлопчиків. Проте більше нас зацікавили картини, які зберігаються в музеї собору. Це творіння Ель Греко, Тиціана, Рафаеля, Ван Дейка, Зурбарана, Гойї. Нам навіть дозволили оглянути скарбницю собору з безцінними творами церковного ювелірного мистецтва і зал капітулу з портретами перших прелатів Іспанії. На жаль, нам не довелося піднятися в Алькасар, який був перетворений на музей. До громадянської війни це була військова школа, курсанти якої підтримали заклик генерала Франко і багато місяців боролися, перебуваючи в облозі республіканських військ, до підходу його загонів.

З Толедо виїхали до Мадрида, куди потрапили напередодні футбольного матчу «Більбао – Валенсія» і ледве пробилися до готелю через натовп болільників з дудками та барабанами. Незважаючи на це, довго гуляли центральною площею (Puerto del sol) і прилеглими вулицями.

Ранком їдемо до Прадо (центральний музей красного мистецтва Іспанії), перед двома входами в який пам'ятники Веласкесу та Гойї. Описати шедеври Прадо дуже важко. За багатством його можна по-

рівняти хіба що з галереями Уффіці та Пітті у Флоренції. Тут найповніше представлено мистецтво Гойї, особливо мене вразили його капричіо, присвячені жахам війни, які й мені довелося пережити.

Описати всі мистецькі скарби Прадо неможливо, та, певно, й непотрібно, бо вони краще описані в спеціальних виданнях. Звичайно, я довго дивився на картини Веласкеса «Взяття Бреди» та «Лас Менінас» («Фрейліни»). А хіба можна описати 80 картин Тиціана і 95 робіт Рубенса та інших видатних митців? Довго я стояв перед оригіналами Ієронімуса Босха (1450-1516), які побачив вперше. У Прадо зберігаються основні його картини: триптих «Віз сіна», «Сад насолод», «Поклоніння волхвів», «Колісниця долі». Побачивши ці твори, я зрозумів, чому його вважають попередником Сальвадоре Далі. Після огляду Прадо їздили вулицями Мадрида автобусом та ходили пішки. Оглянути за короткий час це гігантське місто неможливо. У 1947 р. у ньому був один мільйон мешканців, а зараз 3 мільйони 800 тисяч. В університетському кварталі переважно нові будівлі сучасної архітектури (старі були зруйновані, коли через цей квартал протягом багатьох місяців проходив фронт громадянської війни). Залишився старий будинок медичного факультету, де міститься школа для середніх медичних працівників. Всього ж на медичному факультеті – 10 тисяч студентів, а у всьому університеті – 60 тисяч. 33% їх вчаться безкоштовно, а решта платить за навчання 2500 песет за рік плюс 6000-7000 песет за гуртожиток і харчування. Тому більшість студентів змушена під час навчання працювати. Далі площа Опери з пам'ятником Сервантесу, на якому назви 28 народів, які розмовляють іспанською мовою. На варті біля бюста Сервантеса Дон Кіхот і Санчо Панса. Дуже гарний міський парк зі штучним ставом.

На другий день зранку їдемо до Ескоріалу. Наполягаємо, щоб наш шлях проходив через «Долину мертвих», яка розташована в горах. В одній зі скель вибиті сховища для кісток загиблих воїнів (генерал наказав поховати разом і республіканців, і франківців), храм, де щодня правлять заупокійну службу, а на вершині скелі споруджено хрест завдовжки 185 м із написом: «Синам Іспанії». Цією спорудою генерал Франко, певно, намагався довести, що громадянська війна – це не результат його заколоту, а всенародна трагедія.

Ескоріал – цілий комплекс будов. Насамперед це усипальниця королів Іспанії, їхніх дружин і близьких родичів. Це і палац, і величезна бібліотека, і монастир домініканців, і собор, в якому є спеціальні місця для короля і королеви, сполучені з їхніми апартаментами.

У той же день ввечері ми були на площі Уапсіаз. Всього арена вміщує 40 тисяч глядачів. З ложі голови кориди даються основні вказів-

ки щодо проведення бою. Всього було шість биків і три тореадори, причому наймолодшому і разом з тим найздібнішому було 18 років. Чоловіки, і, особливо, жінки поводять себе дуже емоційно, стимулюють або, навпаки, ганьблять бика чи тореадора. Тореадору, який сподобався, кидають подарунки (бурдюки з вином, куртки, жіночі сумочки). Тореадор же дарує своїй дамі круглу шляпу і вухо вбитого бика. Гонорар тореадора доходить до 1,5 мільйона песет, але з цієї суми він повинен оплатити свій почет (бандерильєрів, пікадора, чотирьох пеанів). Диких биків для бою розводять у спеціальних гасієндах, де їм дають повну свободу, і людей вони до арени не бачать. До готелю повертаємося, метро, яке оформлено дуже скромно як зовні, так і станції та вагони.

За час перебування в Іспанії ми змогли познайомитись з її політичним та економічним станом лише поверхово. Іспанія (королівство) була тоталітарною державою, де вся влада на час його життя належала генералові Франко, була дозволена лише одна партія (фашистська) – «Іспанська фаланга». Іспанські газети виходили лише державною мовою (каталонською мовою не було). Губернатор Каталонії призначався головою держави. Не було кінокартин, що критикують існуючий режим. Не дозволені розлучення, заборонені не лише порнографічні, а й еротичні твори. Проте іноземні журнали і газети (навіть «Правду») можна вільно купити. Щодо генерала Франко превалювало терпляче ставлення. Посилались на те, що йому вже 80 років, а після нього влада перейде до онука останнього короля Альфонса XIII – Хуана Карлоса, який і здійснить демократичні реформи. Ця думка підтримувалась і поведінкою самого Франко, який викликав Хуана Карлоса в Іспанію, приймав послів іноземних держав у королівському палаці, не підіймаючись на підвищення, де стояли трони короля і королеви. Він підкреслював, що честь перенесення праху останнього короля Іспанії Альфонса XIII з Рима в Ескоріал належить його онукові Хуану Карлосу.

Нас поінформували про соціальне забезпечення. На пенсію виходили у 60-річному віці, і розмір її залежав від трудового стажу: у разі 30-річного – 85% заробітної платні, 20-річного – 60%. У неодружених заробітна платня була меншою, ніж у жонатих. Жінка одержувала тим більшу заробітну платню, що більше у неї дітей. Медицина – переважно страхова. Відрахування з зарплатні для забезпечення медичного страхування становили 5%. Це давало змогу одержати повну зарплатню під час непрацездатності у разі хвороби та додаткову оплату ліків, призначених лікарем. Пенсіонер мав право працювати. Дискримінації щодо заробітної плати і пенсії

стосовно колишніх вояків республіканської армії та службовців республіканських установ, які підпали під амністію (тобто тих, хто не підлягав кримінальному переслідуванню), не було. Професійна відпустка – 20-30 днів. Обов'язкова освіта – 8 класів. Військова служба для чоловіків обов'язкова протягом 1,5 року, а у студентів – 9 місяців (по 3 місяці щорічно). Дівчата не служать в армії, але 9 місяців працюють безкоштовно (можна по 2,5-3 місяці протягом 3-4 років), інакше вони не дістають дозволу на одруження. Робочий день на фабриках і заводах тривав з 8 до 17 години, у магазинах – з 10 до 16.30 або з 14 до 20.30. Незважаючи на таке відносно ліберальне законодавство, матеріальне становище трудящих Іспанії не можна було вважати задовільним через безробіття та високу інфляцію.

Влітку 1970 р. я на запрошення фірми «Гедеон Ріхтер», з якою наша кафедра довгий час співпрацювала, відвідав Угорщину. Знайомство з країною почалося зі столиці – Будапешта, який вразив мене своєю красою. Через все місто проходить чарівна срібна стрічка Дунаю, яка ділить місто на дві частини: Буду (верхню) та Пешт (нижню). Особливо чарівний краєвид з гори Гелерт у Буді. На вершині гори цитадель, увінчана пам'ятником Свободи 36 м заввишки (скульптор Кішфігуді-Штрабль). Нижня частина міста Пешт, яка розташована вздовж Дунаю, значно більша за Буду. Це рівнина з широкими вулицями і пишними сучасними будівлями. Обидва береги Дунаю у районі міста сполучаються вісьмома мостами різної довжини. Є декілька островів, і найчарівніший з них – Маргіт. На відміну від Пешта, вулиці у Буді – переважно вузькі й покручені, сполучаються між собою ще вужчими провулками. На протилежному березі Дунаю багато пам'ятників і красивих величних будівель. Це будівля парламенту (між мостами Кошута та Маргіт) у неоготичному стилі 126 м завдовжки і 27 м заввишки. Багато інших гарних будівель: Академія наук, Національний музей, ансамбль будівель університету, Народний театр та інші. Пейзаж міста дуже зручно спостерігати з Рибацького бастіону Будапештської фортеці. Я нічого не пишу про музеї Будапешта, бо вони менш багаті, ніж ті, про які я писав вище, хоч і є в них справжні шедеври («Селянська трапеза» Веласкеса, «Мадонни» Естерзі та ін.).

Я не був би медиком, якби не згадав, що Будапешт – це курортне місце. Купальні, лікувальні ванни розташовані під горою Гелерт вздовж лівого берега Дунаю у міському парку, а особливо багато їх на острові Маргіт, який є також центром спортивного життя столиці. Води острова Маргіт термальні (температура води в період викиду з артезіанської свердловини – 73-76 °С). Будапештські ванни

корисні хворим на ревматизм, подагру, захворювання нервової системи (радикуліт, поліневрит та ін.).

Рибацький бастіон – один з бастіонів фортеці Буди. Піднявшись 145 східцями, потрапляємо до чудової неороманської колонади з численними білосніжними кам'яними бастіонами і відкритою терасою, з якої відкривається дивовижна панорама красеня Будапешта. Я побував біля пам'ятника національному поетові Шандору Петефі, який написав «Патріотичну пісню» (фактично вона є національним гімном), перекладену на українську мову М. Рильським. Були ми на могилі Л. Кошута, на Площі Героїв, на могилах наших вояків, які загинули під час угорського повстання 1958 р. Я і мої колеги майже цілий день провели на фабриці фірми «Гедеон Ріхтер», сфотографувалися з її співробітниками. Вони були дуже гостинні, допомагали мені за короткий час ознайомитись з Будапештом, цьому сприяло те, що деякі з них, як і я, володіли французькою мовою.

Далі ми їдемо на Балатон, де відпочиваємо декілька днів. Приємно було бачити меморіальні дошки, які сповіщали, що тут лікувалися Рабіндранат Тагор, Ярослав Гашек та багато інших відомих людей. Проте мушу відверто сказати, що після Байкалу та Севану озеро Балатон не справило на мене такого великого враження, як на більшість угорців, які його дуже люблять.

Останнє місто моєї подорожі в Угорщину – Сегед (4-те за величиною місто Угорщини). Воно розташоване біля річки Тиси і часто страждає від повеней. Особливо катастрофічною була повінь 1879 р., коли Тиса вийшла з берегів і затопила все місто. В центрі міста величезна площа, на якій знаходиться ратуша. На другій площі – будинок університету. Клініки медичного факультету розташовані між цією площею і набережною Тиси. В клініках нас зустріли дуже гостинно. Ми мали довгу розмову про напрям їхньої наукової роботи, домовились про подальше співробітництво з моєю кафедрою та Київським медичним інститутом імені академіка О.О. Богомольця загалом. Сфотографувалися разом. Наше знайомство з містом Сегед ми закінчили на площі Л. Кошута, де йому встановлено пам'ятник, а на розі цієї площі і головної вулиці міста, яка звідси починається, зберігся старий будинок, з балкона якого у липні 1849 р. Л. Кошут виступив перед парадом, а згодом емігрував до Туреччини. Це фактично поклало край визвольній боротьбі угорського народу проти Австрії, якому тоді за наказом Миколи I допомагали і російські війська.

МАНДРІВКИ РІДНОЮ КРАЇНОЮ

Я надто багато уваги приділив своїм закордонним подорожам. Не менш цікавими були й деякі мандрівки по СРСР. Перша відбулася влітку 1940 р., коли мене мобілізували супроводжувати ешелон біженців до Тюмені з тієї частини Польщі, яку зайняли німці. Ешелони формувалися у Львові в основному з євреїв, які вже чули про звірства гітлерівців щодо єврейського населення. У Львові мене вразили ранкові й вечірні церковні дзвони, яких я вже давно не чув у Києві, де майже всі церкви і дзвіниці були ліквідовані. Дивним було й те, що у Львові я майже не чув української мови. Панувала польська, що було результатом полонізації цього міста, яку польський уряд проводив усі роки свого панування в Галичині. Ще більше я переконався в цьому, коли відвідав Личаківський цвинтар, щоб вклонитися праху великого каменяра І. Франка, який там похований. Першим біля входу я побачив пишний меморіал з написом на арці «Оборона Львова», могили якого були датовані груднем 1918 – початком 1919 р. З труднощами дізнався, що це були могили бійців польських загонів, які не давали українським військовим частинам січових стрільців увійти до Львова (після розпаду Австро-Угорщини). І таки не дали, позбавивши Західноукраїнську народну республіку своєї столиці. Далі наш ешелон пройшов всю європейську частину СРСР, Урал, і вже в Тюмені я здав своїх підопічних місцевій владі. На всьому великому шляху був лише один цікавий епізод. На станції «Лев Толстой» (колишня назва – «Астапово») ешелон зупинився на декілька годин, щоб нагодувати евакуйованих, і я, скориставшись цим, побував у кімнаті, де помер Л. Толстой. Я пишаюсь тим, що в моєму ешелоні жодну людину не зняли для госпіталізації в місцеві лікарні, ніхто не помер (серед евакуйованих було багато людей похилого і старечого віку), а в мене і двох моїх медичних сестер було обмаль медикаментів і перев'язочного матеріалу. Це ми компенсували наполегливою роботою, обмеженням сну. Зараз я пишаюся, що нам вдалося врятувати від холокосту тисячі людських життів.

Другу мандрівку у Сибір і на Далекий Схід я здійснив через 17 років. Мене загітував і допоміг завідувач кафедри шкірних та венеричних хвороб Іван Іванович Потоцький, який в минулому подорожував цим маршрутом і був дуже задоволений. Ми вийшли 7 липня 1971 р. теплоходом з Владивостока. Пройшли протоку Лаперуза (між японським островом Хоккайдо і Камчаткою). До того побували на Далекому Сході на племінній станції плямистих оленів біля бухти Сидимі. Бачили, як їм спилюють молоді роги для одер-

жання лікувального препарату пантокрину. З того часу, виписуючи цей медикамент, завжди згадую ту неприємну криваву процедуру. Тут і далі на невеликому острові Петрова познайомились із заповідними місцями далекосхідної тайги, бачили напіввільних ведмежат, багато змій. Звідти попливли до столиці острова Сахалін Южно-Сахалінська вздовж мальовничого гірського берега Камчатки з сопками, вкритими снігом (до 2160 м заввишки). До Южно-Сахалінська від порту Кореванова їхали автобусами. В Южно-Сахалінську живе багато корейців (більшість їх мешкали тут і при японцях), тому ми з насолодою скуштували смачні корейські страви. Недалеко бальнеокурорт Синьогірськ, води якого нагадують «Кваси». Він працює лише влітку, бо взимку тут жити небезпечно: з гір сходять лавини. З Камчатки пливли спочатку вздовж берегів, а потім вийшли в Тихий океан і причалили в дуже мальовничій бухті Руській, де сніг і суха трава чергуються з високогірними озерами. З бухти Руської прибули до столиці Камчатки Петропавловська-Камчатського. Там я побував у родичів, на ревматологічному курорті Паратунка, де гаряча цілюща вода витікає з ущелин вулкана або з-під землі, прийняв там ванну і сфотографувався.

З Петропавловська-Камчатського ми пливли до найпівнічнішого з Курильських островів – Парамушира. Там я піднявся на діючий вулкан Ебеко (висота - 1400 м, дорога в один бік - 14 км). Підйом був досить важким навіть у туристичних черевиках. Видовище, яке я побачив в кратері вулкана, і мої відчуття незабутні: багато фумарол (які я сфотографував), шари сірки, густий дим, запах сірководню. На дні кратера вулканічне озеро. Спускатися було важче, ніж підніматися, особливо через снігові замети.

Коли пливли до Ітуруна, бачили на острові Матуа – діючий вулкан – пік Саричева. Ітурун – один з найбільших Курильських островів – лежить значно південніше Парамушира. На ньому на червону рибу та краби мешканці дивляться, як у нас на насіння. Бери скільки хочеш задарма. Перед виходом з Ітуруна заходили у «Левову пащу» – чарівну бухту, що насправді є кратером вулкана, який погас.

На острові Кунашир була цікава екскурсія до кратера вулкана Менделєєва. Дощило, маршрут був важким. Спочатку йшли 4 км берегом моря під час відпливу, потім 4 км гірською дорогою і 3 км – гірською річкою, де вода часто доходила до колін. Йшли в туристичних черевиках, бо каміння на дні річки дуже слизьке. Температура води в річці поступово підвищувалась від 16-17 до 26 °С, запах сірководню ставав усе сильнішим, бо в річку вливалися гарячі сірководневі джерела. Температура води наблизилась до 40 °С, і тоді ми

із задоволенням викупалися в ній, а через 2 км вже досягли фумарол вулкана Менделєєва. Дорога назад була складнішою і неприємнішою, ніж підйом, – довелось йти від гарячої води до прохолодної під дощем. Є на острові Кунашир «гарячий пляж», де жінки перуть білизну і варять суп, зариваючи посуд із супом та водою для прання на 1,5 години у пісок (цілком достатньо, щоб суп зварився, а вода для прання білизни закипіла).

На острові Шикотан ми були короткий час. Тому не зважились на екскурсію до вілли імператора Японії, яка там розташована, а лише гуляли по острову, милувалися його чудовим краєвидом і краєвидом японських островів, які від нього зовсім близько.

Повернувся у Владивосток 27 липня 1971 р. Листів ні від дружини, ні від колег з Чити та Іркутська не отримав, тому одразу виїхав потягом до Москви, куди дістався не без пригод. На станції Мисовій наш потяг зупинився, бо попереду залізничне полотно було засипано уламками скель. До пізнього вечора тинялися на станції. Були біля пам'ятника більшовику Бабушкіну, якого на цій станції розстріляли. Милувалися дзеркальною водою Байкалу. Ввечері подали пароплав, який відвіз нас через Байкал і бурхливу Ангару до Іркутська, де ми продовжили шлях до Москви. З Москви я приїхав до Києва, де на мене чекала чергова неприємність – ліквідація наслідків великої пожежі, яка сталась у нашому домі напередодні.

З насолодою згадую свою мандрівку у Волоколамську Пустинь серед Ладозького озера, в якій мене вразили, з одного боку, природа, а з іншого – недбалість і бездіяльність людей, яким ця краса найбільш потрібна. Кажуть, що з поновленням діяльності монастиря справи там значно поліпшились.

Багато вражень принесли і мандрівки по Прибалтійських республіках, Узбекистану і, особливо, по Таджикистану. Високі гори, буйні річки і чудових людей, які там мешкають, мені ніколи не забути.

Особливо пам'ятною була подорож до Карелії та Соловецьких островів, куди мене запросили в червні 1969 р. офіційним опонентом дисертації з медичного факультету Петрозаводського університету. В Карелії особливо вразила її природа, незаймані ліси, озера, буйні річки. Однак славетний водоспад Ківал, так пишно описаний Державіним в його вірші, не справив на мене такого враження, як на великого поета. Очевидно, справа в тому, що з часом річка зміліла, і водоспад зі скель, з – яких я його фотографував, не здавався вже таким величним. Чудовою архітектурою Кижів, церквами, збудованими без жодного залізного гвіздочка, можна милуватися нескінченно. Звичайно, я відвідав найстаріший російський курорт, заснований

ще Петром I, Марціальні Води, який і досі працює як здравниця.

З Петрозаводська поїхали до Кемі, а звідти невеликим пароплавом до Соловків (35 км). При підході до Соловецького монастиря з пароплава відкривається чарівний краєвид. Масивна стіна, що оточує монастир, робить його неприступним: його не могла взяти англійська ескадра у війну 1855-1856 років. Масивні будівлі, собори, церкви, гатки, система каналів – усе зроблено руками ченців, які навіть за полярним кругом змогли вирощувати яблука. Ікони, які прикрашали церкви і собори, написані ченцями-іконописцями ще в XVI-XVII ст. На жаль, вони варварськи знищені, крім кількох, які перенесені у Третьяковську галерею.

Спочатку існування політичних в'язнів у цьому далекому таборі було більш-менш терпиме, настільки, що його було показано М. Горькому в 1928 р., а Лесю Курбасу дозволили організувати театр з акторами-в'язнями, але в кінці 30-х років почалося масове знищення в'язнів. Тут загинув цвіт української інтелігенції: Лесь Курбас, В. Підмогильний, М. Куліш та багато інших. Одним із перших засланців на Соловках був останній Кошовий отаман Запорізької Січі Петро Калнишевський, який знаходився тут з 1775 р. до самої смерті. Мені вдалося побувати на його могилі і вклонитися його праху. Туристи, які оглядали разом зі мною Соловки, були погано обізнані з історією. Вони навіть не розуміли різниці між ченцем і послушником, тієї моральної сили, що тримала так багато людей далеко від широкого світу під час існування монастиря. Поняття християнської моралі їм теж було мало зрозуміло. Я пройшов пішки від головного Соловецького острова через гатку Муксамму до Анзерського скиту, де знаходилося кладовище (там ховали померлих ченців). В сам Анзерський скит не потрапив, бо до нього треба було переправлятися водою. Цікаво було спостерігати, що ночі в цей час (у червні) не існувало – сонце одразу після заходу знову сходило. Найбільше надокучала комашня, яка гризла нещадно. Нам пощастило з погодою. Біле море було спокійним, бо під час великого хвилювання і шквального вітру наш маленький пароплав не пустили б з Соловецьких островів до Кемі й, може, довелося б їхати через Архангельськ, куди ходять великі морські пароплави. На щастя, ми своєчасно сіли в Кемі на потяг і вчасно дісталися Києва.

Не можу не торкнутися моїх відряджень у західні області України в перші післявоєнні роки (1944-1946 рр.) як уповноваженого республіканської надзвичайної комісії з боротьби з висипним тифом. У 1944 р. я був направлений у Тернопільську область, все керівництво якої знаходилось тоді в м. Чорткові (бо сам Тернопіль був майже вщент знищений внаслідок сильних боїв під час взяття його нашими військами). Другою областю була Дрогобицька, яка пізніше увійшла до складу Львівської, а третьою – Волинська. Роботи було дуже багато. Довелося створювати тимчасові стаціонари для висипнотифозних хворих, організовувати їх госпіталізацію, лікування та профілактику поширення хвороби. І все це в умовах післявоєнної розрухи, неспокійної внутрішньої політичної ситуації. В той час на території цих областей активно діяла Українська повстанська армія (УПА). Виникали конфлікти між АК, польським населенням (тоді ще досить численним) і ОУН, УПА, УГВР та іншими націоналістичними організаціями, які діяли з обох боків. Треба сказати, що ці організації навмисно перешкод нашим медикам не чинили. Одного разу мене пізно ввечері викликали до тяжко хворого на висипний тиф, і довелося там заночувати. Вночі перелякани медичний персонал мене розбудив, сказавши, що зі мною хочуть говорити двоє озброєних хлопців. Я вийшов до них, розповів, що ми робимо, хто я. У відповідь почув подяку за допомогу людям і попередження: «Лише не агітуйте». Я сказав, що в мене стільки роботи, що агітувати просто ніколи. На цьому ми розпрощалися. Місцева влада та центральна республіканська протиепідемічна комісія винесли мені подяку за мою роботу.

СПІВПРАЦЯ З КОЛЕГАМИ-ОДНОДУМЦЯМИ

І ще раз із вдячністю згадую своїх вчителів, друзів, товаришів. Про В.М. Іванова і Є.М. Тареєва я писав вище. З моїх вчителів по інституту я часто контактував з академіком В.Х. Василенком, який був головою Всесоюзного товариства лікарів-гастроентерологів, а я в цьому товаристві активно працював. Мені довелося говорити прощальне слово біля труни В.Х.Василенка у Москві у 1989 р. від імені Національного медичного університету, який він закінчив і де працював.

Під час моїх наукових відряджень я зустрічався і працював з багатьма цікавими та визначними людьми. У Санкт-Петербурзі, крім співробітників Інституту фізіології АН СРСР, я найбільше спілкувався з професором С.М. Риссом та його сім'єю: дружиною, падчеркою Т.М. Мардвінкіною, сином Євгеном Симоновичем (нині – професор). У квартирі С.М. Рисса часто збиралися гастроентерологи із різних кінців Радянського Союзу для обговорення робіт і товариських бесід. На жаль, наші особисті контакти були перервані його передчасною смертю, смертю його падчерки, трагічною загибеллю його вдови. А з Євгеном Симоновичем ми листуємось і досі. Крім сім'ї Риссів, друж-

ні стосунки зав'язалися в мене з відомим нефрологом С.І. Рябовим, який очолив нефрологічну службу в Санкт-Петербурзі після смерті А.Я. Ярошевського. З С.І. Рябовим у 1981 р. ми були єдиними делегатами від СРСР на 4-му симпозіумі нефрологів Дунайських країн у Варні (Болгарія). Тісні зв'язки між нашою клінікою і клінікою відомого санкт-петербурзького алерголога професора Г.Б. Федосєєва зберігались протягом багатьох років, особливо коли я очолював Український республіканський алергологічний центр.

Треба сказати, що я вважаю Санкт-Петербург своїм другим рідним містом після Києва. Адже я там довго жив, часто їздив туди у відрядження, звідти походить моя дружина Кіра Володимирівна, там довго жили її покійний брат Ігор Володимирович, його дружина і дочка.

Не менш тісні зв'язки були у нашої кафедри з кафедрою пропедевтики внутрішніх хвороб 1-го Московського інституту імені І.М. Сеченова, яку після смерті В.Х. Василенка очолив А.М. Гребенєв. Це було не лише співробітництво, а й дружба з ним і професорами К.І. Широковою, С.Д. Подимовою. Я вже не кажу про клініку професора Тареєва, куди я увійшов як повноправний член колективу ще за життя самого Є.М. Тареєва і його покійної доньки Ірини Євгенівни. З сучасним керівником клініки членом-кореспондентом РАМН М.О. Мухіним мене зв'язують багаторічна приязнь і дружба. Це ж можна сказати про С.А. Андросову, професорів О.В. Сумаронова, В.О.Насонову та інших співробітників кафедри.

З прибалтійських терапевтів я найбільше пов'язаний з Н.В.Ельштейном (Естонія), з яким ми обмінювалися листами та книгами. Натан Володимирович поглиблено висвітлює у своїх книгах загальні проблеми медицини і одночасно є видатним терапевтом, який багато років очолював терапевтичну службу Естонської республіки.

Щодо Білорусії, то багаторічну дружбу і сумісну роботу з професорами Г.П. Матвейковим та А.С. Чижом важко переоцінити. Вона надихала і мене, і їх на нові творчі звершення, які дають змогу забути про тягар віку і хвороб.

Особлива дружба пов'язує мене вже майже 40 років з академіком АН Таджикистану професором Х.Х.Мансуровим. Ця людина з блискучим клінічним талантом дуже багато важила в моєму житті. Слід відзначити його високу культуру. Племінник по матері С. Айні (він сирота з 7 років), він декілька років виховувався в його сім'ї. Став визначним діячем не лише в царині медицини, а й культури взагалі. Я пишаюсь тим, що він, як і я, був учнем академіка Є.М. Тареєва. У 1965 р. як доповідач на 1-му з'їзді терапевтів Таджикистану я з дружиною мешкав на міській дачі Ради Міністрів ТаджРСР у Душанбе. Я був глибоко зворушений теплою зустріччю Х.Х. Мансурова з його другим вчителем академіком О.Л. Мясніковим, з яким він не забув мене познайомити і запросити до себе у гості. Значною мірою я є свідок того, які труднощі він мусив здолати, організовуючи в Душанбе Науково-дослідний інститут гастроентерології, роботи якого під керівництвом Х.Х.Мансурова завоювали визнання світових корифеїв гастроентерології: Т. Бокуса, Г. Поперо (США), Е. Джонсон, Ш. Шерлок (Англія) та інших. Я пишаюсь тим, що на фото Х.Х. Мансурова з цими видатними вченими є і моя скромна персона. Незважаючи на тяжке горе – смерть від злоякісного новоутворення улюбленої дружини Гульнісео, смерть С. Айні від раку шлунка з метастазами, він енергійно продовжував наукову роботу, залишаючись на посаді директора (в останні роки – почесного директора) Інституту гастроентерології. Знання східних мов допомагало йому не лише в роботі, а й під час здійснення хаджу в Мекку.

З узбецьких вчених у мене було налагоджено співробітництво з Е.І. Атахановим, а після його смерті – з його учнем І.А. Ібрагімовим, з яким ми зустрілися останній раз у 1987 р. у Ташкенті на останньому Всесоюзному з'їзді терапевтів. З професором Самаркандського медичного інституту Джалаловим ми познайомились на 1-му з'їзді терапевтів Таджикистану. Це знайомство переросло в співробітництво наших кафедр і особисту дружбу. Я був дуже задоволений, коли після смерті батька кафедру очолила його дочка, з докторською дисертацією якої я ознайомився, одержавши від неї реферат. Незважаючи на недавній землетрус, у 1967 р. я виступив у Ташкенті офіційним опонентом дисертації І.А. Ібрагімова. Я навіть побував на його батьківщині у Намангані, де був вражений східною гостинністю. Поки ми доїхали з Таджикистану до Намангана (200 км), нас зупиняли для пригощання разів 4-5. У Намангані на другий день частували в міському парку смачним пловом, який готували лише чоловіки. Після цього мене повезли у старовинне місто Коканд. У Намангані я жінок у паранджі не бачив, а тепер, кажуть, їх там досить багато.

Про своїх товаришів і співробітників по клініці імені академіка В.М.Іванова та Національному медичному університету імені академіка О.О. Богомольця я вже писав. Наші зв'язки з Д.Ф. Чеботарьовим, Є.Л. Ревуцьким, В.Д. Братусем, Г.К. Степанковською зберігаються. На жаль, нема вже М.Й. Григор'єва, Г.Й. Бурчинського, М.Ф. Скопіченка, Р.А. Меєрзон, Ф.М. Білої, Г.Є. Ромбульта і багатьох інших.

З моїх учнів насамперед хочу відзначити професора А.С. Свінціцького, який пройшов увесь шлях від аспірантури до завідувача

кафедри у складі нашого колективу. До традиційних напрямів внутрішньої медицини – гастроентерології та нефрології – він прилучив і органічно поєднав з ними ревматологію. Цей плідний напрям він продовжує розвивати. Має багато монографій, друкованих праць; науковий керівник багатьох дисертантів, кандидатів наук. Нашим стосункам притаманні взаємна підтримка і теплота. Мене особливо тішить те, що він залишається активним громадським діячем.

Другий мій учень Л.А. Пиріг став визначним нефрологом. Під його керівництвом вже конано декілька докторських і кандидатських дисертацій, він очолює кафедру нефрології в Київській академії післядипломної підготовки імені П.Л. Шупика. Він прекрасний клініцист, поряд з науковою продовжує педагогічну роботу. Я дуже ціную в ньому цілеспрямованість, людяність, ініціативність. Активну участь бере у громадській і журналістській роботі: був депутатом Верховної Ради України першого скликання, нині очолює Світову Федерацію українських лікарських товариств. Його енергія та ініціативність йдуть на користь справі. Він показав себе прекрасним педагогом, коли працював на кафедрі доцентом, а нині поставив викладання нефрології лікарям на високий рівень, що дуже важливо для підвищення лікарської підготовки в галузі нефрології і внутрішньої медицини взагалі. Хоч він давно працює самостійно, його синівське піклування про мене завжди відчуваю і дуже ціную.

Третій мій учень професор Т.Д. Никула нині очолює кафедру пропедевтики внутрішніх хвороб нашого медичного університету. Це складна кафедра, бо саме вона вводить студента в клініку. Крім того, він викладає на високому рівні й новий для нього розділ клініки внутрішніх хвороб. Поряд із цим він продовжує плідно розвивати наукові дослідження в галузі внутрішніх хвороб (особливо нефрології). Його внесок у цю галузь забезпечив організацію щорічного видання збірника «Актуальні проблеми нефрології» за його редакцією і тематичних посібників (останній – «Хронічна ниркова недостатність»). Слід відзначити незмінне шанобливе ставлення його до свого вчителя і коректність у проведенні дискусій, які не можуть не виникнути в процесі розвитку науки.

Четвертий мій учень А.Д. Тодоренко після захисту докторської дисертаційної роботи, в якій він вперше виявив ранні зміни функції легень у разі захворювання нирок, перейшов на практичну роботу – головним терапевтом медичної служби Південно-західної залізниці.

Доля склалася так, що два моїх учні Н.Я. Мельман і М.С. Голігорський працюють нині у США за своїм медичним фахом. На мою думку, я маю право вважати своїм учнем і П.М. Боднара. Хоч він

захистив дисертацію не під моїм керівництвом, але ідея організації курсу ендокринології при кафедрі госпітальної терапії і залучення його до викладання цього курсу належала мені. Спочатку цей курс викладали асистенти кафедри терапії, а згодом вдалося залучити до цього спеціалістів і, врешті, організувати самостійну кафедру під його керівництвом.

Всього за моєю консультацією виконано 6 докторських дисертацій, а під моїм керівництвом – 32 кандидатські дисертації. Шість моїх кандидатів медичних наук стали доцентами (троє з них досі працюють зі мною), а решта – асистентами або перейшли на інші кафедри чи на практичну роботу. Я вважаю це цілком закономірним. Всі завідувачі терапевтичних відділень є моїми вихованцями. Те саме можна сказати про більшість асистентів кафедри.

ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА

Я почав свою педагогічну діяльність у 1937 р., на другому році моєї аспірантури. Мені дуже приємно, що один з моїх перших студентів чл.-кор. НАН України та АМН України В.Д. Братусь вважає, що я вже тоді показав себе добрим педагогом.

Мені довелося викладати пропедевтику внутрішніх хвороб (у 1947-1951 і 1962-1971 рр.), вести заняття в клініках госпітальної терапії (з 1967 р. по цей час) і факультетської терапії (1958 та 1962 рр.). Організуючи викладання, я орієнтувався на вказівки відомого київського професора В.П. Покровського, учня С.П. Боткіна, та інших класиків вітчизняної терапії. На 3-му курсі треба навчити студента як досліджувати хворого. На 4-му курсі він повинен оволодівати основами клінічного мислення. На 5-6-му курсах – розпізнавати і лікувати різні варіанти перебігу тих чи інших хвороб. І завжди в основі повинні бути традиційні методи дослідження: анамнез, перкусія, аускультація, пальпація. З них треба починати, доповнюючи їх новітніми лабораторно-інструментальними методами дослідження. Якщо покласти в основу лише останні методи, то ми не навчимо студента клінічно мислити. Лікар, який не володіє цим, може перетворитися на вузького спеціаліста-інструменталіста (які теж необхідні, але в обмеженій кількості). Основну масу медиків повинні становити сімейні лікарі, клініцисти широкого профілю. Я завжди тверджу, що кількість навчальних годин, відведених планом навчання, недостатня, і компенсувати це можна лише наполегливою самостійною роботою над підручником і біля ліжка хворого. Так вчили мене класики вітчизняної терапії М.Д. Стражеско, В.Х. Василенко, Б.Є. Вот-

чал, В.М. Іванов, Є.М. Тареєв, М.М. Губергріц.

Я завжди вважав і вважаю, що, крім оволодіння професійними знаннями, треба звертати увагу на загальний культурний рівень студента. За влучним виразом А.П. Чехова, «Лікар, який нічого не знає, крім медицини, не знає і медицини». Тому на практичних заняттях і лекціях я намагаюсь визначити рівень загальної культури студента і не шкодую на це часу. Мене розуміють і підтримують у цьому викладачі з великим стажем, а з боку молодих асистентів я зустрічаю прихований опір. А який результат? Студенти 5-го і 6-го курсів не знають історії рідного університету, історії вітчизняної клініки внутрішніх хвороб, наших сучасних українських письменників, поетів. Коли я якось сказав, що Ліна Костенко, на жаль, єдина з українських поетів – лауреат премії імені Ф. Петрарки, то побачив, що вони не знають, ні хто така Л. Костенко, ні хто такий Ф. Петрарка. А можна було б навести приклад з історії нашого університету, адже Ф.Г. Яновський, М.Д. Стражеско, М.М. Губергріц, В.Г. Гедройц, Є.І. Ліхтенштейн були високоосвіченими людьми. У Ф.Г. Яновського на столі завжди стояли портрети А. Чехова та Ф. Достоєвського.

Загальною вадою, яку нині намагається виправити Міністерство освіти та науки, є недостатнє знання нашими студентами іноземних мов. Я завжди виступаю проти поліпрагмазії не лише в лікуванні, а й в освіті. Студенту не треба вивчати так багато предметів у медичному інституті, а слід дати більше часу для самостійної роботи над менш важливими предметами. Потребує перерозподілу і викладання деяких розділів програми. Вже ясно, що викладання історії медицини на 1-му курсі недоцільне. Ми намагалися виправити ці недоліки. Зокрема, я брав участь у створенні підручника «Внутрішні хвороби» за редакцією Г.Й. Бурчинського, який витримав з 1977 по 1987 р. три видання і у 1980 р. одержав Державну премію України; «Практична нефрологія» – два видання 1973 та 1983 р.; «Клінічна гастроентерологія» (1978); «Гастроентерологія» (1995) одержали премію імені Яновського НАН України. Значне поширення функціональних хвороб органів травлення змусило нас у 1985 р. підготовити відповідну монографію, за яку, а також за книгу «Невідкладні стани» мені і О.Й. Грицюку присуджено премію імені М.Д. Стражеска НАН України. Кафедра госпітальної терапії повинна познайомити студентів з рідкими та атиповими синдромами і захворюваннями в клініці внутрішніх хвороб. Це обумовило необхідність видання у 1983 р. відповідної книги (за моїм співавторством) і видання вже у 2003 р. підручника внутрішніх хвороб за редакцією К.М. Амосової (співавторами якої є провідні професори-терапевти Національного

медичного університету імені академіка О.О. Богомольця).

Багато хиб у викладанні внутрішніх хвороб у навчальному закладі повинна виправити інтернатура. Керівництво нею у 1972 р. ректор доручив нашій кафедрі госпітальної терапії. Потім керівництво інтернатурою було передано професору А.С. Свінціцькому, моєму заступнику і учню. Значну увагу інтернам приділяє доцент В.А. Горголь та досвідчені доценти і асистенти кафедри. Особливо підвищило рівень навчання в інтернатурі тривале перебування інтернів на основних базах і на прикріплених кафедрах, викладачі яких уважно слідкують за роботою інтернів та їх самопідготовкою, оволодінням практичними навичками, розвитком клінічного мислення. При цьому активно використовується досвід працівників Національного медичного університету. Повчальним є розбір помилок у діагнозі та лікуванні хворих як самими інтернами, так і лікарями клініки, зокрема керівниками інтернів.

Працівники кафедри і я особисто активно працюємо зі слухачами факультету підвищення кваліфікації. Спочатку тут підвищували свій рівень викладачі і середніх, і вищих медичних закладів. Останні роки викладачів середніх медичних закладів серед слухачів немає. Вони удосконалюють свою кваліфікацію під керівництвом викладачів київських середніх медичних закладів. Це раціонально, бо дає їм змогу побувати на заняттях з майбутніми сестрами, фельдшерами і лаборантами, включитись у методичну роботу, оволодіти новими способами підготовки сестер. Проте бажано зберегти повну участь провідного вищого навчального закладу України шляхом залучення їх до лекцій для інтернів і організації для них спеціальних лекцій провідних спеціалістів на найактуальніші теми. Це моє тверде переконання, що базується на практиці викладання.

* * *

Завершуючи свої спогади, хочу підкреслити, що все моє життя з 1930 р. пов'язано з Національним медичним університетом імені академіка О.О. Богомольця, який є моєю Alma mater. Тут я здобув звання кандидата та доктора медичних наук, звання доцента, професора, заслуженого діяча науки України, лауреата Державної премії України, лауреата премій імені академіка М.Д. Стражеска та імені академіка Ф.Г. Яновського НАН України, одержав диплом першого ступеня головного комітету Виставки народного господарства УРСР. Щиро дякую також Міністерству охорони здоров'я України за почесну грамоту, київському міському голові панові О.О. Омель-

ченку за подяку і нагороду за віддану працю, президенту акціонерної судноплавної компанії «Укррічфлот» М.А. Славову за нагородження мене знаком «Почесний член АСК «Укррічфлот» та іншим організаціям, від яких одержав подяки та нагороди. Високо ціную почесну грамоту керівництва професійних спілок України, якою відзначені допомога моя особиста і кафедри, якою я керував, в організації лікувальної та наукової роботи на курортах України. Високо ціную увагу до мене медичної громадськості Києва, яка протягом 30 років обирала мене головою Київського міського товариства терапевтів, а також членам Товариства терапевтів України, які обирали мене у 1992 і 1998 рр. почесним головою своїх з'їздів. Намагатимусь і надалі бути корисним своїй Батьківщині та народу України.

Як вірний учень академіка В.М. Іванова, я завжди робив усе можливе для збереження єдності колективів клініки і лікарні. Цю традицію продовжує мій учень і заступник професор А.С. Свінціцький. Тому я вважаю завідувачів відділень Н.В. Соболевську, В.П. Козленко, І.О. Тертишного, В.М. Богомаза, завідувачку лабораторії В.М. Іщенко та кабінету ЕКГ О.М.Максимову, О.І. Білинкевич абсолютно рівноправними членами нашого єдиного колективу. Це стосується й головного лікаря лікарні С.А. Пранік, її заступників з медичної частини та поліклініки А.А. Омельченко, Л.В. Баган та всього колективу лікарні. Особлива моя подяка доцентам кафедри В.А. Горголю, К.М. Ревенок, Н.І. Хомченковій, М.І. Дземану, А.І. Тарану та асистентам. Усі вони підтримують мене в цей тяжкий час, коли доводиться нести тягар віку і хвороб. Дякую їм за їх піклування, яке сягає так далеко, що М.І. Дземан та й інші радяться зі мною не лише щодо педагогічної та наукової роботи, а й у побутових справах. Треба віддати належне за постійну допомогу в роботі моєму учню професору А.С. Свінціцькому, а також працівникам кафедри С.В. Лагутенко, Н.Є. Федоровій, А.С. Дерзській, М.П. Рибицькій, Т.Ю. Асаулюк. Особливу подяку висловлюю доценту М.І.Дземану і аспірантці Г.В. Шило, які багато працювали над оформленням цих спогадів, а також директору Національного музею Тараса Шевченка С.А. Гальченку за допомогу у виданні. Моя щира вдячність усім співробітникам і ректору рідного Національного медичного університету імені академіка О.О. Богомольця. Велика Вам подяка. Хоч я і не можу вмістити усіх Вас у мої спогади, але всі Ви, дорогі товариші, колеги, друзі, назавжди залишаєтесь у моєму серці.

Хай Вам всім щастить!

Червень 2003 року

РОЗДІЛ 3.

СПОГАДИ УЧНІВ, КОЛЕГ, ДРУЗІВ ПРО ПРОФЕСОРА А.П. ПЕЛЕЩУКА

Спогади про великих людей так само корисні, як й їхня присутність
Сенека

АНАТОЛІЙ ПЕТРОВИЧ ПЕЛЕЩУК: КИЇВСЬКА АКВАРЕЛЬ КИСТЯМИ СТОЛІТТЯ

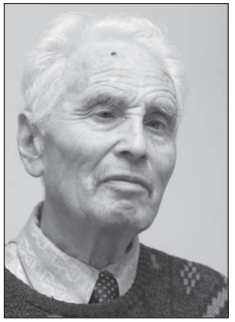

ВІЛЕНСЬКИЙ Юрій Григорович, кандидат медичних наук, член Національної спілки журналістів України, лауреат Премії НАМН України

СВІНЦІЦЬКИЙ Ігор Анатолійович, магістрант кафедри внутрішньої медицини №3 Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, лауреат Премії НАМН України

Жалейте каждого больного
Всем сердцем, всей своей душой,
И не считайте за чужого,
Какой бы ни был он чужой.
И, обнадежив безнадежность,
Все возлюбя и все простив,
Такую проявите нежность,
Чтоб умирающий стал жив!
Ігор Северянин

У цих словах із відомого твору видатного представника «Срібного століття» російської поезії вимальовується образ лікаря, наділеного особливим даром співчуття. Якраз ця риса характеру і душі багато в чому й визначає лікарський талант. Два крила освіченої гармонії знань і серця у найвищому ступені були притаманні Анатолію Петровичу Пелещуку – видатному нефрологу, гастроентерологу, пульмонологу, по суті, універсальному клініцисту, заслуженому діячу науки УРСР, лауреату Державної та академічних премій імені М.Д. Стражеска і Ф.Г. Яновського. 2013 рік – непересічна дата в його творчому портреті. 16 липня виповнилося б сто років з дня народження професора, і таким чином, ми маємо право говорити про століття А. Пелещука.

Народитися в Києві – великий подарунок долі. Є щось особливе і неповторне в цих вулицях і фарбах, якщо тут з'являються на світ такі самобутні та зворушливі особистості, як Анатолій Петрович.

Дитячі роки майбутнього велетня внутрішньої медицини проходили згідно з канонами епохи й повністю відтворили колорит важкого часу. Відбиток Першої світової війни, що пролунала у дні раннього дитинства юного киянина, не міг не позначитися на побуті сім'ї. Потім один за іншим промайнули драматичні київські перевороти, зі зміною влади і навалою інфекцій. До 1923 року, коли в місті міцно встановився соціалістичний лад, десятирічний Анатолій, власне, вже визначився як допитливий школяр. Ці роки були для нього в певному сенсі щасливими. Шкільні вчителі належали до кола демократичної інтелігенції, і хлопчик з Тургенівської долучився до класичної літератури, як української, так і російської: від Тараса Шевченка та Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки та Івана Франка до Льва Толстого, Івана Тургенєва, Антона Чехова, західних гігантів. Кругозір улюблених книг перебуватиме з Анатолієм Петровичем до останніх його днів, адже навіть у дев'яносто п'ять він читатиме французькі романи мовою оригіналу.

На вибір майбутньої професії вплинуло, причому неабияким чином, емоційне потрясіння: юного Анатолія вразив народний пієтет в пам'ять і честь київського «святого лікаря» Феофіла Гавриловича Яновського в день його похорону. Багатолюдну жалобну процесію очолювали священнослужителі всіх київських конфесій, а тисячі людей оплакували й із вдячністю згадували академіка.

Мрія стати лікарем щороку зміцнювалася, але в ті часи обов'язковою умовою вступу до інституту була наявність робочого стажу. А. Пелещук влаштовується робітником на тютюновій фабриці, сам, втім, ніколи не палив. У 1930-му він вступив на робітфак при Київському медичному інституті, а в 1931-му став його повноправним студентом.

У суцільній політичній ломці деякі кафедри інституту все ж зберегли чудову початкову структуру, багато з них продовжували очолювати видатні вчені, зокрема, серед терапевтів це були Микола Дмитрович Стражеско та Вадим Миколайович Іванов. Діяльність багатьох інших кафедр також була плідною, але, на жаль, нерідко й схоластичною, в силу особливостей епохи. В акварелі Анатолія Петровича головними стають якраз ці дві класичні течії обдарованих київських корифеїв терапії – Василя Парменовича Образцова і Феофіла Гавриловича Яновського, а отже й пульсації їх шкіл. Він у такій, в цілому сприятливій клінічній атмосфері, ввібрав у себе струмки обох життєдайних для інтерніста джерел. Але вийшло так, що переважаючою гілкою до спраглого серця стали традиції академіка Феофіла Яновського в особі професора Вадима Іванова. Так, незбагненним чином літнього дня 1928 року, коли все місто оплакувало «святого лікаря», у майбутнього волонтера цієї школи увійшли його соки, його моральні імперативи – «Ближче до хворої людини».

Що й говорити, вибір виявився доленосним. Курс інституту був тоді далекий від фундаментального, студентів систематично навантажували позанавчальними справами. Тут варто нагадати, що інститут являв собою штучний острівець у стихії голодомору. Анатолій Петрович якось розповідав, про це він також пише й в своїх спогадах, що у 1933 році на три місяці студенти були направлені до сіл для «вітамінізації» населення і побачили жахливі картини повного його виснаження. Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР, природно, не протестуючи проти згубних реквізицій зерна, хоча б так намагався реагувати на голод. Втім, ці зусилля не доводиться ідеалізувати... До речі, якраз у ці місяці академік Микола Дмитрович Стражеско, один з основних наставників лікарів нового покоління, вжив у науковій публікації термін «голодні набряки».

Володимир Харитонович Василенко, Євген Борисович Букреєв, Анатолій Львович Міхньов, Дмитро Федорович Чеботарьов... У контексті нашої розповіді, причому вустами Анатолія Петровича, воскрешаються й ці видатні особистості. Але кристалізуючи сюжет, скажемо, що до орбіти В.М. Іванова потрапив і молодий лікар А.П. Пелещук. Кафедра з середини тридцятих років минулого століття базувалася в унікальній за своєю архітектурою й клінічною атмосферою «лікарні водників». Тут постає перед нами й постать її головного лікаря Г. Ромбульта, можна сказати, другого патрона юного шукача істин.

Але несподівано починається війна. 22 червня 1941 року вона застає А. Пелещука в Москві, на стажуванні в знаменитій клініці М.П. Кончаловского. Напередодні Анатолій Петрович був присутній на

черговому обході професора, кожен із яких значно збагачував його як клініциста. Після повідомлення про початок війни він одразу повертається до Києва і направляється лікарем до кавалерійського полку. Оточення, полон, робота в таборі військовополонених, охопленому висипним тифом. Колеги виривають його, хворого на висипний тиф і міокардит, з цього смертоносного кільця. У сорок другому – перевірка у фільтраційному таборі на Донбасі. На щастя, до Анатолія Петровича, який пережив полон, ставилися об'єктивно. За нього, до слова, свідчили і люди, яких він врятував і від загибелі, і від відправлення до Німеччини.

Київ без німецьких вивісок і чужої мови. Г. Ромбульт приймає А. Пелещука на роботу дільничним лікарем. Незабаром до клініки повертається В. Іванов. У 1944-му Анатолій Петрович захищає підготовлену ним ще в довоєнні роки кандидатську дисертацію на тему: «Окисно-відновні процеси при раку внутрішніх органів». Його докторська дисертація (1962 р.) була присвячена вивченню моторики й секреторної функції шлунка, причому в дуже цікавому неврологічному напрямі, у світлі Павловських ідей. Подальших подій ми торкнемося лише штрихами: головне тут те, що саме А. Пелещук із 1962 року поніс естафету знаменитої кафедри та клініки, передавши її в 1990 році своєму учневі професору А.С.Свінціцькому, а сам залишившись професором – у славній школі.

Що ж слав жереб долі? Анатолій Петрович користувався неабиякою довірою у свого вчителя. Варто зауважити, що він як вірний учень завжди дбайливо зберігав пам'ять про Вадима Миколайовича. З ініціативи та за безпосередньої участі Анатолія Петровича в його кабінеті була організована меморіальна кімната-музей академіка В.М. Іванова, встановлені експозиції, які він, супроводжуючи захоплюючими розповідями, особисто показував гостям кафедри, студентам, інтернам, курсантам.

Тепер перейдемо до особистих інтродукцій... Кожен, хто мав щастя бувати вдома в Анатолія Петровича на Вишгородській, міг відчути його прихильність. Привітна та усміхнена Кіра Володимирівна люб'язно приймала гостей, а бесіди завжди були цікавими. Дуже часто вони виливалися у повісті життя, причому із драматичними сюжетами. Згадував він про зустріч з Володимиром Харитоновичем Василенком – одним з тих, хто був названий «вбивцею у білому халаті». Усе, як відомо, закінчилося добре, але саме А. Пелещук разом з деякими іншими київськими лікарями-сміливцями мав пряме відношення до протидії тій могутній брехні. Також метр медицини любив демонструвати своїм колегам рідкісний підручник з терапії, що належав перу професора

Д. Плетньова – видатного лікаря, якого наприкінці тридцятих років минулого століття «ошельмували як насильника», а потім ув'язнили. Природно, ця праця вважалася крамолою. Але А.П. Пелещук зберігав її, та й нерідко використовував у своїй педагогічній роботі.

Знаменно, наприклад, що у 2008-му, в день 95-річчя Анатолія Петровича, його відвідав й ректор рідного університету академік Віталій Федорович Москаленко, інші видатні вчені, колеги, друзі, учні. Такі акти запам'ятовуються на роки, і ювіляр був у прекрасній формі.

Але зараз ми переходимо до нинішньої дати. Щоб повністю осягнути всю велич А.П. Пелещука, ми подумки разом з героями цих рядків вирушаємо у своєрідну наукову подорож до пам'ятників корифеїв київської терапевтичної школи – В.П. Образцова, Ф.Г. Яновського, М.Д. Стражеска. Їх топографічна проекція немов охоплює весь Київ – від пагорбів Печерська до Батиєвої гори і Чоколівки. Але замкнемо цей медичний квадрат лікарнею на вулиці Юрія Коцюбинського, а звідти підемо на Вишгородську. Саме в цій часовій мандрівці ми знову бачимо Анатолія Петровича.

Він був неймовірно простою, чуйною, демократичною, інтелігентною людиною, а його шлях виглядає славним. Що ж, професор А. Пелещук був лицарем медицини без страху і докору. Його Київ закликає нас і дзвенить у наших серцях його тихим, приємним голосом. Спасибі, Анатолію Петровичу, що Ви були ....

МІЙ ЖИТТЄВИЙ ТАЛІСМАН

КРОТ Віктор Федорович, старший науковий співробітник відділу еферентних технологій ДУ «Інститут нефрології НАМН України»

Завдячуючи Анатолію Петровичу Пелещуку я став лікарем-нефрологом.

Під час навчання в медичному інституті мене зацікавили роботи А.П. Пелещука в галузі нефрології. Дізнався про те, що в його клініці були створені перші в Україні відділення нефрології, гострої ниркової недостатності, започатковувалося лікування гемодіалізом, перито-

неальним діалізом, пересадкою нирки, кортикостероїдами тощо.

Після закінчення Київського медичного інституту саме Анатолій Петрович розпізнав та виділив мене серед студентів і рекомендував на кафедру терапії стоматологічного факультету. Упродовж двох років я був клінічним ординатором за спеціальністю «нефрологія». На той час науковці кафедри всебічного вивчали клінічні особливості гломерулонефриту та ниркової недостатності, опрацьовували їх класифікації, методи лікування та вторинної профілактики. Я мав змогу брати участь в клінічних обходах, розборах важких хворих.

Професор А.П. Пелещук вмів довіряти молодим лікарям. Одного разу, під час огляду важкої хворої – молодої дівчини з лейкоцитурією професор висловив свою думку про наявність у неї пієлонефриту. Я ж настоював, що висипання на шкірі, які були виявлені під час огляду, переконливіше свідчать про системний червоний вовчак. Після лабораторного підтвердження моєї думки Анатолій Петрович викликав мене й сказав: «Вікторе Федоровиче, Ви мали рацію». Це був урок ввічливості, колегіальності та мудрості наставника.

Усі, хто проходив навчання на кафедрі під керівництвом професора А.П. Пелещука, насамперед, вчилися клінічно мислити та набувати практичних знань і вмінь. Велика увага приділялася оцінці всіх органів і систем, незалежно від скарг, які пред'являв хворий. Так, і досі пам'ятаю, як огляд per rectum пацієнта з еритроцитурією, проведений А.П. Пелещуком, дозволив верифікувати онкологічний діагноз і врятувати життя хворому.

Під час клінічної ординатури я вчився мистецтву діагностики, лікування, етиці взаємостосунків медика, хворого та його родичів, що знадобилися мені в подальшій роботі. До цих пір пам'ятаю перших трьох хворих, яким була зроблена трансплантація нирки в м. Києві: у хворої Наталії К., 24 р., нирка почала функціонувати вже на операційному столі, – на жаль, хвора померла раптово на четвертий день після трансплантації; хворий Стасик П., 19 р., прожив з трансплантованою ниркою 9 місяців; пацієнт В., уродженець Одеси, 36 р., прожив з трансплантованою ниркою 1,5 роки. Це був значний поступ вперед нефрології як науки та очевидні перспективи її розвитку, свідками яких були професор А.П. Пелещук і його учні.

Анатолій Петрович був дуже скромною людиною. Разом зі всіма учасниками конференцій, з'їздів переносив тяготи перельотів, переїздів, ніколи не вимагаючи для себе більш комфортних умов проживання, хоча за посадами та званнями міг собі це дозволити. Він віддавав перевагу живому спілкуванню, був гарним тамадою, прекрасним оповідачем цікавих життєвих історій, чудово й глибоко знав історію. У нього була прекрасна, розуміюча його дружина – Кіра Володимирівна. За науковими дискусіями час збігав дуже швидко, а шановне товариство науковців засиджувалося до 23 години й далі. Тоді Анатолій Петрович (іноді о 23.30 або о 1-ій годині ночі) міг попросити: «Кірочка, принеси нам чайку, будь-ласка». І жваві дискусії, в яких народжувалася істина, тривали.

Пригадую з'їзд нефрологів, який відбувся в м. Баку: після роботи наукових секцій за ініціативи професора А.П. Пелещука, разом із професорами А.Ф. Лазарем та Т.Д. Никулою ми довго йшли вздовж Каспійської коси й милувалися навколишніми краєвидами.

Клініко-морфологічно-функціональні порівняння в нефрології, закладені професором А.П. Пелещуком, вивчення механізмів прогресування хронічних хвороб нирок, я проводив упродовж кількох десятиліть як головний нефролог м. Києва, продовжую цю роботу й нині в складі творчого наукового колективу ДУ «Інститут нефрології» НАМН України, який зберігає світлу пам'ять про професора А.П. Пелещука.

ЛИНИЯ ЖИЗНИ, ЛИНИЯ ВНИМАНИЯ К ПАЦИЕНТУ*

МАТВЕЕВА Виктория Аркадьевна, корреспондент журнала «Therapia. Украинский медицинский вестник»

Недавно коллеги прощались с одним из патриархов киевской терапевтической школы – А.П. Пелещуком. Что остается после кончины гениального врача? Только люди, которым он спас жизнь, и ученики, которые продолжают и развивают школу. А.П. Пелещуком было подготовлено 6 докторов, 32 кандидата медицинских наук и тысячи врачей. Чем ценится сохранение традиций в нашем стремительно меняющемся мире? Как обеспечить передачу знаний в потоке постоянно обновляющейся информации? Об этом, о традициях и преемственности и пойдет разговор с людьми, которые близко знали Анатолия Петровича.

** Примітка, див. у кінці підрозділу на стор. 116*

***СВИНЦИЦКИЙ** Анатолий Станиславович, заведующий кафедрой внутренней медицины №3 Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца, доктор медицинских наук, профессор*

Имя Анатолия Петровича Пелещука хорошо известно врачам как в нашей стране, так и за ее пределами. Он был достойным продолжателем традиций киевской терапевтической школы, которая ведет свою историю еще с середины XIX века, когда при Императорском университете Св. Владимира был открыт медицинский факультет. С тех пор не прерывается преемственность поколений, и накопленные знания передаются от учителей ученикам. Мы с коллегами можем считать себя учениками Анатолия Петровича, а сам он учился у академика В.Н. Иванова, который, в свою очередь, продолжал дело корифея киевской терапевтической школы Ф.Г. Яновского.

Основной особенностью этой школы является отношение к пациенту как к ключевой фигуре процесса лечения. Благодаря такому подходу киевские терапевты достигли больших успехов в диагностике и лечении внутренних болезней. Например, именно представители киевской школы терапевтов разработали способ глубокой методической пальпации органов брюшной полости, впервые при жизни пациента диагностировали тромбоз венечных артерий сердца и детально описали клиническую картину инфаркта миокарда, разработали классификацию сердечной недостаточности. Наука не стоит на месте, появляются новые методы исследований с применением новых технологий, но ничто не может заменить таланта врача, его острого глаза, чутких рук и опыта. Вспоминается фраза Анатолия Петровича, когда один из диагнозов не подтвердился при ультразвуковом исследовании: «Тем хуже для УЗИ, надо сделать его повторно, более тщательно!». И он оказался прав.

В обучении студентов и молодых врачей он также применял то, что впоследствии стали называть «интерактивным подходом» — обучение в процессе общения с пациентами. Мы тоже придерживаемся этих традиций, поскольку на лекциях нельзя обучить всему, тем более сейчас, когда объем накопленных знаний таков, что его

просто невозможно вместить в часы, отведенные для теории.

Не могу не вспомнить консилиум с участием Анатолия Петровича и академика Л.Т. Малой. Это был настоящий мастер-класс для менее опытных врачей. Состояние пациента было тяжелым, а лечение не давало эффекта. А.П. Пелещук и Л.Т. Малая обменивались своими мыслями, находя у того или иного предположения уязвимую сторону. В результате был поставлен диагноз орнитоза, и он оказался правильным.

В нашем разговоре участвуют мои коллеги, которых тоже по праву можно назвать мэтрами, настолько высок уровень их профессионализма. Так, еще когда я писал диссертацию, для которой потребовались новые методики обследования пациентов, то Е.Н. Максимова, зав. кабинетом функциональной диагностики, изучила самые последние исследования в данной области и очень помогла мне. Каждый из нас готов делиться своими знаниями с молодыми врачами, которые, надеюсь, продолжат славные традиции киевской терапевтической школы.

***РЕВЕНОК** Екатерина Николаевна, доцент кафедры внутренней медицины №3 Национального медицинского университета имени А.А.Богомольца, кандидат медицинских наук, доцент*

Судьба свела меня с Анатолием Петровичем более 50 лет назад, когда я работала в Смелянской городской больнице заместителем главного врача по медицинской части. Потом, в 1964 г., я поступила к нему в клиническую ординатуру. Отмечу его высочайший профессиональный уровень.

Мы, врачи в провинции, всегда ждали визитов авторитетных специалистов, чтобы проконсультироваться по поводу наиболее сложных случаев. Вспоминается, что во время первого визита мы показали А.П. Пелещуку 16-летнюю пациентку, которой длительное время ставили диагноз нефрита. Он достаточно быстро сделал

вывод, что в данном случае нефрит был лишь частным проявлением системной красной волчанки. И нужно было видеть, как он проводил осмотр больных. Это была школа для подражания, когда учишься, только присутствуя и наблюдая за работой специалиста такого уровня. Когда Анатолий Петрович общался с пациентом, он отрешался от всего окружающего и концентрировал внимание на данном больном. Нам даже в голову не приходило в это время его отвлекать или задавать какие-либо вопросы.

Приехав в Киев, я считала себя уже более или менее опытным врачом, но когда сравниваешь свои знания с той ювелирной работой, которую демонстрировал А.П. Пелещук, понимаешь, что нужно еще учиться и учиться: тому, как он выслушивал пациента, как пальпировал, как аргументировал диагноз. Могу привести уникальный случай из практики одной из больниц, где находилась наша клиническая база, – я там уже обучала студентов. Производился осмотр пациента с жалобами на понос, который длительное время не поддавался лечению. До этого больной успел побывать не в одном лечебном учреждении. Последний поставленный ему диагноз звучал как «хронический панкреатит с выраженным нарушением внешнесекреторной функции». Пациент был худым, бледным, с одутловатым лицом. В то время еще не делали ни колоноскопии, ни биопсии. А.П. Пелещук предположил наличие у него редкого заболевания – амилоидоза кишечника, и как всегда, оказался прав. Я в своей практике встречала только два случая амилоидоза, и такое точное определение диагноза вызвало восхищение. Потом мне самой довелось обследовать пациента с аналогичной патологией, так что подобный опыт очень пригодился. Я лично убедилась в правоте слов учителя: «Нет школы – нет врача».

В нашем деле очень редки самородки, которые приобретают высокую квалификацию, опираясь только на собственный опыт. Их можно считать исключением, а в основном опыт и знания передаются из поколения в поколение. У каждого молодого врача должен быть пример для подражания. Со временем он может превзойти учителя, совершенствуя свое мастерство, но необходим уровень, на который следует ориентироваться. Такой учитель, как Анатолий Петрович, – это настоящая профессиональная удача и счастье для врача. Нам с коллегами такое счастье выпало.

Однажды я спросила у Анатолия Петровича, как определить профессиональную перспективу молодого врача, если у него пока нет ни опыта, ни достаточного объема знаний. Он ответил, что нужно ориентироваться на здравый смысл и умение соотнести свои зна-

ния с практикой и применить их на пользу пациенту. А.П. Пелещук как педагог достойно продолжал традиции киевской терапевтической школы, которая, помимо уже упомянутых выше, славится такими именами, как Н.Д. Стражеско, В.Х. Василенко и др. Традиционно лекции на нашей кафедре читали с привлечением больных, чтобы продемонстрировать студентам те или иные симптомы. Это истинный клинический дух, который отличает нашу школу.

Первым из педагогов А.П. Пелещук начал учить нас тому, что существует функциональная патология, когда ни один метод исследования не выявляет поражений органа, а человек ощущает недомогание. До этого от таких пациентов «отмахивались» как от ипохондриков. Но функциональные расстройства могут быть предвестниками органической патологии, и врачам не следует оставлять подобных жалоб без внимания. Врач должен сопереживать больному. Еще одна черта, свойственная ему как учителю, – скрупулезное отношение к научным работам учеников. Он вычитывал их от первой до последней буквы и никогда не указывал себя в соавторах, если не делал существенной части труда.

И наконец, врачебные ошибки. Анатолий Петрович говорил так: «В любви и медицине возможно все. Но нужно стремиться делать ошибок как можно меньше, а если сделал, старайся исправить. Если исправить уже невозможно, делай все, чтобы такой ошибки больше не повторить».

ГОРГОЛЬ Владимир Андреевич, доцент кафедры внутренней медицины №3 Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца, кандидат медицинских наук, доцент

Я работаю на кафедре с 1977 г. Не стану повторять, что уже успели рассказать до меня. Хотелось бы только добавить штрих к образу истинного представителя киевской терапевтической школы, настоящего интеллигента. Это касается энциклопедичности знаний, жизнелюбия и стремления постоянно узнавать что-то новое.

Однажды мы оказались на всесоюзной конференции ревматологов в Литве – в Вильнюсе и Каунасе. Когда мы знакомились с до-

стопримечательностями этих городов, Анатолий Петрович провел экскурсию не хуже профессионального гида. Он мог часами говорить не только о медицине, но и об архитектуре, живописи, поэзии, географии. Наверное, не найти темы, в которой он не разбирался.

Наша больница, известная под названием «водников», всегда пользовалась авторитетом не только среди киевлян, но также жителей других городов Украины. В свое время Анатолий Петрович рассказал мне одну интересную подробность: когда в 30-е годы расформировали Покровский монастырь, располагавшийся неподалеку от нашей больницы, сюда пришли работать монахини. И вот тот дух сочувствия, сострадания в полной мере сохранился в стенах нашей клиники.

Не будем также забывать, что в прежние времена мы жили за «железным занавесом», когда врачу поехать на международный симпозиум или конференцию было чрезвычайно сложно. Не было и интернета, доступ к научной литературе был ограничен. А.П. Пелещук как ученый с мировым именем имел возможность посещать научные мероприятия за рубежом и всегда подробно делился полученной там информацией.

МАКСИМОВА Елена Николаевна, врач кабинета функциональной диагностики ГУ «Республиканская клиническая больница МЗ Украины»

Мое знакомство с этим выдающимся ученым состоялось в 1956 г., когда я училась на VI курсе у Евгения Борисовича Букреева, известного киевского врача и изумительного педагога. Прийдя в клинику, я получила возможность общаться еще и с такими учеными, как В.Н. Иванов и А.П. Пелещук. Анатолий Петрович тогда работал над докторской диссертацией и собирал материал. Насколько скрупулезно проводились эти исследования! Если это было зондирование, то в помещении с двойной дверью, чтобы не проникали никакие посторонние звуки. Чистота исследования обеспечивалась полностью.

Тоже хочу отметить энциклопедичность знаний, к примеру, свободное владение несколькими языками. Это был настоящий продолжатель традиций киевской терапевтической школы, в особенности – в единстве кафедры и клинической базы. У нас нет никаких противоречий и налажен теснейший контакт между этими двумя структурами. Никогда клиницисты не слышали отказа в просьбе посмотреть пациента от сотрудников кафедры, соответствующее понимание и у сотрудников больницы. Мы не разделяем теорию и практику. Такова традиция, введенная еще В.Н. Ивановым, продолженная А.П. Пелещуком и развиваемая нынешним заведующим кафедрой А.С. Свинцицким. Главное, что это все делается во благо пациента. Не преувеличивая, могу сказать, что атмосфера, созданная на кафедре патриархами и сохранившаяся по сей день, уникальна.

ТАРАН Анатолий Иванович, доцент кафедры внутренней медицины №3 Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца, кандидат медицинских наук

Мы были знакомы с А.П.Пелещуком с 1969 г., когда я пришел в клиническую ординатуру этой больницы в отделение нефрологии. Ассистируя, помогая ему на лекциях, я всегда поражался, насколько он скромен и отзывчив ко всем окружающим – именитым ученым, простым врачам и аспирантам, пациентам. Будучи не в состоянии стать моим научным руководителем (у него уже был аспирант), этот человек помог мне, не остался безучастным, а потом и взял на себя руководство диссертацией. Позднее Анатолий Петрович предоставил мне возможность самостоятельно написать научную работу, без соавторов, и выступить с докладом в Тбилиси на Всесоюзном съезде нефрологов, что для молодого врача большая честь.

Коллеги уже отмечали, насколько у этого человека была высока тяга к знаниям и самосовершенствованию. В 70 лет, уже будучи зав. кафедрой, он поехал на курсы повышения квалификации в Москву. Жил в общежитии, в достаточно некомфортных условиях. Мне дове-

лось в то же самое время слушать в Москве лекции таких легендарных терапевтов, как Е.М.Тареев и В.Х.Василенко. Это непередаваемое ощущение, когда слышишь живую речь людей, которые уже стали классиками, чьи имена указаны в хрестоматиях, например, по классификации сердечной недостаточности, по коллагенозам и т. п.

Когда мне нужно было выезжать в Анголу в качестве нефролога, А.П. Пелещук поинтересовался, справлюсь ли я, «ведь там французская школа медицины». Тогда я ответил, что я прошел у него такую школу, что мне как профессионалу ничего уже не страшно. Однако путь познания бесконечен, и мы получили в свое время тот толчок, который заставляет постоянно накапливать опыт, совершенствоваться и делиться своими знаниями.

В жизни каждого поколения, наверное, есть свои кумиры, которых помнят и о которых рассказывают легенды. Есть они и среди поколений врачей. Это наши учителя, которые учили нас не только врачебной профессии, но и чуткому отношению к коллегам, больным. Перед ними мы всегда в долгу.

** Друкується з офіційного дозволу ТОВ «Український медичний вісник». Вперше опубліковано в журналі «Therapia. Український медичний вісник» (2010, №4)*

СПОГАДИ ПРО ВЧИТЕЛЯ, НАСТАВНИКА, ЛІКАРЯ, ЛЮДИНУ

МОЙСЕЄНКО Валентина Олексіївна, професор кафедри пропедевтики внутрішньої медицини №2 Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, доктор медичних наук

Життя – не дати у календарі,
У нього інша міра на Землі –
Триває доти тут наше життя,
Допоки пам'ять є про нас жива.
Зеновій-Тарас Масний «Час. Поезії»

На останньому курсі навчання у Київському медичному інституті прийшов час знайомитися з клінічною кафедрою внутрішніх хвороб №3 та визначатися з майбутнім напрямком професії (терапевтичним чи хірургічним). Всі студенти нашої, 7-ої групи І лікувального факультету, а в групі було 6 відмінників навчання, заздалегідь хотіли потрапити в групу до найкращого викладача. З легкої руки мого співкурсника Костянтина Лісового викладачем із терапії у нашій групі стала доцент кафедри Ревенок Катерина Миколаївна. Саме від неї ми почули хвилюючу розповідь про відомого клініциста-терапевта, надзвичайно ерудовану й всебічно обізнану в медицині і культурі людину – професора Анатолія Петровича Пелещука та побачили в дії втілення на практиці гарної традиції лікарні водників – всі завідувачі відділень, практичні лікарі займали перший ряд у лекційній аудиторії та слухали разом зі студентами та викладачами кафедри лекції професорів. Так переді мною постав за кафедрою поважного віку сивочолий чоловік в окулярах із дещо скрипучими нотками в голосі, який не лише читав лекцію, але й обов'язково демонстрував хворого. Із першого погляду – до нього, його знань та вмінь – виникло почуття глибокої поваги, яке збереглося й до сьогоднішнього дня. Я захоплено слухала лекцію і тоді ще й гадки не мала, що саме ця кафедра стане для мене чимось більшим, ніж просто осередок навчання.

Взаємовідносини кафедри й лікарні, вибудувані професором А.П. Пелещуком і його співробітниками, багато разів потому я пробувала спроектувати на інші лікарні, і це було не завжди успішним. А в лікарні водників, у тій же лекційній аудиторії, клінічний розбір хворих був регулярним, із залученням лікарів різних спеціальностей і виступами в обговоренні всіх бажаючих. Я працювала у студентському науковому гуртку й відчувала формування відповідальності за відвідування лекцій, за кожного довіреного мені хворого, оскільки відношення до студентів було не зверхнім, а на рівних. Щойно з'являлися якісь новини медичної науки, як професор А.П. Пелещук запрошував читати лекції відомих новаторів-лекторів: так, уперше ми дізналися про етіологічний чинник хронічного гастриту та виразкової хвороби – Helicobacter pylori від професора В.Г. Пєрєдєрія, про проблеми чоловічого здоров'я – від професора І. Горпинченка, про існування «фізики живого» та її новатора, автора мікрохвильової резонансної терапії – професора С.П. Ситька. Двічі на місяць проводилися патанатомічні конференції за участю головного лікаря і/або його заступника з лікувальної роботи: до розбору важких клінічних випадків залучались молоді науковці, лікарі. Уперше в житті людське серце я побачила на долонях патологоанатома лікарні водників Луїзи Опанасівни та дізналася про його надмірну вагу при кардіоміопатії. Анатолій Петрович любив повторювати, що «хі-

рург, який не знає терапії, – все одно, що птах без одного крила». Не можна було не помітити, чи не запам'ятати схилену над блокнотом голову Анатолія Петровича, який слухаючи доповіді своїх колег чи іменитих професорів, все занотовував у блокнот, власним прикладом показуючи, що матеріал має бути проаналізованим, висновки зроблені. Бажання стати терапевтом зростало, на такій кафедрі хотілося залишитися й вчитися, вчитися, вчитися… .

Шановний Анатолій Петрович підтримав пропозицію заступника декана І лікувального факультету професора А.С. Свінціцького про рекомендацію мене на наукову роботу. Упродовж 2-ох років я змогла опановувати ази терапії під керівництвом талановитих педагогів як клінічний ординатор кафедри внутрішніх хвороб №3. Мені була запропонована тема кандидатської дисертації та надані умови для її виконання. Коло моїх наукових інтересів, завдячуючи Вчителю, тривалий час торкалося гастроентерології. Доля дала мені нагоду знати й спілкуватися з корифеями Київської терапевтичної школи – професорами А.П. Пелещуком, Є.Л. Ревуцьким і Г.Й. Бурчинським, до речі, останній після закінчення випускного Державного іспиту зробив мені пам'ятний підпис на підручнику «Внутрішні хвороби» з побажанням досягти успіхів в опануванні внутрішніх хвороб (підручник виходив 3-ма виданнями й був удостоєний Державної премії України). Щоденні клінічні розбори хворих гастроентерологічного профілю під керівництвом доцента К.М. Ревенок, неодноразово за участю професора А.П. Пелещука, консультації пацієнтів у різних медичних закладах м. Києва, присутність на консультаціях інших спеціалістів розширювали та збагачували мої знання. Так, я мала змогу познайомитися з відомим гепатологом колишнього СРСР професором С.Д. Подимовою, чути розповіді Анатолія Петровича про його зустрічі з професорами Є.М. Тареєвим, Б. Шулутко, Є.С. Рисом. А це було свого роду знайомство з іншими терапевтичними школами – Московською, Санкт-Петербурзькою. Підвищити кваліфікацію на кафедру Анатолія Петровича з'їжджалися слухачі з усіх усюд. Його лекції з курортології були чудовими, добре ілюстрованими: запам'яталися гейзери Камчатки, питні та кліматичні курорти.

Уже пізніше, будучи асистентом кафедри терапії медико-профілактичного факультету, і «успадкувавши» від професора Є.Л. Ревуцького проведення занять зі слухачами факультету підвищення кваліфікації, я звернулася з проханням до нього провести одне із занять на базі лікарні водників за участю професора А.П. Пелещука. Це була надзвичайно пізнавальна зустріч слухачів із різних куточків України та близького зарубіжжя із корифеями Київської

терапевтичної школи, які розповіли багато цікавого про життєвий шлях і творчі досягнення академіка В.М. Іванова, який був єдиним науковим консультантом докторської дисертації А.П. Пелещука «Влияние сна на секреторную и моторную функции желудка», а пізніше – одним із наукових консультантів докторської дисертації Є.Л. Ревуцького «Клинико-физиологическое обоснование применения высокочастотной электротерапии при заболеваниях желудка» і дав йому дуже багато корисних порад. Як згадував Анатолій Петрович Пелещук, Вадим Миколайович був дуже колоритною особою: слідкував за модою того часу, одним із перших одягнув подовжене чорного кольору пальто-фрак, крім ранкових обходів хворих, часто проводив вечірній обхід клініки. А скільки цікавого знав Анатолій Петрович з історії медицини! Його розповідь про дуель В.П. Образцова, про відношення М.Д. Стражеска і В.П. Образцова, про відкриття в медицині. Усі: і студенти, і лікарі, і слухачі факультетів підвищення кваліфікації слухали затамувавши подих. Саме Анатолій Петрович показав мені на Байковому кладовищі пам'ятник видатному історику Михайлу Грушевському і розповів про політичні перипетії з поверненням пам'ятника обличчям від Центральної алеї. Анатолій Петрович був одним з ініціаторів відкриття пам'ятника Ф.Г. Яновському на території нинішнього інституту фтизіатрії та пульмонології за підтримки Київського міського терапевтичного товариства, на відкриття якого запросив всіх клінічних ординаторів, аспірантів кафедри.

До першорядних здобутків професора А.П. Пелещука слід віднести створення школи українських нефрологів (доктори наук, професори А.Д. Тодоренко, Н.Я. Мельман, Л.А. Пиріг, Т.Д. Никула, багато кандидатів наук), написання нефрологічних розділів підручника для студентів «Внутренние болезни», першого збірника наукових праць «Актуальні питання нефрології» (1973). А сьогодні готується до друку випуск №19 щорічника «Актуальні проблеми нефрології», відповідальним редактором якого я є. Анатолій Петрович ініціював присутність молодих науковців на спеціалізованих вчених радах із захисту дисертацій. Так, сьогодні, як член вченої ради з внутрішніх хвороб я сиджу поруч з професором В.М. Чорнобровим, а в пам'яті зринає захист його докторської дисертації, знайомство з його новаторством – авторською розробкою методики pH-метрії, яку сьогодні використовують чи не всі поліклініки та гастроентерологічні стаціонари.

Мені приходилося бувати вдома в Анатолія Петровича. Надзвичайно дружньою до людей була ця родина і, особливо, берегиня домашнього вогнища – Кіра Володимирівна, лікар-лаборант за фа-

хом, яка під час блокади Ленінграда зуміла зберегти цінні полотна відомих художників і згодом привезла їх до Києва. Родина пишалася картинами, які були у них дома, величезною бібліотекою. Я була зачарована, як зворушено Анатолій Петрович декламував вірші, зокрема, В. Сосюри «Так ніхто не кохав, через тисячі літ лиш приходить подібне кохання…», читав на пам'ять уривки з творів Миколи Вінграновського, знав вірші Ліни Костенко, як бережно показував колекцію метеликів, зібрану особисто.

Анатолій Петрович був надзвичайно скромною й невибагливою людиною, не мав власного автомобіля, ходив пішки на роботу, користувався громадським транспортом. Одного разу, на потяг «Київ-Полтава», де мав відбутися з'їзд терапевтів, білетів не виявилося; і яке було наше здивування, коли ми дізналися, що професор А.П. Пелещук прибув прохідним дизель-поїздом, всю дорогу просидів, і, вийшовши, був у доброму гуморі, у руках тримав томик віршів німецькою мовою. Виявилося, що німецькою він вільно володіє.

Анатолій Петрович любив медицину, поезію, життя, природу, навколишній світ і щедро ділився своїми знаннями, досвідом зі студентами, колегами і друзями. Вчитель, Педагог, Наставник, Лікар – про нього з вдячністю згадую й розповідаю своїм учням.

23 РОКИ В ШКОЛІ ПРОФЕСОРА А.П.ПЕЛЕЩУКА

НИКУЛА Тарас Денисович, завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини №2 Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, доктор медичних наук, професор

У 1965 році я був прийнятий за конкурсом клінічним ординатором Київського медичного інституту (КМІ) на кафедру терапії стоматологічного факультету, якою завідував професор Анатолій Петрович Пелещук – видатний учений-терапевт, ерудована, дуже цікава й чуйна людина. За його словами, він вибрав кандидата з-поміж інших за фотографією. Тоді я ще не міг знати, що прийшов

у клініку імені академіка В.М. Іванова більше ніж на 2 десятиліття. Авторитет цієї лікарні та клініки серед мешканців Києва незмінно високий.

Назви терапевтичної кафедри А.П. Пелещука змінювалися: терапії стоматологічного факультету – госпітальної терапії №2 – внутрішніх хвороб №3, але я разом з основним ядром колективу кафедри залишався зі своїм керівником і вчителем у клініці. Упродовж 23 років пройдений довгий шлях становлення: клінічний ординатор (1965-1967) – аспірант (1967-1969) – асистент (1968-1976) – доцент (1976-1986) – професор (1986-1988). Тут виконані кандидатська («Вільні амінокислоти сироватки крові та сечі при дифузних захворюваннях нирок», 1969) та докторська («Клінічна оцінка й лікування порушень амінокислотного обміну при нирковій недостатності», 1984) дисертації.

А поки що, уперше переступивши поріг лікарні, я зустрів доцента Всеволода Яковича Персидського – високого розважливого інтелігента й чудового лікаря, який працював над докторською дисертацією. Він дуже привітно мене зустрів, познайомив з деякими співробітниками кафедри та порекомендував піти на лекцію, яку саме читав професор А.П. Пелещук.

В аудиторії я був приємно здивований, бо лекція читалася українською мовою. Такого я досі ще не чув на жодній кафедрі терапії – ні в Чернівецькому медичному інституті, ні в Київському інституті підвищення кваліфікації лікарів. Іншу лекцію читав асистент Любомир Антонович Пиріг (стрункий, приємний у поводженні, із сивими скронями) і теж українською мовою, але з легким галицьким акцентом. Це могло виглядати як протестний акт, враховуючи, що якраз почалися арешти найкращих представників української культури (В. Чорновіл, В. Стус тощо). Правда, потім з'ясувалося, що на кафедрі інші лектори та викладачі користуються тільки звичною в той час російською мовою.

Я прийшов на кафедру, маючи за плечима 5 років терапевтичного досвіду роботи в сільській і районній лікарнях, 2 роки викладання терапії в медучилищі, закінчені на «відмінно» 5-місячні курси спеціалізації з терапії на престижній кафедрі професора Г.А. Даштаянца, 2 опубліковані наукові праці, на «відмінно» здані іспити кандидатського мінімуму з філософії та англійської мови. Тому професор А.П. Пелещук доручив доцентам висловити свою думку, чи не можна мені одразу ж дати тему кандидатської дисертації.

Доцент В.Я. Персидський запропонував, щоб я вивчав коліти в рамках його докторської дисертації, але в мене не викликало захоплення проведення ректороманоскопії кожному тематичному хворо-

му, бо виконання інвазивних методів дослідження мені не імпонує.

Вибір нефрологічної тематики обох моїх дисертацій зумовлений передусім тим, що на цій самій клінічній базі у 1965 р. розташувався підрозділ новоствореного Науково-дослідного інституту захворювань нирок і сечовидільних шляхів (урології) МОЗ УРСР – відділ терапевтичної нефрології, яким за сумісництвом керував професор А.П. Пелещук.

Найбільше мене зацікавила пропозиція асистента Л.А. Пирога приєднатися до його досліджень стану печінки при хворобах нирок (пошукова тема докторської дисертації). Анатолій Петрович із цим погодився, звузивши рамки моєї роботи до вивчення обміну білків.

Ми з Любомиром Антоновичем декілька років пропрацювали в одному кабінеті в лабораторному відділенні лікарні, разом налагоджували біохімічні методики, розшукували необхідні реактиви, ставили досліди. Він допомагав мені більше долучатися до української культури, оскільки вже був знайомий з багатьма акторами, письменниками, співаками, разом з дружиною Тамарою Федотівною Панченко (тепер – професор, академік архітектури) посприяв у квартирному питанні тощо, за що я їм назавжди дуже вдячний.

Ми ходили з Л.А. Пирогом на різні вечори в нашому інституті та за його межами. Особливо важливо було вирватися з суцільно російськомовних заходів на українські. Серед них – творчий вечір Бориса Романовича Гмирі в приміщенні Київської філармонії. Ніколи не згасне враження від його патріотизму, артистизму, тембрів баритону широкого діапазону. Публіка плакала, коли він не просто співав, а ніби від себе проникливо грав на сцені Шевченків романс «Мені однаково»:

«Мені однаково, чи буду я жить в Украйні, чи ні,
Та не однаково мені, як Україну злії люди
Присплять лукаво і в огні її, обдуреную, збудять.
Ох не однаково мені!»

Невдовзі після цього концерту читаю некролог – Борис Гмиря раптово помер. Непоправна втрата для нашої культури, бо я з того часу нікого іншого не можу вважати рівним його мистецькому таланту.

Довелося мені разом з Любомиром Антоновичем, Іваном Драчем, Дмитром Павличком та ін. побувати на українсько-польській зустрічі в будинку Спілки письменників України, де лунали палкі слова Андрія Малишка, Олеся Гончара, вже названих вище поетів проти нищення української мови й культури. В унісон звучали вірші присутніх польських поетів.

На цей період припадає також моє ознайомлення з творчістю молодих патріотичних поетів Василя Симоненка і Леоніда Кисельова,

які не прожили і трьох десятків літ, але залишили незабутній слід. В усякому разі, я досі перечитую їхні твори сам, цитую напам'ять і долучив до цього своїх чотирьох дітей.

На базі лікарні водників у той самий час також був розташований відділ фізіології травлення Інституту фізіології імені О.О. Богомольця АН УРСР, який очолював доцент Є.Л. Ревуцький, син відомого українського композитора Левка Ревуцького. Він запропонував передати кафедрі новий угорський комбайн «Labor» для аналізу білків та амінокислот, на якому в них нікому було працювати, а робота дуже складна і трудомістка. Я з ентузіазмом взявся за цю справу й негайно почав освоювати методики, проводити пошук літератури, одночасно несучи повне навантаження лікувальною роботою в II терапевтичному відділенні, де лежали хворі з гострою нирковою недостатністю з усієї України, проводився гемодіаліз, лікувалися пацієнти з різними гострими та хронічними хворобами нирок.

Виявилося, що ні в Києві, ні деінде в Радянському Союзі нема імпортних аніонітів, необхідних для надійного виділення амінокислот з сироватки крові та сечі, наявні чашки для випарювання при згущенні і висушуванні виділених з біологічних середовищ амінокислот незручні і призводять до значних втрат досліджуваного матеріалу, а процес ідентифікації амінокислот на паперових хроматограмах надто складний і недосить точний.

Прийшлося вперше в житті ставати винахідником, щоб вийти зі складної ситуації. І це мені вдалося. Я опрацював методики виділення вільних амінокислот з крові, сечі, слини, жовчі, асцитичної рідини, діалізату, сконструював спеціальну чашку для випарювання, пристрій для визначення амінокислотних плям на хроматограмах, які мали світову новизну й суттєві переваги перед відомими аналогами, за що отримав 3 авторські свідоцтва СРСР на винаходи, низку посвідчень на раціоналізаторські пропозиції, обійняв третє місце серед медиків з винахідництва в УРСР.

Мої статті на основі даних, отриманих із використанням цих способів і пристроїв, без зауважень друкувалися такими провідними журналами СРСР, як «Терапевтический архив», «Врачебное дело», «Урология и нефрология», «Клиническая медицина», «Лабораторное дело», що рідко тоді бували доступними для молодих учених.

Із тих пір і в наступні десятки років нефрологічна тематика науково-дослідних робіт і публікацій домінуватиме в мене, оскільки це наймолодша галузь внутрішніх хвороб, і мало яка інша з них може похвалитися таким ривком уперед, яку за останні десятиліття зробила саме нефрологія – завдяки вивченню функцій різних відділів нефрону,

досягненням у трансплантології, мікробіології, імунології, створенню таких методів лікування (гемодіаліз, пересадка нирки тощо), які дозволяють на десятиліття продовжувати життя цим дуже тяжким хворим.

Ведучи по 10-12 тяжких нефрологічних пацієнтів, власноручно виконуючи значний обсяг складних спеціальних обстежень тематичних хворих (часом далеко за північ), регулярно працюючи в бібліотеках (нашого інституту, інституту урології та нефрології, інституту біохімії, медичній республіканській, інформаційно-технічній, на міжбібліотечному абонементі тощо), маючи по декілька на місяць тяжких нічних чергувань по лікарні, я також виконував за дорученням професора А.П. Пелещука координацію гастроентерологічних досліджень на кафедрі, безпосередньо й із виділеними помічниками вивчав гепатобіліарну та гастродуоденальну патологію, разом із кількома обчислювальними центрами Києва аналізував отримані результати, брав участь у написанні гастроентерологічних статей і тез доповідей російською, українською, англійською, німецькою і французькою мовами.

Проглядаючи тепер свій архів, дивуюся, як мені вдалося зібрати, законспектувати й різнобічно впорядкувати (без допомоги Інтернету та комп'ютера) тисячі літературних джерел. Сам переклав низку розділів книг з англійської, французької, румунської, болгарської і польської мов із нефрологічної та гастроентерологічної тематики.

Мені довелося в період від клінічного ординатора до асистента вести палати в усіх відділеннях лікарні водників, а на доцентській і професорській посадах – консультувати хворих усієї лікарні. Однак найбільше працював у II терапевтичному відділенні, де лікувалися нефрологічні хворі, а з 1975 р., коли був збудований і з нашою участю доведений до експлуатації головний корпус Науково-дослідного інституту урології і нефрології, також у нефрологічному відділенні в цьому корпусі, де виконав значну частину своєї докторської дисертації.

Мене також залучали до заміни відсутніх викладачів на практичних заняттях зі студентами вже з перших місяців навчання в клінічній ординатурі, а на другому році навчання в аспірантурі я одночасно був виконувачем обов'язків асистента. Мені дуже подобалося самостійно вести групи студентів із III до V курсу, тобто, упродовж трьох років поспіль, викладаючи фактично пропедевтичну, факультетську і госпітальну терапію. Якщо студент вивчає предмет в одного викладача, це має значні переваги – студентові не треба звикати й пристосовуватися щороку до нового викладача, а викладач знає слабкі місця студента й може цілеспрямовано їх коригувати.

Досвід такого «наскрізного» ведення двох груп студентів стоматологічного факультету показав добру підготовленість студентів моїх груп за результатами випускних іспитів. Пізніше, коли я очолив кафедру терапії санітарно-гігієнічного факультету, де викладач вів студента з I курсу до VI (з перервою на V курсі), я додатково впевнився у перевазі такої системи навчання перед тією, що застосовувалася на лікувальних факультетах, де кожен студент проходив послідовно 3 різні кафедри терапії з різними викладачами.

Коли на початку 1990-х років постало питання про докорінну реформу вищої освіти, я на всіх рівнях (кафедральному, факультетському та інститутському) однозначно виступав за єдину кафедру терапії, але перемогла точка зору, що треба зберегти чинну вітчизняну систему, не врахувавши того, що нова кількість годин на предмет зовсім не відповідає тим, які були при введенні вітчизняної системи, що відбулася спеціалізація з виділенням багатьох нових дисциплін, а це знецінило систему. Тільки зараз, після переходу до Болонської системи, торжествує моя тодішня точка зору.

Оскільки мені професором А.П. Пелещуком було доручено відповідати за студентський науковий гурток, немало часу витрачав на роботу з гуртківцями, вечірні обходи хворих, проведення й аналіз результатів студентських наукових досліджень, їх обговорення й публікацію. Зате результатами я міг бути задоволений. Ми з гуртківцями отримували пріоритетні дані, які публікували маститі Всесоюзні і українські журнали, причому я отримував багато листів і листівок від закордонних вчених з проханням вислати копію тих чи інших наших публікацій. Мене ще з початку 1970-х років читали й цитували не тільки в СРСР, але і в зарубіжних країнах (Франції, Німеччині, Ізраїлі тощо).

Із 1971 р. я викладав студентам V-VI курсів на кафедрі госпітальної терапії № 2 як асистент, а з 1975 р. – як доцент.

Упродовж багатьох років мені як керівникові груп іноземних студентів та груп підвищення кваліфікації викладачів (професорів, доцентів та асистентів із усіх республік колишнього СРСР) доводилося організовувати й здійснювати культпоходи на кіностудію імені Олександра Довженка, котра в той час ще не була в занепаді.

Ми мали можливість спостерігати за всіма етапами виробництва художніх фільмів – репетиціями в павільйонах, зніманням, озвучуванням, монтуванням, а потім в аудиторії чи конференцзалі кафедри проглядати ці фільми з участю провідних акторів.

Завдяки популярності Анатолія Петровича та його зв'язкам з акторами відбулося багато творчих зустрічей – з Раїсою Недашківською, Віктором Пелещуком, Миколою Гриньком, Миколою Оляліним та ін. Це були не епізоди, а система виховання, яка духовно

збагачувала як наших студентів та курсантів, так і нас, викладачів.

На жаль, українське кіно занепало, починаючи з останніх двох десятиліть минулого століття, переважно через фактичне припинення фінансування збіднілою державою. Але й у таких умовах режисер Олег Бійма з 1993 по 1998 рр. зумів створити низку високохудожніх багатосерійних фільмів за творами українських класиків – «Пастка», «Злочин з багатьма невідомими», «Острів Любові», отримавши золоту медаль фестивалю телефільмів у Саратові, призи «За кращу чоловічу роль», «За кращу музику до фільму». Є й інші приклади. Переконаний, що не можна кіномитцям чекати тільки на державні гроші, потрібно їх самим знаходити, більше проявляти особисту ініціативу, щоб швидше вивести наше кіно хоча б на втрачені позиції.

Найбільше враження на творчих зустрічах справив на мене чудовий письменник, актор і режисер Микола Вінграновський, дружина якого Олександра Іванівна завідувала відділенням нашої лікарні, що полегшувало отримання квитків на творчі вечори.

Він був прямим учнем славетного кінорежисера, художника і публіциста Олександра Довженка. Знявся в головній ролі сержанта Орлюка в першому радянському широкоформатному фільмі «Повість полум'яних літ» (режисер – Юлія Солнцева, остання дружина його вчителя), який продемонстрував на кафедрі.

Запам'ятався фрагмент його дарчого напису на своїй книзі поезій, подарованій професорові А.П. Пелещуку:

«Не маю зла до жодного народу...
До жодного народу в світі зла не маю.
Чому ж тоді все важчає мені
З народом жити в множині духовній?»

Це – куплет з його вірша, що відбивав протест проти все більшого звуження сфери української мови і культури, поступального і масового зросійщення українців.

Колись наші студенти проходили виробничу практику в обласних, міських і районних лікарнях областей України, що давало змогу набути справжнього, а не «паперово-звітного», як зараз, практичного досвіду. За час роботи асистентом і доцентом мене призначали керівником виробничої практики студентів нашого КМІ у містах Бородянка на Київщині, Прилуки на Чернігівщині, Шпола на Черкащині. Цікаво було довідатися, що в Шполі знаходиться географічний центр України.

Зі студентами-практикантами ми не тільки займалися вдосконаленням навичок з медичної практики, але й регулярно знайомилися з визначними місцями цих та інших населених пунктів України.

Виділеним (на моє настійливе прохання) адміністраціями лікарень транспортом у вихідні дні регулярно здійснювали екскурсії по Шевченківських та інших визначних місцях – Моринці, Шевченкове (Кирилівка), Лебедин, Корсунь-Шевченківський, Умань, Прилуки, Ніжин, Ічня, Борзна тощо.

Ми відвідали, зокрема, село Раски на Київщині, оспіване Петром Осадчуком у вірші «Раска – біль і любов», поклали квіти до братської могили майже всіх жителів села, знищених німецько-фашистськими окупантами під час Другої світової війни, подібно до сіл Кортеліси Волинської області України, Хатинь у Білорусії, Лідіце в Чехії та ін.

Коли став доцентом і професором, важливе місце в моїй роботі стали займати лекції для студентів різних курсів. До кожної лекції я ретельно готувався теоретично, попередньо вивчав хворих, яких намічав для клінічного розбору, створював нові демонстраційні матеріали, часто пов'язувались із результатами моїх, кафедральних або інститутських наукових досліджень. Велику увагу приділяв дотриманню регламенту окремих частин і всієї лекції. У кожну лекцію вкраплював виховні елементи. Особливо мені подобалося читати лекції для субординаторів, де можна було найглибше висвітлити зміст, дискутувати зі слухачами на належному рівні. Зустрічаючись із ними через багато років після випуску, я був радий почути схвальні відгуки про ті лекції.

На заключному етапі роботи на кафедрі, яка отримала назву кафедри внутрішніх хвороб №3, я відповідав за роботу зі слухачами факультету підвищення кваліфікації викладачів (ФПК) вищих медичних навчальних закладів усіх республік СРСР. Ця робота вимагає найбільшого напруження, враховуючи високу кваліфікацію слухачів. Потрібно обмінюватися досвідом проведення різних видів роботи, починаючи з власної кафедри.

Найлегше було працювати з асистентами, серед яких більшість ще недосвідчені. Вони менше дискутують, а більше записують, засвоюють нові знання. Професори мають багато індивідуальних інтересів і завдань, тому поспішають і тривалі співбесіди не вітають. А от доценти, люди досвідчені та переважно амбіційні, рвуться показати себе, усе чуже люблять розкритикувати, вчинити «розбірки» відкритих занять, які спочатку проводяться нашими викладачами. Тому все важче ставало отримувати згоду наших доцентів та асистентів на проведення показових занять.

Найкраще мені вдавалося приборкувати особливо самовпевнених курсантів комп'ютерним контролем вихідного рівня їхніх знань, який я вперше організував на кафедрі у своєму кабінеті.

Оцінки, виставлені комп'ютером, об'єктивно ставили кожного на відповідне місце. І найбільші крикуни, як правило, зірок з неба не хапали, а нерідко взагалі пасли задніх, замовкали. Тим більше, що в перспективі їх чекав аналогічний заключний контроль, але на ще вищому рівні.

У клінічній ординатурі та аспірантурі приходилося за графіком чергувати у складі народних дружинників. На інструктажах мені стала відомою справжня картина злочинності в самому центрі Києва. Нам доручили патрулювали квартал між вулицями Басейною, Червоноармійською, Шота Руставелі і Саксаганського. Міліціонер щоразу інформував дружинників, скільки тут за останню добу було скоєно вбивств, пограбувань, крадіжок, згвалтувань тощо. А у радянських засобах масової інформації про них – жодного слова.

У 1966 р. перед виборами до Верховної Ради я був призначений агітатором у будинках по вулиці Пушкінській, 36, у Києві, де розміщувався Екзархат Православної церкви і проживав сам екзарх Української РСР і Молдавської РСР – виборець Михайло Антонович Денисенко (нині - Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, Предстоятель Української Православної Церкви Київського Патріархату), а також обслуговуючий персонал, монахи у чорному одязі. Мене пропустили для вручення запрошень у двір і навіть у головне приміщення. Я потерпав, чи прийдуть вони на вибори, бо агітатор відповідав за явку виборців перед парткомом інституту, і був приємно вражений, коли сам М.А. Денисенко і весь його персонал дружно прийшли на виборчу дільницю вже о 6-й годині ранку.

Почуття відповідальності, уболівання за доручену справу – риси, ще з того часу притаманні Філарету, сину загиблого на фронті шахтаря з села Благодатне Донецької області, проявлялися й коли він був першою особою в Російській Православній Церкві (в 1990 р. після смерті Патріарха Пімена був обраний патріаршим Місцеблюстителем Московського патріархату), і тоді, коли ця сама церква позбавила його духовного сану та піддала анафемі через його послідовну позицію у відстоюванні незалежності України та намаганні створити єдину помісну Українську Православну Церкву, в яку влилися би всі 3 гілки нині розколотого православ'я.

У грудні 2012 р. на річній сесії Академії наук вищої освіти України, академіками якої ми з ним є, Його Святість Філарет не тільки виступив з промовою, але й кількагодинне засідання дисципліновано просидів у президії, хоча церковних і мирських справ у нього безліч і він міг би, вибачившись, піти раніше, як це зазвичай роблять деякі наші високопосадовці.

Влітку 1967 р. розпочалася арабо-ізраїльська війна, і проректор КМІ з наукової роботи професор О.С. Сокол, на кафедрі якої я вчився колись у Чернівцях, попросила мене включитися добровольцем до складу шпиталю, який формувався для перекидання на Близький схід на допомогу жертвам ізраїльської агресії. Після всебічного клініко-лабораторно-інстументального обстеження нам зробили численні щеплення, видали міжнародний медичний сертифікат, провели інструктаж і запропонували бути готовими за першим сигналом негайно десантуватися в якусь з арабських країн (Єгипет, Сирію чи Йорданію), які зазнали найбільших втрат у війні. Але після рішучого попередження Радянського уряду керівництво Ізраїлю одразу ж (на 6-й день війни) наказало своїм військам припинити подальший наступ, і тому мені не прийшлося відправлятися в це небезпечне місце.

Анатолій Петрович нерідко працював з дисертантами в себе вдома, і нам це подобалося, бо там можна було покуштувати дуже смачного чаю, приготовленого завжди усміхненою і доброзичливою Кірою Володимирівною, його другою дружиною і завідувачем лабораторії нашої лікарні. Анатолій Петрович любив знайомити нас зі своєю великою бібліотекою, читати українські поезії улюблених авторів – Тараса Шевченка, Олександра Олеся, Миколи Вінграновського, а також іншими мовами – німецькою, французькою, польською.

Український патріотизм А.П. Пелещука успадкований з молоком матері – вчительки Оксани Григорівни, дід якої Максим Левченко був кріпаком у селі Бабинці Київської губернії. Тато Петро Опанасович Пелещук працював рахівником на цукровому заводі, але народився в хліборобській родині в селі Власівка Чернігівської губернії. Ці міцні селянські корені беззастережно утримали Анатолія Петровича в українстві, хоч народився він 16 липня 1913 р. у майже тотально зросійщеному Києві й усе своє життя тут прожив.

У родині Пелещуків я почувався затишно, як у себе вдома. Мені дозволялося користуватися будь-якими книгами, друкувати свої статті й навіть кандидатську дисертацію на їхній друкарській машинці. Їдучи з дружиною у відрядження, Анатолій Петрович просив мене підстраховувати своїх дочок – студенток КМІ Тетяну і Лесю в догляді за їхньою бабусею та квартирою. Я також брав участь у їхніх родинних зібраннях з нагоди днів народжень і свят. Анатолій Петрович привозив мені подарунки із закордонних відряджень, проявляючи батьківське ставлення.

Ми з ним разом ходили на цвинтарі вклонитися корифеям терапії В.П. Образцову, Ф.Г. Яновському, М.Д. Стражеску та ін. У відряджен-

нях до інших міст учитель ділився зі мною своїми енциклопедичними знаннями з архітектури, мистецтва, літератури, історії медицини.

Восени 1978 року, коли ми йшли на засідання вченої ради вулицею Михайла Коцюбинського, Анатолій Петрович познайомив мене з письменником Натаном Рибаком, автором визначних творів «Переяславська рада», «Час сподівань і звершень», «Солдати без мундирів» та ін. Через кілька днів він трагічно загинув у автомобільній катастрофі, не встигнувши здійснити творчий задум, про який нам розповідав.

З ініціативи та з безпосередньою участю Анатолія Петровича в його кабінеті була організована меморіальна кімната академіка В.М. Іванова, встановлені експозиції, які він, супроводжуючи дуже цікавими поясненнями, особисто показував гостям кафедри, за графіком – групам студентів, інтернів, курсантів.

Він разом зі своїми учнями в 1999 році організував конференцію, присвячену пам'яті свого багаторічного соратника професора М.Ф. Скопиченка, і особисто виступив з доповіддю про його життєвий і творчий шлях.

Без офіційного клопотання та іншої допомоги Вчителя важко було б мені, не маючи київської прописки та квартири, залишитися працювати в столиці України, хоч я ніколи такої ініціативи не проявляв і готовий був працювати за будь-яким направленням МОЗ. У критичний момент професор А.П. Пелещук навіть письмово запропонував органам внутрішніх справ прописати мене у своїй квартирі, та не вистачило житлової площі в розрахунку на одну особу.

За таку всебічну турботу про мене я впродовж усього життя намагався віддячити йому всілякою допомогою та підтримкою.

З моєї ініціативи, підтриманої іншим учнем А.П. Пелещука Любомиром Пирогом, науково-практична нефрологічна конференція в Ужгороді в жовтні 2003 р. була офіційно присвячена ювілею патріарха української нефрології. Ми з Любомиром Антоновичем виступили з доповідями, поділилися спогадами про ювіляра – нашого Вчителя.

У листопаді того ж року я виступив з доповіддю й привітанням на організованій кафедрою професора Анатолія Свінціцького терапевтичній науково-практичної конференції в лікарні водників у Києві, присвяченій цій самій даті, де був присутній і сам ювіляр Анатолій Петрович.

Мені завжди дуже імпонувала спільна робота з Анатолієм Петровичем і за межами його кафедри. Професор А.П.Пелещук понад 30 років очолював Київське міське товариство терапевтів, і ми, співробітники кафедри, регулярно допомагали йому з організацією, одночасно мали можливість слухати різноманітні важливі доповіді відомих учених, лікарів та, особливо, – дисертантів, котрі зобов'язані були апробувати дані своїх досліджень на такому авторитетному фаховому форумі. Це сприяло безперервному поглибленню наших знань.

У 1996 році професор А.П. Пелещук разом із кафедрою, якою вже завідував професор А.С. Свінціцький, тепло привітали мене з 60-річним ювілеєм.

Будучи впродовж десятка років головою терапевтичної апробаційної ради нашого інституту-університету, я не мав більш дисциплінованого й активного члена ради, ніж Анатолій Петрович. Він уміло задавав здобувачам питання, виступав у дискусії, ділився своїм досвідом науковця й лікаря, вносячи вагомий вклад у покращання робіт, що проходили в нас попередню експертизу.

Своє 90-ліття А.П. Пелещук у 2003 році ознаменував актуальною статтею в редагованому мною щорічнику «Актуальні проблеми нефрології» та випуском книги своїх «Спогадів київського професора медицини». І мені дуже дорогий дарчий напис на цій книзі, в якому Анатолій Петрович назвав мене не тільки своїм «дорогим учнем», але й «близьким другом». Це для мене найвища оцінка.

СПОВНЕНЕ ПОДІЙ ЖИТТЯ

НІКОЛАЄВА Вікторія Вікторівна, головний бібліотекар відділу організації науково-дослідної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України

Один із учнів Анатолія Петровича Пелещука в пам'ять про свого наставника сказав, що в житті кожного покоління є свої кумири, котрих пам'ятають, про яких складають легенди. Є вони й серед поколінь лікарів. Це вчителі, що навчали не лише медичної професії, але й чуйному ставленню до колег і пацієнтів. Ми завжди в боргу перед такими людьми. Ми назавжди в боргу перед генієм цього дивовижно відкритого та щирого чоловіка, лікаря, який своїм талантом збагатив не лише медичну науку, але й став вихователем цілого поко-

ління видатних медиків сучасності. Кожен період насиченого життя Анатолія Петровича, сповненого як успіхів, так і драм, вартий книги, і цей факт пов'язаний не лише з його медичною діяльністю, а, насамперед, із неймовірною багатогранністю особистості вченого. Активний громадський діяч, взірцевий сім'янин, поліглот, лікар-гуманіст, педагог, історик медицини, навіть подвижник бібліотечної справи. З великою щирістю згадує вченого генеральний директор Національної наукової медичної бібліотеки України Раїса Іванівна Павленко. «Найкращі друзі бібліотеки», – з теплою усмішкою каже вона, пригадуючи як А.П.Пелещука, так й багатьох інших учених-медиків, які часто відвідували бібліотеку. Проте Анатолій Петрович був не лише постійним читачем і завжди жаданим гостем, він надав неоціненну допомогу в систематизації бібліотечних фондів, проводив курс «Медична термінологія», займався створенням спеціальних таблиць для індексації літератури.

Таким він був, таким він залишиться в нашій пам'яті. Людиною, яка знаходила час для всіх і кожного, медика з життєвим кредо «Як-найближче до хворої людини», лікаря-героя мирного часу та лікаря-героя часів війни, що драматичною сторінкою прописана в його житті. Адже після закінчення з великим успіхом у 1936 році навчання в інституті Анатолій Петрович вступив до аспірантури на кафедру факультетської терапії 2-го Київського медичного інституту, де підготував до захисту кандидатську дисертацію. Проте захистити її не встиг – у його життя та життя мільйонів людей увірвалася війна. Вчений саме знаходився в Москві, де вдосконалював свій фаховий рівень. Без роздумів він виїхав до Києва і добровольцем вступив до армії, прийнявши обов'язки полкового лікаря 123-го кавалерійського полку. Тут чекали нові випробування – Дніпродзержинськ, де служив А.П. Пелещук, був швидко оточений з усіх сторін ворожими військами, Анатолій Петрович потрапив у полон...

Важко навіть уявити, через що йому довелося пройти серед поранених, хворих, помираючих від голоду полонених солдат у лазареті, одним із лікарів якого його було призначено. Спалахнула епідемія висипного тифу, на долю медика випала найважча місія – профілактика, виявлення його на ранніх стадіях, організація перевезення хворих до інфекційного відділення місцевої лікарні; німці, нажахані страшною хворобою, повністю обмежили будь-які контакти із хворими, звалivши на плечі полонених лікарів непід'ємну ношу – в умовах повної антисанітарії та відсутності медикаментів зупинити епідемію. Не важко здогадатися, що через постійне перебування в епіцентрі хвороби Анатолій Петрович заразився й сам. Ще один

безглуздий парадокс війни: не загинув від кулі – загинеш від хвороби. Проте, стан хворих визначали саме інфекціоністи, приписуючи їм всілякі ускладнення, що багатьом дало змогу не повертатися назад до табору. Одним із тих, хто допомагав «безнадійним хворим» був А.П. Пелещук. Із часом важка недуга звалила і його – три місяці на межі життя та смерті, три місяці виснажливої боротьби з майже невиліковною хворобою, до якої додався ще й туберкульоз. Але в долі, на щастя, були свої плани – вчений одужав і повернувся до рідної домівки. Працевлаштування в Києві в той час було майже неможливим, практикував у прилеглих селах. Лише після визволення міста від німецької окупації 1944 року він влаштувався дільничним лікарем до «лікарні водників» та нарешті захистив кандидатську дисертацію, написану ще до війни.

НЕЗАБУТНІ РОКИ ПОРУЧ ІЗ УЧИТЕЛЕМ

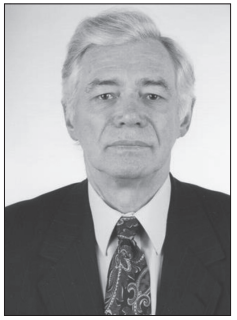

ПИРІГ Любомир Антонович, професор кафедри нефрології та нирково-замісної терапії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л.Шупика, академік НАМН України, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, доктор медичних наук, професор

Справді, десять років (1962-1972) роботи асистентом і доцентом кафедри терапії (спочатку – стоматологічного, пізніше – лікувального факультетів Київського медичного інституту імені акад. О.О. Богомольця) під керівництвом професора А.П. Пелещука на базі Київської центральної басейнової клінічної лікарні (по-простому – лікарні водників) незабутні. Чи більше тому, що це були молоді літа з надіями на майбутнє, з безжурністю, незважаючи на все, чи тому, що це був період стрімкого професійного росту та змужніння, глибшого вникнення в обраний фах, нагромадження професійного й життєвого досвіду? І те, й інше.

Опинився я в лікарні водників після закінчення аспірантури в Українському НДІ клінічної медицини імені акад. М.Д. Стражеска (1961), коли мене після дострокового завершення кандидатської дисертації перевели на посаду лікаря-науковця. Я чекав публічного за-

хисту, продовжував вести хворих. Уже навесні 1962 року підходить до мене мій куратор, під досвідченою рукою якого я працював, ще тоді кандидат медичних наук, старший науковий співробітник М.С. Заноздра й каже, що професор А.П. Пелещук шукає лікаря на посаду асистента кафедри (до речі, професор М.С. Заноздра пізніше був особистим лікарем П.Ю. Шелеста; після зняття останнього Кремлем з 1-го секретаря ЦК КПУ професора М.С. Заноздру вилучили зі списку консультантів тодішнього 4-го управління МОЗ УРСР).

Відчуваючи непевність свого професійно-посадового росту в цьому інституті, я погодився. Пішов спочатку до директора й свого наукового керівника професора А.Л. Міхньова. Він мене байдуже вислухав і після його слів «Что ж, каждый ищет, где ему лучше» я наступного дня навідався до лікарні водників.

Розпитав, де можу застати професора А.П. Пелещука, і зустрівся з ним у лабораторному коридорі 1-го поверху. Розмова була короткою, він погодився прийняти мене з нового осіннього семестру 1962 року.

Ця перша зустріч з Анатолієм Петровичем вкарбувалася в мою пам'ять як зустріч з привітною, інтелігентною людиною. Ми, як я відчував, обидва були приємно здивовані, вільно обмінявшись думками українською мовою.

І ось я – асистент кафедри терапії. У першому терапевтичному відділенні лікарні мені довіряють вести палату хворих. Завідувач відділення, лікарі зустріли мене привітно, доброзичливо, колегіально.

Спочатку були труднощі у веденні практичних занять зі студентами. Ретельно готувався до кожного заняття (що, зрештою, роблю й дотепер перед лекціями) і скоро все стало звичним. Зі студентами завжди намагався бути доброзичливим, не підкреслювати дистанційності між мною й ними. Педагогічна робота мені імпонувала. Тільки один раз (у перший місяць роботи) не зміг відповісти на запитання студента про рентгенологічний симптом «аортального вікна». Признався, що не знаю й дам відповідь на наступному занятті. Підчитав і, не чекаючи нагадування, на наступному занятті пояснив.

Заняття зі студентами проводив, крім палатних оглядів хворих, у їдальні 1-го терапевтичного відділення. Коли перейшов на базу 2-го терапевтичного відділення, заняття проводив в авдиторії, де пізніше й читав лекції.

Із лікарями усіх відділень, співробітницями клінічної лабораторії стосунки склалися взаємодоброзичливі, колегіальні.

Особливо вкарбувалися в пам'ять спогади про окремих лікарів, пов'язані або з частими консультаційними зустрічами біля ліжок хворих, або просто з особливостями їх характеру, поведінки.

Не забуваються завідувачі терапевтичних відділень О.М. Галкін, Єрусалимський. Останній, пам'ятаю, поїхав на лікування до Трускавця у зв'язку з перенесеною нирковою колькою. Мав необережність перед від'їздом не зробити аналіз крові. А там діагностували мієлолейкоз.

Характерною особистістю була завідувач 2-го терапевтичного відділення Ф.М.Бєлая зі своєю повільною, поважною ходою, постійно хрипливим голосом (цигарки не палила хіба що в палаті, і то не завжди). Усі віддані були своїй праці, а Фаїна Миронівна так і померла на роботі.

Пам'ятаю лікарів лікарні, серед яких висококваліфікованим спеціалістом була Т.О. Лобас. Відданою фаху та прекрасним спеціалістом була завідувач рентгенологічного відділення Б.М. Вайсбурт, яка померла від раку легень. Лікарі, коли вона лежала в лікарні, ховали від неї рентгенограми легень, що викликало в неї здивування. Видобувши їх, Берта Мойсеївна діагностувала собі хронічну пневмонію. Настільки спрацьовував інстинкт самозахисту?...

У клінічній лабораторії працювали дружина А.П. Пелещука Кіра Володимирівна, дружина відомого поета В. Юхимовича Любов Михайлівна, яка померла передчасно, в ЕКГ-кабінеті – О.М. Максимова.

Пам'ятаю й медичних сестер, які, без винятку, були працьовитими й пильними при виконанні своїх обов'язків.

Під час одного з нічних чергувань на початку моєї роботи на базі лікарні водників мене викликали до неврологічного відділення - у хворого гостра затримка сечі. Була потреба катетеризації, чого мені ні у студентські роки, ні в роки роботи лікарем не доводилося робити жодного разу. Чергова медсестра відділення старшого віку (може й війну пройшла) дивиться на мене, молодого, недосвідченого скептично. Ну-ну, думає собі, хай спробує. Я приступив до маніпуляції з хвилюванням, але вдало. З полегшенням зітхнув.

У 1963 році довелося мені керувати студентською практикою у Корсуні-Шевченківському. Два дні до від'їзду з Корсуня під час купання в Росі скалічив на її скелястому березі ногу. Місцеві лікарі все-таки порадили ввести протиправцеву сироватку. І ось уже в Києві у повному розквіті – сироваткова хвороба. Не допомагають ні протигістамінні препарати, ні кортизон (інших препаратів глюкокортикоїдного ряду ще не було). Уже минуло три дні, а температура тіла під 39°, шкіра обсипана, пече, свербить. Хоч і неділя, але вирішив їхати до лікарні водників ввести внутрішньовенно розчин кальцію хлориду. Пам'ятаю, як під дією димедролу, з високою температурою, йдучи до тролейбуса, я переходив Хрещатик. Підземних переходів і навіть світлофорів для пішоходів ще не було.

У 1-му терапевтичному відділенні сестра повільно вводить мені розчин, я ледь добігаю до умивальника з блювотним рефлексом, але висипання вмить зблідли. Я з полегшенням в ординаторській заснув.

На цьому не скінчилося. У понеділок профілактично здаю сечу на аналіз. У вівторок одна із лаборанток таємно шепоче мені, що знайшли трихомонади. Я збентежився. Адже у Корсуні «не грішив». У середу знов здав сечу – все в порядку, а лаборантка призналася, що переплутали банки з сечею.

Колектив кафедри дуже органічно поєднував лікувальну й консультативну роботу в лікарні з педагогічною. Лікарняно-педагогічний колектив був єдиним. Це, насамперед, завдяки завідувачу кафедри професорові А.П. Пелещукові – людині широкої загальної та професійної ерудиції, високої порядності та інтелігентності, патріотові. Від нього я багато навчився і як лікар, і як людина. Ніколи не забуваю його пильності, вдумливості, проникливості, повного відмежування від оточення, концентрації уваги під час огляду хворого. Із великою вдячністю і повагою він згадував свого вчителя академіка В.М. Іванова.

Доцентами кафедри на той час працювали В.Я.Персидський, з яким довелося зустрічатися пізніше під час читання мною лекцій у Київському медичному інституті Асоціації народної медицини, А.К. Шеїна. Остання, будучи пароргом кафедри, ніяк не могла мені вибачити української мови: «До каких пор Вы на этом своем языке будете разговаривать? Хватит этого национализма! О таких, как Вы, уже шла речь на партбюро института».

Про це я розповів Анатолію Петровичу. Він обурився й погодився піти до ректора інституту професора В.Д. Братуся. Той сказав, щоб обговорити цей інцидент на кафедрі. Не вийшло. Я сам пішов до нього. Він з розумінням вислухав і закінчив розмову словами: «Як Ви поводились, так і поводьтеся».

У цьому відношенні я завжди відчував і мав підтримку з боку завідувача кафедри, який при мені з іншими людьми переходив на українську мову.

Із асистентів старшого покоління запам'яталися Валентина Вальчук, Тамара Подвальнюкова, з молодших колег – К.М. Ревенок, Н.Я. Фурсова.

Крім службових розмов, між співробітниками кафедри, лікарями точилися бесіди й на інші теми, у тому числі й на ті, які на той час допускалися тільки «на кухні». Я, звичайно, нікому не розповідав, що за мною почали наглядати співробітники КДБ, в тому числі й із наміром завербувати на службу. Довелося дискутувати зі старшим лаборантом кафедри Елеонорою Еммануїлівною на предмет, чому «все украинцы врожденные антисемиты».

У клінічній ординатурі навчалися у мої часи Т.Д.Никула (сьогодні – доктор мед. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини №2 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця), В.Ф. Крот (сьогодні – науковий співробітник Інституту нефрології НАМН України), Б.Д. Кіндрачук, який, відпрацювавши певний час завідувачем відділення терапевтичної нефрології Київського НДІ урології та нефрології МОЗ УРСР, повернувся на роботу в рідну систему медичного обслуговування працівників водного транспорту, А.І. Таран, закінчивши на той час навчання в клінічній ординатурі, поміняв не одне місце роботи, але тепер він – доцент кафедри внутрішньої медицини №3 на базі лікарні водників.

Одна з колег-клінічних ординаторів, пильна, обов'язкова, настільки чутливо ставилася до хворих, що якщо хворий вмирав на її чергуванні, вона мало що не вмирала з ним. Навчання не закінчила. Наскільки я знаю, надалі до клінічної роботи не повернулася.

У 1965 році створено Київський НДІ урології та нефрології, відділення терапевтичної нефрології якого (до розбудови інституту) кілька років базувалося на базі 2-го терапевтичного відділення лікарні водників. Очолив відділення професор А.П. Пелещук, Традиційний гастроентерологічний науковий напрямок кафедри довелося доповнювати нефрологією. Вибір завідувача кафедри випав на мене, хоча, я також уже десять років як науковець був гастроентерологом.

Знання та практичний досвід із гастроентерології я здобув протягом 3-х років на курорті Моршин, що зумовило й вибір теми моєї кандидатської дисертації в аспірантурі.

І ось я їду до Москви на перший в СРСР цикл спеціалізації з нефрології. Основи знань здобув завдяки таким лідерам нефрології як М.Я. Ратнер, Н.О. Ратнер, Г.М. Кулаков. А далі вже дочитував, працював із хворими.

Тоді ж поступила на роботу до відділення терапевтичної нефрології талановитий клініцист і вчений Н.Я. Мельман, із якою довелося мені працювати вже на посаді керівника відділення Інституту урології та нефрології до її від'їзду у США в кінці 80-их років. У цей же час почали працювати у сфері нефрології А.Д. Тодоренко, В.М. Аніщенко, які пізніше працювали під моїм керівництвом.

Згадані Н.Я. Мельман, А.Д. Тодоренко під керівництвом професора А.П. Пелещука захистили докторські дисертації, В.М. Аніщенко – кандидатську.

Запам'яталися, хоч і без прізвищ, деякі хворі лікарні водників, події, пов'язані з ними. Ніколи не забуду свого відчуття безпорад-

ності та псевдовини під час повідомлення рідним хворого про його смерть на моєму чергуванні. Не забуваю одного хворого, який, будучи в термінальному ступені ниркової недостатності, до остаточного входу в коматозний стан щоденно голився, змінював сорочку з накрохмаленим комірцем і помер з усмішкою на устах, яка застигла на його мертвому обличчі. До сьогодні пам'ятаю, в якій це було палаті.

Пам'ятаю випадок, коли перша дружина хворого в термінальному ступені хронічної ниркової недостатності погоджувалася віддати йому свою нирку для трансплантації, якщо він повернеться до неї від другої дружини.

Уперше від одного з капітанів Дніпровського пароплавства я довідався, що біль стенокардитичного характеру знімається «наперстковою» дозою коньяку. Уперше зіткнувся в лікарні водників з випадками паранеопластичної нефропатії, синдрому Альпорта, труднощами діагностики туберкульозу нирки на додеструктивному етапі.

Перевагою лікарні була її багатопрофільність, що забезпечувало комплексність допомоги хворих різних профілів, полегшувало роботу клініцистам можливістю отримання кваліфікованих консультацій.

За цю багатопрофільність у діагностиці, у лікуванні хворих значною мірою, як уже згадувалося, слід дякувати широті медичної ерудиції, великому клінічному досвіду професора А.П. Пелещука.

Ще в 60-их роках минулого сторіччя в лікарні водників базувалося відділення клінічної фізіології Київського НДІ фізіології АН УРСР. Доводилося спілкуватися в різних справах, просто обмінюватися думками на різні теми з керівником відділення професором Є.Л. Ревуцьким, відомим клініцистом і вченим, другом Анатолія Петровича, науковими співробітниками Інгою Касьяненко, Олександрою Омельченко, Клавдією Соловцовою. Усі вони після розформування відділені плідно працювали в інших наукових медичних установах Києва.

Адміністрація лікарні водників в особі головного лікаря В.О. Чистякова і, особливо, його заступниці з лікувальної роботи В.І. Іжелі толерантно ставилася до співробітників кафедри. Головний лікар тимчасово змінив своє ставлення до мене (націоналіст!) з ідейних міркувань, у чому посприяли парторг кафедри, райком КПУ, у приміщенні якого навпроти лікарні через три десятиліття розмістилося посольство США.

У 1972 році мені довелося під тиском ректорату Київського медичного інституту перейти на завідування кафедрою лікувальної фізкультури й лікарського контролю. Наступного року на запрошення директора НДІ урології та нефрології професора В.С. Карпенка я

очолив замість професора А.П. Пелещука відділення терапевтичної нефрології цього інституту (1973-2002). Від 1976 року, крім цього, я був заступником директора інституту з наукової роботи. З цієї посади звільнився у 1990 році через обрання депутатом Верховної Ради.

Професійні зв'язки з професором А.П. Пелещуком, які збагачувалися приватними бесідами на наукові теми, про літературу, мистецтво, суспільне життя, що цікавили нас обох, тривали, продовжувалися. Він був консультантом моєї докторської дисертації, яку я захистив 1978 року. Анатолія Петровича знав і поважав широкий науковий медичний загал СРСР (гастроентерологи, нефрологи). Завдяки цьому на всесоюзних конференціях, симпозіумах, у столицях різних республік і мене, як і його учня, сприймали толерантно, привітно, із повагою.

Лікарня водників завдяки професору А.П. Пелещуку була колискою мого широкого терапевтичного профілю, моєї спеціальності нефролога, школою не тільки професійної колегіальності, але й виховання стійкості характеру, віри у справедливість.

Починаючи зі шкільних і, особливо, зі студентських років, я звертав увагу на поведінку, професійність, ставлення до учнів, до студентів, в інституті – до хворих з боку педагогів, професорів, керівників медичних закладів і просто колег. Спочатку підсвідомо, пізніше усвідомлено виникала особисто-суб'єктивна їх оцінка і десь глибоко-глибоко приховане бажання стати колись схожими на особу, яка імпонувала мені як Людина, як Учений, як Лікар. Серед таких був для мене Анатолій Петрович Пелещук.

ДАРОВАНІ ДОЛЕЮ МИТІ СПІЛКУВАННЯ ІЗ АНАТОЛІЄМ ПЕТРОВИЧЕМ ПЕЛЕЩУКОМ

СВІНЦІЦЬКИЙ Анатолій Станіславович, завідувач кафедри внутрішньої медицини №3 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, доктор медичних наук, професор

ПРАНІК Світлана Андріївна, головний лікар ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України», заслужений лікар України, кандидат медичних наук

ДЗЕМАН Михайло Іванович, кандидат медичних наук, доцент

Невблаганно біжить час… Уже минув третій рік як відійшов у вічність один із фундаторів київської терапевтичної школи другої половини XX сторіччя, лікар-енциклопедист, завідувач кафедр терапії Київського медичного інституту у 1962-1987 роках, заслужений діяч науки УРСР, лауреат Державної премії УРСР і премій імені М.Д. Стражеска та Ф.Г. Яновського НАН України, кавалер орденів Великої Вітчизняної війни 2-го ступеня, «Знак пошани» та Богдана Хмельницького, доктор медичних наук, професор Анатолій Петрович Пелещук. Цей далеко неповний перелік офіційних звань і нагород визначної постаті відображає значимість багаторічної натхненної та плідної праці на ниві вітчизняної медичної науки та освіти й практичної охорони здоров`я. А в нашій пам`яті, в пам`яті тих, кому

випало щастя бути поруч із ним, він назавжди залишився як неперевершений маестро – лікар, педагог, вчений, український інтелігент, людина широкої ерудиції та високої культури із невичерпною жагою до життя. При спілкуванні із Анатолієм Петровичем завжди виникало відчуття впевненості та спокою, він випромінював доброту та надійність, сприйняття ним усього оточуючого було виключно виваженим і розважливим, а дії були направлені на конструктивний лад. От і виринає в калейдоскопі нашої пам`яті час від часу мозаїка дарованих долею митей спілкування із Анатолієм Петровичем.

Як керівник терапевтичної клініки професор А.П.Пелещук завжди дбав про збереження єдності її колективу, виконуючи заповіт свого вчителя академіка В.М. Іванова – засновника й першого керівника кафедри в Київській лікарні для обслуговування водників (нині – ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України»). Ось як він пише про це у своїх «Спогадах київського професора медицини»: «Як вірний учень академіка В.М. Іванова я завжди робив усе можливе для збереження єдності колективів клініки й лікарні. Цю традицію продовжує мій учень і наступник професор А.С. Свінціцький. Тому я вважаю завідувачів відділень … абсолютно рівноправними членами нашого єдиного колективу. Це стосується і головного лікаря лікарні С.А. Пранік, її заступників з медичної частини та поліклініки … та всього колективу лікарні». Його співпраця із адміністрацією медичного закладу була завжди конструктивною та плідною. Вона мала давню історію. Ще в 1943 році (після звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників) Анатолій Петрович був зарахований на посаду лікаря-терапевта поліклініки лікарні «водників» і лише у вересні наступного 1944 року (з початком навчального процесу) перейшов на посаду асистента кафедри терапії санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту, яку очолював професор В.М. Іванов. Зрештою, ця чудова традиція терапевтичної клініки імені В.М. Іванова стала її «візитною картою». Її відзначають і по-доброму нам заздрять учасники конференцій, слухачі курсів підвищення кваліфікації, студенти, гості клініки. Ця традиція не лише справляє дуже гарне враження, а й допомагає.

Анатолій Петрович відносився до пацієнта як до ключової фігури в лікувальному процесі й під час спілкування з хворим усю свою увагу концентрував на ньому, абстрагуючись від усього оточуючого. Володіючи високою діагностичною інтуїцією, він завжди був вірний принципу своїх вчителів – насамперед, всеоб'ємно обстежити пацієнта, що й відбивалося на ефективності лікування. Його талант лікаря, гостре око, чутливі руки й досвід ніщо не могло замінити – ніякі

нові методи дослідження із застосуванням новітніх технологій. «Перед сучасною медичною технікою слід зняти капелюха, але перед лікарською мудрістю потрібно схилити голову», – любив він говорити.

Багаторічна самовіддана праця Анатолія Петровича завжди викликала повагу. При нагородженні його на урочистостях з приводу 85-річчя лікарні знаком «Почесний член АСК «Укррічфлот» за багатолітню діяльність на сторожі здоров'я працівників річкового флоту всі присутні аплодували стоячи.

У радянські часи ми мали обмежені можливості для участі в зарубіжних наукових форумах, тому знайомство з сучасними науковими досягненнями в галузі медицини відбувалось на всесоюзних з'їздах і конференціях, які переважно проводились в Москві та Ленінграді. З багатьма провідними вченими (академіки В.Х. Василенко, Є.М. Тареєв, М.С. Молчанов, Ф.І. Комаров, М.О. Мухін та ін.) Анатолій Петрович був у добрих, дружніх стосунках. Його приїзд після чергового наукового форуму був справжнім святом для клініки. Усі збирались в конференц-залі, він діставав свою товсту записну книжку, де досить детально були занотовані всі доповіді, і уже в проаналізованому та адаптованому для аудиторії вигляді повідомляв усе почуте колегам. Ця традиція – після кожного наукового відрядження співробітників звітувати перед колегами – жива й сьогодні.

Вчитель завжди підкреслював, що, окрім фахової підготовки, лікар має мати широкий культурний кругозір. Він любив повторювати слова А.П. Чехова: «Лікар, який нічого не знає, крім медицини, не знає її також». Тому на практичних заняттях, лекціях, клінічних розборах Анатолій Петрович не шкодував часу на підвищення культурного рівня лікарів і студентів. Він завжди цікавився, що вони читають, чи відвідують театр; якщо так, то яка вистава їм сподобалась і чому. Нам доводилось бути свідками, коли в розмові з відомими діячами культури та мистецтва, які були його пацієнтами, професор А.П. Пелещук демонстрував досконале знання стану справ у літературі та театрі.

Випускник нашого університету громадянин Польщі Тадеуш Павліковський (нині – один з керівників Варшавської окружної лікарської палати) із захватом розповідав, як під час екзамену з внутрішніх хвороб Анатолій Петрович, дізнавшись, що перед ним сидить студент з Польщі, розпочав розмову про польську поезію, декламуючи при цьому розділи з «Пана Тадеуша» Адама Міцкевича.

У 1999 році за дорученням МОЗ України терапевтична клініка лікарні була визначена базою для реалізації навчальної програми з ультразвукової діагностики спільного проекту МОЗ України та

Фонду «Діти Чорнобиля» Землі Нижня Саксонія (Німеччина). Під час першої зустрічі голова фонду професор Хейо Еккель і співкоординатор програми професор Фрідріх Дегенхардт, ознайомившись із лікарнею, заявили, що вони впевнені в успіху проекту, бо бачать, що їхні українські партнери, – це колектив однодумців. Та особливо німецьких колег приємно вразив факт спадкоємності та повного порозуміння між Анатолієм Петровичем та його учнем професором А.С. Свінціцьким, а коли два українські професори почали по черзі німецькою мовою вільно декламувати твори Йоганна Вольфганга Гете та Генріха Гейне, гості дружно і щиро їм зааплодували. А ця програма діє в клініці до сьогодні.

На початку дев'яностих років минулого століття заклади практичної охорони здоров'я отримали можливість надання медичної допомоги на договірних умовах. Тоді це ще стосувалось здебільшого лише громадян іноземних держав. У другому терапевтичному відділенні нашої клініки проходила обстеження співробітниця французького посольства, яка ледве спілкувалась російською та англійською, а української мови не знала взагалі. У відділенні їй після комплексного обстеження був поставлений діагноз функціональної диспепсії, вона була підготовлена до консультації у професора А.П. Пелещука. Після доповіді лікуючого лікаря Анатолій Петрович почав огляд пацієнтки. Одразу виникли деякі складнощі у спілкуванні. Тоді він запитав, якою мовою їй легше всього говорити. Вона відповіла, що французькою. І тут ми побачили майстер-клас київського професора медицини. Власне лише побачили, бо з присутніх французької не знав ніхто. Анатолій Петрович легко перейшов на спілкування французькою. Пацієнтка ожила, її обличчя просвітліло. До самого кінця свого перебування в стаціонарі вона цікавилась можливістю наступної консультації у monsieur професора.

Ще у вісімдесяті роки минулого століття він відчував необхідність реформування навчального процесу у вищій школі. «Загальною хибою, яку нині намагається виправити Міністерство освіти та науки, є недостатнє знання нашими студентами іноземних мов. Я завжди виступаю проти поліпрагмазії не лише в лікуванні, але й в освіті. Студенту не треба вивчати так багато предметів у медичному інституті, а слід дати більше часу для самостійної роботи над менш важливими предметами. Потребує перерозподілу й викладання деяких розділів програми…», – пише він у «Спогадах київського професора медицини».

В останні роки колектив клініки при несприятливих погодних умовах намагався забезпечити професора А.П. Пелещука транспор-

том. У такі дні зазвичай адміністрацією лікарні виділялась службова лікарняна машина або співробітники кафедри, які приїздили на роботу на власних автомобілях, допомагали Анатолію Петровичу подолати дорогу між клінікою та домом. При цьому ми із задоволенням слухали цікаві розповіді корінного киянина про історію його рідного міста. Якось взимку, зважаючи на неймовірну ожеледь, вирішили не відпускати Анатолія Петровича із клініки самого й підвезти його додому. На виїзді із лікарні довелось довго чекати охоронця посольства, який відкривав шлагбаум. Мова зайшла про незручності для пацієнтів та співробітників клініки, пов`язані із запровадженою посольством США пропускною системою. І раптом Анатолій Петрович промовив: «А в роки мого дитинства на місці посольства знаходилась греко-католицька церква». Ми здивовано подивилися на нього. А він, немовби розмовляючи сам із собою, продовжував: «Часто, коли ми запізнювались до Вознесенської церкви на службу, то відвідували цей храм... Мати казали, що це також наша церква». В голосі Анатолія Петровича відчувалась особлива теплота. Ми тоді намагались підтримати його в підготовці «Спогадів київського професора медицини» і всіляко допомагали. Ми знали про особливо тепле та чутливе ставлення в родині Пелещуків до пам`яті їх матері – Оксани Григорівни, її ролі у вихованні синів і активну громадянську позицію. Мешкала родина на вулиці Тургенівській, 10, а шлях до Вознесенської Старокиївської (нової) церкви дійсно пролягав саме тут. Але, відверто кажучи, подумали, що тут якась неточність. 20-ті роки XX сторіччя, період войовничого атеїзму і греко-католицька церква…? Може українська автокефальна? З цього приводу ми, повертаючись назад в клініку, навіть посперечались. Але погортавши доступні історичні довідники, і проглядаючи в інтернет-ресурсі інформацію про знищені храми Києва, взагалі не знайшли нічого про яку-небудь церкву за адресою Юрія Коцюбинського, 10. Щоб не виникло незручної ситуації, більше ніхто із нас ніколи не повертався до розмови із Анатолієм Петровичем щодо церкви навпроти лікарні. Але сьогодні є достовірна інформація та фотодокументи із світлинами греко-католицької церкви Св. Серця Христового архітектора І. Левинського, що розташовувалася на ділянці по нинішній вул. Юрія Коцюбинського, 10. Відомо, що на вимогу «робітників» президія міськради у листопаді 1934 року ухвалила рішення закрити цю церкву і передати її приміщення міськкомгоспу для знесення. А тоді, їдучи по вулиці Січових Стрільців (нині – вулиця Артема), ми слухали захоплену розповідь корінного киянина професора А.П. Пелещука про доктора богослов'я, протоієрея Михайла Тареєва (батька московського академіка Є.М. Тареєва) та його дослідження про Київський Свято-Покровський жіночий монастир і лікарню при ньому. Деякі з них ми згодом із задоволенням прочитали. Було зрозуміло, що Анатолій Петрович виховувався в національних традиціях української родини, в якій не лише шанувались засади християнства, але було глибоке розуміння складності міжконфесійних взаємовідносин в Україні. Нам стало зрозуміло, що мав на увазі А.П. Пелещук, коли стверджував, що вихований цією монастирською лікарнею середній і молодший медперсонал (черниці та послушниці) після закриття в 20-х роках Київського Свято-Покровського жіночого монастиря своєю самовідданою працею високо підняли престиж лікарні «водників» і створили в ній острів милосердя серед розбурханого моря буремних подій того часу. Анатолій Петрович завжди підкреслював, що виріс в релігійній сім'ї, але хоч до церкви не ходить, однак принципів християнської моралі дотримується. Перевагу віддає принципам гуманізму й вважає, що позбавлений гуманізму лікар нікуди не годиться.

У цих спогадах ми представили лише кілька митей нашого спілкування з професором Анатолієм Петровичем Пелещуком. Весь його життєвий шлях видатного Лікаря, Вченого, Громадянина – звитяга славетної постаті, багатогранна творчість якої служить й ще довго буде служити справі виховання молодого покоління лікарів незалежної України.

ИСТИННЫЙ ВРАЧЕВАТЕЛЬ И ПРИВЕРЖЕНЕЦ ТРАДИЦИЙ КИЕВСКОЙ ALMA MATER
(из записок о минувшем)

ТРАХТЕНБЕРГ Исаак Михайлович, заведующий лабораторией промышленной токсикологии и гигиены труда при использовании химических веществ ГУ «Институт медицины труда НАМН Украины», академик НАМН Украины, член-корреспондент НАН Украины, заслуженный деятель науки и техники Украины, лауреат Государственной премии Украины в области науки и техники,
доктор медицинских наук, профессор

Стрелки часов бесшумно (или почти бесшумно)
обегающие циферблат, в равной мере
отсчитывают для всех нас полет времени.
Вениамин Каверин

Воспоминания и время

Автор слов, приведенных здесь в качестве эпиграфа, в своей книге «Письменный стол. Воспоминания и размышления» справедливо полагал, что стремление к воспоминаниям, в которых «отчетливо отпечатывается время», присуще не только литераторам и людям искусства, но и представителям ряда других профессий. Хотел бы добавить: в том числе и особенно представителям врачебной профессии. Не случайно почитатель медицины Иван Дзюба в письме, адресованном автору этого очерка, как-то заметил, что у «медиків тут краща стартова позиція: людинознавство». А еще, думается мне, что именно медиков – авторов книг и публицистических опусов о минувшем, как правило, отличает пристальное внимание к людям, с которыми свершались общие деяния, делились радости, раздумья и сомнения, велись неравнодушные диалоги об уроках минувшего и надеждах на лучшее будущее. Все это, как я уже ранее писал в своих публикациях, может бать отражено и в мемуарных записках, и в биографических книгах, и в литературном творчестве многих медиков, в деятельности которых обнаруживаются черты, близкие к профессиям лиц, занимающихся писательством. Замечу, что эта особенность проявляется и в многогранной деятельности украинских медиков, ряд которых сочетает свою основную – врачебную и научную деятельность с творчеством литературным. Об указанной выше особенности, относящейся к врачебному содружеству в целом, написал проницательный Андре Моруа. Напомню такие его слова: «…Врач и писатель страстно интересуются людьми, оба они стараются разгадать то, что заслонено обманчивой внешностью. Оба забывают о своей собственной жизни, всматриваясь в жизнь других». А мой близкий друг и особо почитаемый выходцами из киевской Alma mater академик Владимир Фролькис точно отметил, что у медицинской науки и у литературного творчества много общего, а главное, стремление познать саму сущность явлений… И не только познать, но и многое изменить. Приведенные выше высказывания наблюдательных интеллектуалов относятся в полной мере к тем нашим коллегам, которые в прошлом и настоящем культивировали одну из славных традиций нашей общей Alma mater – Киевского медицинского института (ныне – Национального медицинского университета) – сочетание врачевания с увлеченностью литературой и искусством. Действительно среди выпускников – медиков разных поколений, вышедших из стен института, не так мало медиков, сочетавших в последующем свою врачебную деятельность с литературной. Примечательно, что когда недавно отмечалось 170-летие КМИ (аббревиатура этого старейшего учебного заведения,

надеюсь, всем известна), то в юбилейном издании, посвященном этой знаменательной дате, упоминалось много имен из числа киевских медиков-приверженцев указанной традиции. Первые места среди них принадлежат Михаилу Булгакову, Вере Гедройц, Валерию Захаржевскому, Николаю Амосову. А во внушительном перечне других имен из когорты отличавшихся своей привязанностью к литературе, искусству, художественному творчеству по праву фигурируют Павел Бейлин, Ефрем Лихтенштейн, Александр Грандо, Юрий Щербак, Виталий Коротич, Леонид Жуковский, Юрий Виленский, Юрий Шанин, Юрий Квитницкий-Рыжов, Гелий Аронов и герой настоящего очерка Анатолий Пелещук.

Прежде, чем от этих вступительных страниц перейти собственно к воспоминаниям об Анатолии Петровиче, скажу еще вот о чем. Всех нас, близко его знавших, сопровождают, как впрочем и других коллег, определенные реалии, отражающие будни повседневной жизни. В то же время, налицо особенности и черты, отличающие нас – медиков – от представителей других профессий. Это, в частности, и специфические задачи самой врачебной специальности, и многолетний прошлый опыт прикладной медицины и медицинской науки, нынешние новшества (во многом весьма неоднозначные), и возникающие новые социально-биологические проблемы, связанные со здоровьем, болезнями, лечением и предупреждением человеческих недугов. Все сказанное выше имеет отношение к имени моего давнего друга, которому посвящены эти заметки, содержание которых во многом были предметом неравнодушных обсуждений с ним же нынешних реалий и упований на лучшее будущее. В книге Анатолия Петровича «Спогади київського професора медицини», подаренной мне с теплой дарственной надписью, встретил авторские биографические повествования о событиях, о людях, об их непростой жизни и перипетиях врачебной деятельности, о других аспектах волнующих нас проблем, которые обсуждались в наших доверительных беседах. Не случайно в упомянутой выше дарственной надписи ее автор начертал такие слова как «многолетняя дружба», «глубокое уважение и симпатия». Откровение и дружеская доверительность в этих минувших беседах дорогого стоит.

Когда в отдельных мемуарных своих публикациях и воспоминаниях сверстников я встречаю имена тех, кого знал и с кем близко общался многие годы, а еще и тогда, когда перебираю старые фотографии, всматриваюсь в потускневшие от времени отражения их лиц еще и еще раз вспоминаю родную Alma mater и все, что связано с десятилетиями ее минувшего. В моем рабочем кабинете над столом ви-

сят фотографии, полувековой давности и более поздние, на которых запечатлены моменты знаменательных событий и облики товарищей, с которыми дружил многие годы. Они же просматриваются и на страницах моих очерков, которым были предпосланы в качестве эпиграфа назидательные слова мудрого Фалеса – «о друзьях должно помнить не только в присутствии их, но и в отсутствии». Владимир Огнев в своих заметках о «бликах памяти», говоря о времени и городе, где прошли его лучшие годы, заметил на редкость верно, что города как и люди знают рассвет, стареют в безвестности, угасают. Думается мне, это великое счастье, что наш Киев вместе с родным медицинским институтом – старейшим учебным заведением Украины - не впал в безвестность, а продолжает сохранять, несмотря на новоявленный архитектурный произвол, царящий ныне в столице, свой неповторимый колорит, традиционные приметы прошлых лет. По-прежнему расцветают весной неизменные каштаны, разрастаются широкие кручи над берегами Днепра, звенят разноголосьем известные учебные здания на старых улицах, среди которых и наш родной медицинский институт. Уместен ли сегодня столь сентиментальный поэтический настрой? Как вопрошал немецкий поэт Фридрих Гльдерлин: «…к чему поэты в эти скудные времена?». Но может быть именно такой настрой, особенно рождаемый воспоминаниями о минувшем, способен скрасить повседневные будни, волнующее всех нас ожидание лучших времен. Ведь сегодня – новое столетие. Но при всем том, что осознание этого обстоятельства настраивает на лирические воспоминания о далекой поре, трепетная память настойчиво возвращает нас к годам самой жестокой в истории человечества войны, унесшей миллионы жизней. Все меньше насчитываем мы своих сверстников, участвовавших в той страшной войне и связанных с ней событиях, все чаще приходит мысль о том, что их свидетельства о самых неожиданных эпизодах, встречах и, отнюдь не однозначных впечатлениях минувшего не следует забывать. Среди тех, из числа работавших в институте и участвовавших в прошедшей войне, хотел бы здесь назвать Михаила Коломийченко, Николая Амосова, Андрея Ромоданова, Никиту Маньковского, Александра Грандо, Олега Родзаевского, Кузьму Веремеенка, Николая Ситковского, Евгения Скляренко, Елену Лукьянову, Николая Данилевского, Аркадия Степаненко, Алексея Солнцева, Якова Сольского, Ивана Шумаду, Василия Братуся, Михаила Умовиста, Александру Сокол, Макара Черенько, Виктора Карпенко, Ивана Бобрика, Ростислава Шадлуна, Юрия Бачинского, Ивана Макаренко, Бориса Эпштейна, Ивана Подрушняка, Салтаната Танина, Анатолия Позмогова. Большинства названных выше, увы, уже нет среди нас, а

сам этот список мог бы быть продолжен. И в нем по праву должно значиться имя Анатолия Петровича Пелещука, в самом начале разразившейся войны направленного по военкоматскому распоряжению полковым врачом в кавалерийскую дивизию Южного фронта. Как я узнал из его рассказа, эта дивизия выступила на фронт в августе 1941 года и должна была, прорвавшись через линию фронта, действовать в тылу врага. Но, вступив в бой с механизированными и пехотными немецкими формированиями и защищая город Днепродзержинск, попала в окружение. У плененного Пелещука была контузия, затем лагерь военнопленных, врачебная работа в тюремном лазарете, а потом в инфекционной больнице, где лежали сыпнотифозные больные. С помощью местных подпольщиков новоявленному инфекционисту удалось спасти от дальнейшего пребывания в плену многих бывших бойцов. Тяжелейший и опаснейший его труд завершился тогда тем, что он сам заболел сыпным тифом и чудом выжил. Такова драматическая судьба, выпавшая на долю Анатолия Петровича в страшное лихолетье войны. Об этом он потом рассказал в своей, уже упомянутой выше, книге, о содержании которой еще будет сказано ниже. Здесь же не могу не вспомнить, повествуя о его военной судьбе, ранее уже не раз названные мною, светлой памяти своих давних товарищей по студенческим годам, преподавателей и коллег. Однако рассказать подробно о моих бывших сокурсниках, других выпускниках, а также и особо о профессорах института минувших лет – военных, послевоенных и более поздних – задача не столь простая… Согласимся с прозорливым Владимиром Вернадским, заметившим как-то, что настоящее есть закономерное проявление прошлого, как бы далеко от нас оно не отстояло сегодня. Именно с таких позиций поведу далее повествование о моем давнем старшем друге Анатолии Петровиче. Но прежде хотел бы напомнить читателю, что был он человеком, свято сохранявшем традиции украинской медицинской школы. А традиции эти он почерпнул еще в прежние годы, овладевая знаниями в Киевском медицинском институте тридцатых годов, когда студенты воспитывались на примерах признанных корифеев отечественной медицины, среди которых неизменно и особо значились имена Василия Образцова, Николая Стражеско, Феофила Яновского. Не случайно Анатолием Петровичем была избрана универсальная стезя специалиста-терапевта. И правомерно, что свою репутацию известного клинициста, доктора наук, профессора, он в последующем снискал прежде всего в среде практических врачей и ученых, занимавшихся лечением внутренних болезней. Забегая несколько вперед отмечу, что среди коллег-терапевтов, а также широко-

го круга пациентов, нуждающихся в его помощи, Анатолий Петрович завоевал признание авторитетнейшего специалиста в области гастроэнтерологии, ревматологических и аллергических заболеваний. Оправданным представляется отметить весомые результаты его клинических наблюдений и научных исследований в области нефрологии, терапии онкологических поражений внутренних органов, а также по изучению ряда аспектов клинической физиологии и фармакологии. Помнится мне и его интерес к проблемам профессиональной патологии, по которым он не раз встречался со специалистами Института медицины труда (в те годы – Института гигиены труда и профзаболеваний). По всем указанным выше направлениям клинической практики и медицинской науки Анатолий Петрович наследовал опыт и традиции своего учителя Вадима Николаевича Иванова – виднейшего украинского терапевта, а также и других ученых-медиков киевской терапевтической школы. Здесь нельзя не подчеркнуть, что наследовал он не только их профессиональные опыт и традиции, но и их духовные, нравственные, гражданские принципы. Не так давно на заседании клуба творческой интеллигенции имени академика Владимира Фролькиса, который вот уже около десяти лет возглавляет Ваш покорный слуга, отмечалось шестидесятилетие со дня драматического события в нашей отечественной истории – так называемого «дела врачей». В основном докладе академика Юрия Ильича Кундиева и в выступлениях тех, принявших участие в его обсуждении, среди которых назову и ученика профессора А.П. Пелещука академика НАМН Украины Любомира Антоновича Пырига, была отмечена, как достойная подражанию позиция Вадима Николаевича Иванова, Евгения Борисовича Букреева и их верного соратника и единомышленника Анатолия Петровича Пелещука. Благородная и совестливая их позиция в отношении инспирированного тогда произвола – судилища над «врачами-убийцами» – состояла в категорическом неприятии этой зловещей акции-осуждения в коллективах медицинских учреждений, «преступников в белых халатах». Как известно, это обвинение было в последующем опровергнуто как злостное и клеветническое. Кстати, всплывает в памяти одно из тогдашних собраний в медицинском институте, на котором клеймили известных ученых-медиков, арестованных по этому пресловутому «делу». На том давнем собрании присутствовали и Анатолий Петрович и я, и профессор Лихтенштейн – наш общий друг, которому неожиданно предоставили слово для обличительного выступления. Каково же было всеобщее удивление и в то же время молчаливое одобрение многих участников этого собрания, когда в насторожен-

ной тишине зала прозвучал тихий, но четкий и выразительный голос Ефрема Лихтенштейна: «А я слова не просил!» Поступок по тем временам не только глубоко совестливый, но и мужественный. Замечу, что в своих воспоминаниях, которые выше уже упоминались, Анатолий Петрович с большим уважением и любовью писал о Ефреме Исааковиче Лихтенштейне. Сошлюсь только на одно место из этих воспоминаний, где Анатолий Петрович поделился своим впечатлением о первой встрече со своим будущим другом на шестом съезде терапевтов Украины. Он писал о нем, как об эрудированном и популярном терапевте, которого высоко ценил виднейший украинский терапевт академик Владимир Харитонович Василенко, первым учеником которого являлся Лихтенштейн. «Встречи с Ефимом, – писал Анатолий Петрович, – были у меня и моей жены праздником. Задерживались допоздна. Последний раз мы встречались за месяц до его такой ранней и неожиданной смерти». В созданном им курсе профессиональных болезней свято сохраняется память о профессоре Лихтенштейне как основателе этого направления в Киевском медицинском институте.

Его отличали чувство долга, человеколюбия, совестливости.

Когда по предложению моего коллеги по общей Alma mater профессора Анатолия Свинцицкого – верного ученика и соратника героя этой книги – я приступил к написанию очерка, то положил на свой письменный стол упомянутую выше книгу Анатолия Петровича, а рядом недавнюю публикацию из одного популярного периодического издания медика-литератора Юрия Виленского. Последняя появилась на июльских страницах газеты «День» под названием «Просто добрый, без всяких причин …» с подзаголовком «100 лет назад, 16 июля 1913 года, в мир пришел замечательный украинский терапевт Анатолий Пелещук». Здесь же была помещена его фотография на фоне книг и рукописей, размещенных на полках книжного шкафа. Смотрю на снимок, где запечатлен Анатолий Петрович, и ясно вижу его знакомый облик, выражение раздумья на лице, мягкую улыбку, внимательный взгляд. Действительно «добрый человек, без всяких причин…». И еще один штрих, присутствующий в самом начале этой статьи. В своей книге, как отметил Ю.Г. Виленский, Анатолий Петрович поделился с читателями, что его улицей детства была известная киевская улица с притягательным названием «Тургеневская». И нельзя не согласиться с Юрием Григорьевичем, что в облике и поведении профессора А.П. Пелещука виделось что-то действительно тургеневское – мягкое и поэтическое. Здесь напомню читателю, что выше уже упоминал о плеяде киевских медиков, почитавших литературу, в том числе поэзию, и искусство. При этом подчеркивал, что

такова была особенность и традиция многих выходцев из стен Киевского медицинского института. А то, что в этой плеяде оправданно значится имя профессора А.П. Пелещука не случайно еще и потому, что как в далекие студенческие годы, так и в более зрелом возрасте клинициста-врачевателя и ученого он не переставал увлекаться творчеством мастеров художественного пера. Вот только две выдержки из его, не раз упомянутой выше, книги воспоминаний (языком оригинала): «Ще у профшколі ми не тільки поглиблено вивчали літературу, а й організували літературний гурток, в який входило більше десяти юнаків і дівчат. Щотижня ми збирались у когось на квартирі і обговорювали твори Ф. Достоєвського, Л. Толстого, А. Чехова, І. Буніна, В. Підмогильного, М. Хвильового, П. Тичини, М. Бажана, С. Скляренка, Е.-М. Ремарка, І. Франка, Т. Мана, К. Гамсуна, Г. Уелса та ін.» Это Анатолий Петрович писал в главе «Школа моя, я ніколи тебе не забуду …». А в другом очерке «Друзі і колеги», где он тепло поведал о своей дружбе с профессором Лихтенштейном, можно прочитать: «Ми обидва захоплювалися Сомерсетом Моемом, Хемінгуеєм, Ремарком, Роменом Ролланом, а з вітчизняних авторів – М. Шолоховим, А. Платоновим, Б. Пастернаком, Г. Ахматовою». Как видите, уважаемый читатель, увлеченность Анатолия Петровича художественной литературой, а в более поздние годы, и литературой мемуарной, о которой мы часто с ним беседовали, сохранялась всю его жизнь. И не только сохранялась, но и сказалась в том, что его перу принадлежит ряд статей, очерков, эссе, в которых образно повествовалось о жизни, призвании врача, медицинских проблемах деонтологии, этики, истории медицины. В одном из наших разговоров о значимости мемуарных книг и Анатолию Петровичу, и мне вспомнились записки из «Дневника старого врача» нашего выдающегося предшественника и земляка Николая Ивановича Пирогова. Есть в этом дневнике одно место, к которому, как мы оба полагали, следовало прислушаться особо. А сказано Пироговым было следующее: «… издавна принято узнавать о других через других. Мало охотников писать свои автобиографии. Одним целую жизнь некогда, другим вовсе неинтересно, а иногда и зазорно оглядеться на свою жизнь, не хочется вспоминать прошлого; иные – и из самых мыслящих – полагают, что после действительно писать о себе нечего; все будет передано другими; наконец, многих удерживают страх и разного рода соображения. Разумеется, в наше скептическое время, доверие к открытой исповеди еще более утратилось». Помниться мне, что, обсуждая эту запись знаменитого медика, я услышал от Анатолия Петровича о его намерении написать о своей жизни, врачебной деятельности, близких, друзьях, коллегах

исповедальную книгу. И это для всех нас оказалось знаменательным событием, когда к девяностолетию со дня своего рождения Анатолий Петрович подарил медицинской общественности Украины – коллегам-ветеранам, своим товарищам по годам минувшим, соратникам по годам нынешним – свой мемуарный труд. Особо он был адресован начинающему поколению медиков, молодым врачам и преподавателям, а также широким кругам читателей, интересующихся историей и проблемами медицины. В своем обращении к тем, кто захочет познакомиться с этой книгой, он написал о том, что надеется на ее роль как пропагандиста призыва быть верными врачебному долгу, принципам медицинской этики и деонтологии. И еще выразил надежду, что содержание его воспоминаний поможет и студентам, и преподавателям, и практикующим врачам стать достойными своих учителей как по профессиональным пристрастиям, так и по общекультурному уровню. А также – по славным традициям отечественной терапевтической школы второй половины XX века. Думается мне, что эти надежды автора оправдались в дальнейшем потому, что все, что повествовалось в этих воспоминаниях, было основано на собственном многолетнем и отнюдь не простом опыте врача-гуманиста.

Здесь позволю себе небольшое отступление. Одна из пьес Сэмюэля Беккета – известного ирландского драматурга и писателя – попала в Книгу рекордов Гиннеса как самая короткая в мире пьеса, которая продолжается всего тридцать пять секунд. И называется она «Вздох». В концепции Беккета это и есть человеческая жизнь. Вспышка, вскрик – и молчание. В сущности, этому напоминанию и посвящено все творчество писателя, удостоенного Нобелевской премии. «Человеческая жизнь, как вздох» – как хочется воспротивиться подобной несправедливости. Но безуспешно! Недаром Беккет сетует на человеческое бессилие – все его творчество – это еще и жалоба человека на Бога, и нежелание самого человека принять несправедливость мироустройства. Да, печальные раздумья посещают нас во второй половине жизни. Как часто мы обсуждали эту проблему с Анатолием Петровичем. И оба были единодушны: трудно смириться с сознанием того, что миг, называемый жизнью, в конечном счете оказывается на исходе. Тем более следует стремиться еще многое успеть сделать, незавершенное свершить. Были единодушны и в том, что «на исходе» – спасение в работе.

Обсуждали мы с Анатолием Петровичем и содержание одной из обстоятельных бесед с незабвенным академиком Амосовым по этому поводу. В том давнем нашем разговоре Николаем Михайловичем было высказано, как одно из философских, а может быть, и просто житейских напутствий, проверенных годами, что пока жив человек

творческого труда, пока не иссякли духовная энергия, устремление к поискам, новым свершениям и новым надеждам, он должен творить и созидать. При этом ценить каждый новый день, как маленькую жизнь, радоваться повседневным делам, заботам, встречам, общению, сознанию того, что еще предстоит сделать, а затем и самому содеянному. Помню и суждение Николая Михайловича о том, что, может быть, ближайшее десятилетие в новом столетии окажется желанной эпохой, когда, наконец, исчезнут одолевавшие нас ранее сомнения и откроется человечеству, что для него самое важное! Но могут ли действительно исчезнуть сомнения, одолевавшие нас ранее, если их не удалось развеять за столько прошедших лет? Мы вспомнили с Анатолием Петровичем давнюю притчу о том, что в человеческой жизни важнее всего. А в притче этой было сказано, что Моисей провозгласил «мысль», Иисус сказал «сострадание», Маркс – «деньги», Фрейд – «секс», а Эйнштейн повторил свое: «Все в жизни относительно». Именно последнее нашло подтверждение в минувшем опыте двадцатого столетия, вместившего в себе столько знаковых событий, потрясений, непредвиденных революционных всплесков, опустошительных противостояний, войн, трагедий. В то же время, в этом минувшем было и много оправдавших себя надежд, счастья и радостей, впечатляющих созидательных деяний, в том числе духовных и творческих.

Воплотились они, в частности, и в печатном слове многих медиков, в литературном их наследии, к которому принадлежат книги, статьи, очерки воспоминаний. Сказанное с полным основанием можно отнести к собственному жизнеописанию профессора А.П. Пелещука – образному, эмоциональному, поучительному, а также к публикациям о нем тех, кто его знал, с ним работал, сотрудничал, общался.

Еще о некоторых памятных эпизодах и впечатлениях

Читатель, вероятно, уже обратил внимание на то, что такие примечательные для врача качества, как чувства долга, мораль и этика в профессиональной деятельности профессора А.П. Пелещука были органичными и неизменными. В пятидесятые годы, когда я особенно часто встречался с ним на совместном общественном поприще, возглавляя профсоюзный комитет преподавателей КМИ, убеждался в этом неоднократно. Заходя в рабочую комнату комитета на втором этаже старого здания, что на бульваре Шевченко,13, всегда видел его, внимательно беседующим с посетителем, обратившимся за помощью. Анатолий Петрович совмещал тогда свою основную работу – клиническую и преподавательскую с общественной должностью доверенного врача. Преподаватели и их помощники по обеспечению учебного процесса были единодушны в том, что избранный ими уважаемый

доверенный врач А.П. Пелещук оказался на редкость чутким, внимательным и доброжелательным. Его поддержкой и помощью пользовались многие, сохраняя на долгие годы об Анатолии Петровиче самое лучшее впечатление и чувство признательности. Такую же репутацию чуткого человека и особо деликатного врача и лектора завоевал Анатолий Петрович в широкой среде студентов разных поколений. Поделюсь с читателем рассказом одного из бывших студентов, слушавших лекции профессора А.П. Пелещука в послевоенные годы. Об эпизоде, который выпускник 108-го выпуска санитарно-гигиенического факультета, на котором преподавали, и Анатолий Петрович, и я в пятидесятые годы, в своей трилогии «Из записных книжек и не только …» я уже писал. Здесь же приведу полностью этот рассказ упомянутого выше бывшего студента Анатолия Полякова. «В 1950 году в бытность мою студентом третьего курса на занятии по терапии (тогда кафедру возглавлял академик В.Н. Иванов), которое проходило на базе Больницы водников, наш молодой тогда преподаватель А.П. Пелещук (впоследствии известный профессор) перед демонстрацией больного обратился к студентам с просьбой о том, чтобы мы во время демонстрации больного не задавали ему вопросов, несвязанных непосредственно с его болезнью. Больным оказался красивый мужчина средних лет, спортивного телосложения. Историю болезни изложил Анатолий Петрович. Больной молчал. После мы узнали, что наш пациент был военнопленным немцем в чине генерала. С точки зрения медицины, он был обречен. У него обнаружили рак легкого, что подтверждалось рентгеновским снимком, который нам показали. В нашей группе было много фронтовиков, прошедших войну и незабывших преступлений гитлеровцев. Поэтому Анатолий Петрович с особым, присущим ему, тактом постарался убедить нас в том, что перед нами не бывший враг, а, прежде всего, больной человек, который нуждается во врачебной помощи. На мой взгляд, это пример гуманизма, интеллигентности и деонтологии Врача с большой буквы».

Комментируя этот эпизод, рассказанный бывшем студентом, я во второй книге своей трилогии писал о том, что и этот, и другие неординарные эпизоды в учебных занятиях послевоенных лет мало кому известны. Между тем было в тот, кажется сегодня, столь далекий период, в лекциях преподавателей института, в их принципах и врачебной этике много поучительного, достойного того, что бы ему следовать и ныне.

Sic transit gloria mundi * (вместо послесловия)

Великое дело – наша память, воспоминания о минувшем, созна-

* *Все проходит*

ние того, что многое в нем должно быть воспринято как упомянутые выше заветы и традиции, весьма оправданные в интересах настоящего и будущего. В свое время с некоторыми из своих сотоварищей по Alma mater, в том числе и Анатолией Петровичем, мы вспоминали, притом не только по фамилии, имени и отчеству, но и по многим эпизодам, облику, повседневным делам заведующих кафедрами института тех далеких пятидесятых годов.

Открылось печальное обстоятельство: из этой славной когорты профессоров, среди которых известные клиницисты – А.П. Крымов, В.Н. Иванов, Б.Н. Маньковский, А.А. Чайка, А.Я. Зюков, Н.И. Ищенко, М.И. Коломийченко, Я.П. Фрумкин, А.А. Айзенберг, А.Ю. Лурье, В.Г. Балабан, Е.Н. Хохол, Я.А. Шварцберг, не менее известные теоретики Г.В. Фольборт, Н.Н. Сиротинин, А.И. Черкес, С.И. Винокуров, М.С. Спиров, Е.И. Чайка, видные представители профилактической медицины А.Н. Марзеев, Л.В. Громашевский, Г.Х. Шахбазян, Л.И. Медведь, П.И. Баранник. С.С. Познанский, С.С. Дяченко, ко времени наших воспоминаний оставался - на переломе минувших девяностых и нынешних двухтысячных годов – один Николай Михайлович Амосов. Сейчас, увы и его уже нет…

Прошлое, которое с нами – об этом ранее уже много написано. И я в своих воспоминаниях о минувшем тоже посвятил этой теме немало строк и раздумий. Особенно о том, что же, в сущности, побуждает многих из нас браться за перо мемуариста, чтобы обратиться к минувшему, прожитому и пережитому.

Один из уважаемых наших предшественников утверждал, что только то в прошлом интересно и заслуживает внимания, что волнует общество сегодня. Возможно, что в этом есть резон, и против подобного утверждения трудно возразить. Но все же можем ли мы отбросить чисто человеческое устремление, индивидуальное желание, совершая экскурс в минувшее, отправиться, по выражению Виктора Некрасова, в путешествие по собственной жизни. И как быть с тем, что мы действительно нередко воскрешаем прошедшее, чтобы оно объяснило настоящее, а, возможно даже, как заметил В. Белинский, «намекнуло нам о нашем будущем». И еще хотелось бы, конечно, уверовать в то, что тому, кто владеет прошлым, принадлежит будущее. А ведь это означает, прежде всего, запечатлеть минувшее на бумаге, вспомнить и поделиться с читателем пережитым, всем тем зыбким и переменчивым, что было, казалось, только вчера. И не только поделиться прошлым, но и соотнести его с реалиями сегодняшнего дня, поразмышлять и над тем, как отзовется оно в грядущем...

Завершая этот пространный очерк, хотел бы напомнить, что дей-

ствительно, как гласит при переводе с латыни одна из истин, «все проходит». Но добавлю – проходит отнюдь не бесследно. Несмотря на нынешнее – сложное и весьма неоднозначное время, в котором во многом доминирует скептицизм по отношению не только к прошлому, но и к нынешнему, наследие Анатолия Пелещука побуждает нас напомнить и поразмышлять о минувшем на основе многолетнего собственного опыта. Того опыта, в котором явственно просматриваются черты прошедших и поучительных событий в течении пережитых лет. У поэта Юрия Кублановского недавно прочитал слова, которыми можно было бы предварить многие воспоминания, в том числе и Анатолия Пелещука:

«Память-река с ледяными заторами
если уехал-таки под которыми
впредь до подъема в знобное утро Второго пришествия
с преданным привкусом счастья и бедствия».

И еще. По содержанию мемуары Анатолия Петровича, адресуемые как медикам, так и широкому кругу читателей, интересующихся историей медицины, они воспринимаются как интеллектуальное достояние нашего незабвенного современника, умного врачевателя и ученого, приверженца не только интересам настоящего, но и грядущего. Будем же чтить его светлую память!

РОЗДІЛ 4.

ФОТОКОПІЇ ДОКУМЕНТІВ

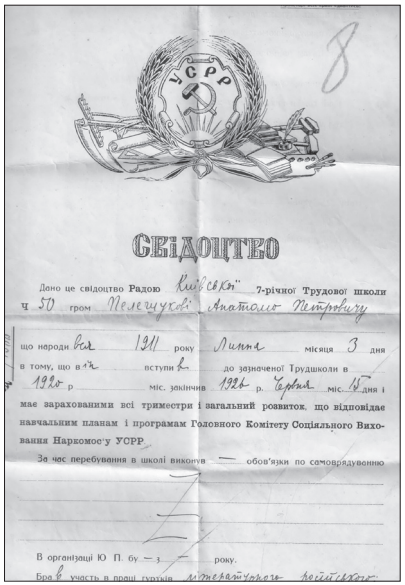

СВІДОЦТВО

Дано це свідоцтво Радою Київської 7-річної Трудової школи ч. 50 гром. Пелещукові Анатолію Петровичу

що народився 1911 року Липня місяця 3 дня в тому, що в 4-й поступив в до зазначеної Трудшколи в 1920 р. міс. закінчив 1926 р. Червня міс. 15 дня і має зарахованими всі триместри і загальний розвиток, що відповідає навчальним планам і програмам Головного Комітету Соціального Виховання Наркомосу УСРР.

За час перебування в школі виконув — обов'язки по самоврядуванню

В організації Ю. П. бу. — з — року.

Брав участь в праці гуртків літературного політичного

Свідоцтво про закінчення київської трудової школи № 50, 1926 р.

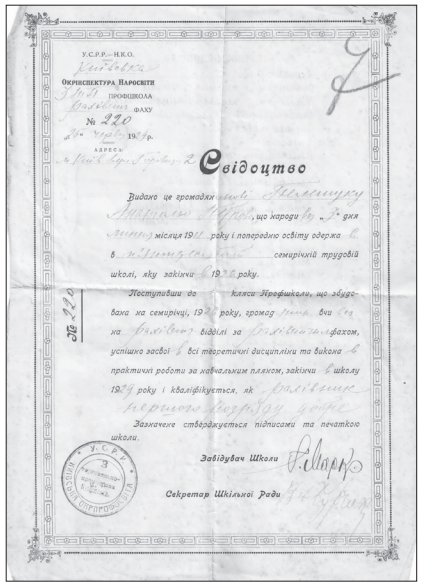

У.С.Р.Р.—Н.К.О.
Київська
Окрінспектура Наросвіти
Київська профшкола
фаху
№ 220
19 р.
адреса

Свідоцтво

Видано це громадянину Пелещуку Анатолію Петровичу, що народився 3 липня 1911 року і попередньо освіту одержав в семирічній трудовій школі, яку закінчив 1926 року.

Поступивши до київської Профшколи, що збудована на семирічці, 1926 року, громад. вчив на фахівця відділу за спеціальністю фахом, успішно засвоїв всі теоретичні дисципліни та виконав практичні роботи за навчальним планом, закінчив школу 1929 року і кваліфікується, як фахівець першого розряду.

Зазначене стверджується підписами та печаткою школи.

Завідувач Школи

Секретар Шкільної ради

Свідоцтво про закінчення 3-ї торговельно-промислової школи, 1929 р.

ДИПЛОМ

Нагрудный академический знак
выдан
А № 172620

Предъявитель сего тов. Пелещук Анатолий Петрович в 1931 г. поступил и в 1936 г. окончил полный курс лечебного факультета 1-го Киевского Медицинского Института по специальности л-е-ч-е-б-н-о-м-у р-а-к-у-л-ь-т-е-т и решением Государственной Экзаменационной Комиссии от февраля 1936 г. ему присвоена квалификация Врача

Председатель Государственной Экзаменационной Комиссии

Директор

Секретарь

Город Киев 24/IX 1945 г.

Регистрационный № 27730

Москва. Гознак. 1944. Тир. 120 000 экз. Зак. 7514.

Диплом про закінчення Київського медичного інституту, 1936 р.

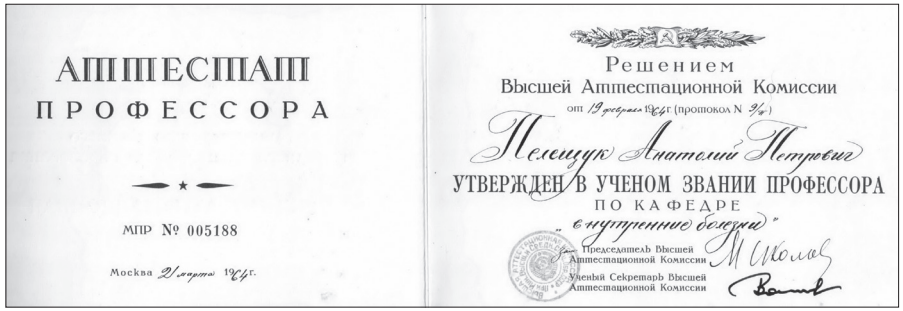

АТТЕСТАТ
ПРОФЕССОРА

МПР № 005188

Москва 21 марта 1964 г.

Решением
Высшей Аттестационной Комиссии
от 19 февраля 1964 г. (протокол N 9/4)

Пелещук Анатолий Петрович
УТВЕРЖДЕН В УЧЕНОМ ЗВАНИИ ПРОФЕССОРА
ПО КАФЕДРЕ
«внутренние болезни»

Председатель Высшей Аттестационной Комиссии
Ученый Секретарь Высшей Аттестационной Комиссии

Атестат про присвоєння вченого звання «професор», 1964 р.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ПОСВІДЧЕННЯ №38

Тов. Пелещуку Анатолію Петровичу
Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 7 Березня 1973 р. присвоєно почесне звання
Заслуженого діяча науки Української РСР

Голова Президії Верховної Ради УРСР
Секретар Президії Верховної Ради УРСР
«7» Березня 1973 р.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

УДОСТОВЕРЕНИЕ №38

Тов. Пелещуку Анатолию Петровичу
Указом Президиума Верховного Совета Украинской ССР от 7 марта 1973 г. присвоено почетное звание
Заслуженного деятеля науки Украинской ССР

Председатель Президиума Верховного Совета УССР
Секретарь Президиума Верховного Совета УССР
«7» марта 1973 г.

Посвідчення про присвоєння почесного звання «Заслужений діяч науки УРСР», 1973 р.

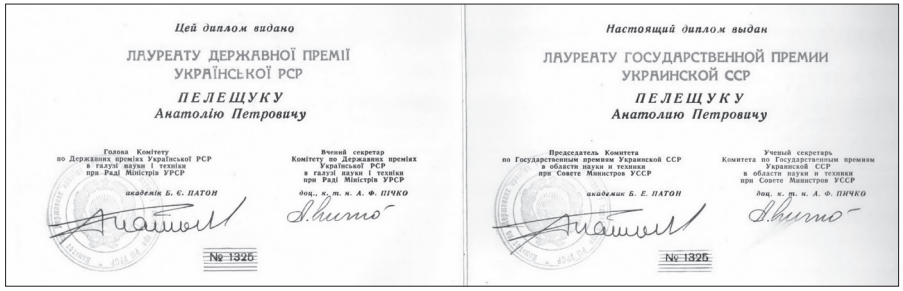

Цей диплом видано
ЛАУРЕАТУ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПЕЛЕЩУКУ
Анатолію Петровичу

Голова Комітету по Державних преміях Української РСР в галузі науки і техніки при Раді Міністрів УРСР
академік Б. Є. ПАТОН

Вчений секретар Комітету по Державних преміях Української РСР в галузі науки і техніки при Раді Міністрів УРСР
доц., к. т. н. А. Ф. ПИЧКО

№ 1325

Настоящий диплом выдан
ЛАУРЕАТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРЕМИИ
УКРАИНСКОЙ ССР
ПЕЛЕЩУКУ
Анатолию Петровичу

Председатель Комитета по Государственным премиям Украинской ССР в области науки и техники при Совете Министров УССР
академик Б. Е. ПАТОН

Ученый секретарь Комитета по Государственным премиям Украинской ССР в области науки и техники при Совете Министров УССР
доц., к. т. н. А. Ф. ПИЧКО

№ 1325

Диплом лауреата Державної премії УРСР, 1980 р.

РОЗДІЛ 5.

ФОТОГАЛЕРЕЯ

Батько Петро Опанасович Пелещук

Мати Оксана Григорівна Пелещук

Бабуся Дар'я Максимівна з малим Анатолієм

Три брати. Зліва направо: Віктор, Георгій, Анатолій. 1919 р.

IV з'їзд терапевтів УРСР. Зліва направо: М.Д. Стражеско, Л.А. Орбелі, Д.Д. Плетньов. 1936 р.

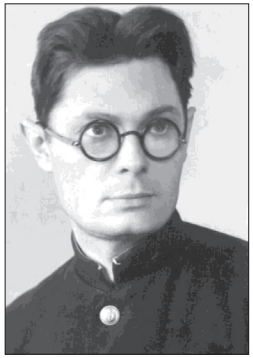

А.П. Пелещук після захисту кандидатської дисертації. 1944 р.

Аспірант А.П. Пелещук (перший зліва) та інші співробітники кафедри факультетської терапії 2-го Київського медичного інституту біля ліжка хворого. Огляд проводить Д.И. Гітіс. 1938 р.

Професор В.М. Іванов зі співробітниками та учнями. 1-й ряд: Р.А. Меерзон, А.М. Литвиненко, В.М. Іванов, Є.Б. Букреєв, Д.И. Гітіс; 2-й ряд: М.К. Новицька, Г.И. Бурчинський, М. Гехман, А.П. Пелещук, ординатори Київської обласної лікарні. 1946 р.

Професор В.М. Іванов, доцент Є.Б. Букреєв, асистент А.П. Пелещук з групою студентів 104-го випуску Київського медичного інституту. 1947 р.

Українська делегація на XIII Всесоюзному з'їзді терапевтів. Професор В.М. Іванов (4-й праворуч у нижньому ряду) та його учні (верхній ряд: 3-й зліва – А.П. Пелещук, 4-й зліва – М.И. Григор'єв; нижній ряд: крайній праворуч – доцент Л.М. Єрусалимський). Ленінград, 1947 р.

А.П. Пелещук, Є.Б. Букреєв, Б.М. Вайсбурд. 1953 р.

В.М. Іванов і А.П. Пелещук із випускниками лікувального факультету та співробітниками кафедри госпітальної терапії Київського медичного інституту. 1955 р.

З групою студентів і співробітниками кафедри. 1956 р.

У мантії Рабле. Франція, 1957 р.

З доньками Танею, Ганною, Лесею та онуком Юрієм. 1960 р.

З дружиною Кірою Володимирівною та доньками Танею та Лесею. 1961 р.

25-річчя закінчення КМІ. Із однокурсниками на могилі Тараса Шевченка. Канів, 1961 р.

Учні академіка В.М. Іванова на з'їзді терапевтів СРСР. Зліва направо: А.П. Пелещук, М.Ф. Скопіченко, К.М. Соловцова. Москва, 1962 р.

Серед учасників науково-практичної конференції з аритмій (Л.Т. Малая – 3-тя зліва, А.Л. Міхньов – по центру, А.П. Пелещук – перший справа). Ленінград, 1965 р.

Із Л.І. Комісаренко та делегаткою з Вірменії біля Ейфелевої вежі. Всесвітня конференція миру. Франція, 1967 р.

Клінічний обхід. 1968 р.

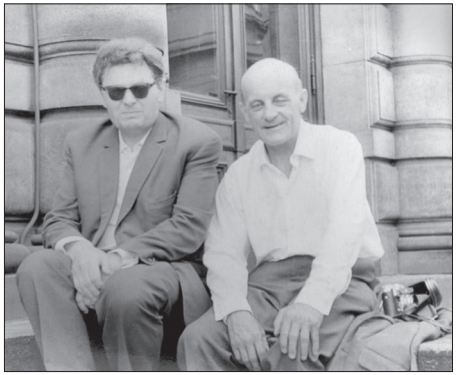

Із Р. Грегорі (Англія) на 8-му Міжнародному конгресі гастроентерологів. Прага, 1968 р.

Вітання академіка Д.Ф. Чеботарьова з нагоди його 60-річчя. 1968 р.

На республіканській конференції з гастроентерології. Дніпропетровськ, 1972 р.

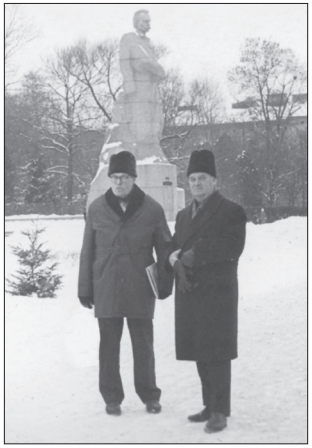

Біля пам'ятника Івану Франку з колишнім однокурсником, дільничним терапевтом П.В. Снопковим. Львів, 1970 р.

Серед учасників I Всесоюзної школи-семінару Академії наук СРСР. Трускавець, 1972 р.

Із професором В.В. Фролькісом після успішного завершення форуму з геронтології, 1974 р.

На IX з'їзді терапевтів УРСР. Професор А.П. Пелещук із делегацією Чернівецької області. Дніпропетровськ, 1973 р.

На XVII Всесоюзному з'їзді терапевтів. Серед учасників: професор А.П. Пелещук (крайній зліва в 1-му ряду), далі – професор К.І. Самсон, професор І.І. Крижанівська, академік Л.Т. Малая, академік Є.М. Тареєв, передостанній — професор Л.І. Фогельсон. Москва, 1974 р.

Разом з академіком Л.Т. Малою та іншими професорами на циклі підвищення кваліфікації. Москва, 1975 р.

Професор А.П. Пелещук проводить засідання з співробітниками кафедри, лікарні та студентами. 1975 р.

10-річчя НДІ урології та нефрології. Спереду – професор А.П. Пелещук, далі – доцент Л.А. Пиріг, позаду – співробітники відділу терапевтичної нефрології. 1975 р.

Обхід у кардіологічному відділенні з групою студентів 6 курсу. 1978 р.

Професор А.П. Пелещук і академік В.П. Казначеєв на XIII Міжнародному конгресі терапевтів. Гельсінкі, 1977 р.

Лекція з госпітальної терапії для студентів. 1980 р.

Колектив терапевтичної клініки імені академіка В.М. Іванова. 1980 р.

XVIII Всесоюзний з'їзд терапевтів. Серед делегатів: А.П. Пелещук – у 1-му ряду 3-й праворуч, Л.Т. Малая – 4-а праворуч, Є.Л. Ревуцький – в 2 ряду 2-й зліва, О.Й. Грицюк – 3-й зліва. Ленінград, 1981 р.

Президія конференції, присвяченої 90-річчю з дня народження академіка В.М. Іванова. Виступає професор Г.Й. Бурчинський. Зліва направо – 1-й ряд: професор А.П. Пелещук, професор І.К. Следзевська, головний лікар КЦБКЛ В.П. Українець, академік Ф.Д. Овчаренко, 2-й ряд: професор Ю.Д. Усенко, професор А.І. Позмогов. 1982 р.

Професор А.П. Пелещук проводить клінічний розбір у 2-му терапевтичному відділенні КЦБКЛ. 1984 р.

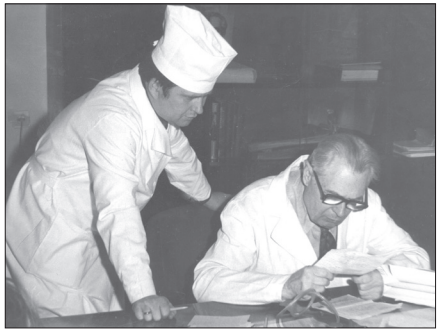

Анатолій Петрович за роботою в кабінеті з доцентом А.С. Свінціцьким. 1986 р.

Колектив кафедри внутрішніх хвороб №3 Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця. 1986 р.

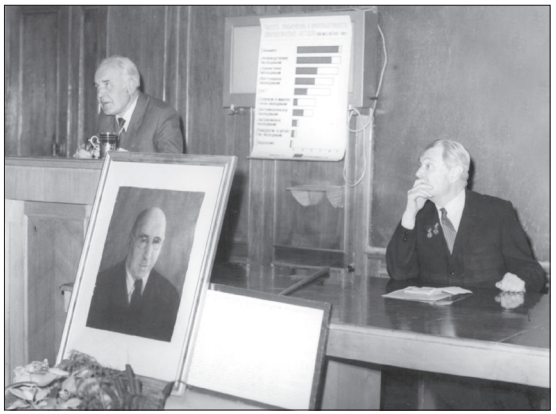

Є.Л. Ревуцький і А.П. Пелещук на конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження академіка М.М. Губергріца. 1986 р.

Анатолій Петрович зі співробітниками кафедри і курсантами факультету підвищення кваліфікації. 1986 р.

Професор А.П. Пелещук (перший праворуч) на засіданні Вченої ради Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця. 1987 р.

Анатолій Петрович у день 85-річчя з учнями та співробітниками кафедри. 1998 р.

Професор А.П. Пелещук у день 85-річчя з учнем і послідовником професором А.С. Свінціцьким. 1998 р.

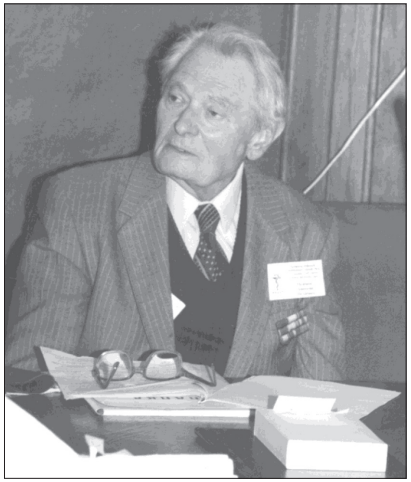

Анатолій Петрович у президії конференції, присвяченої 65-річчю кафедри та 85-річчю КЦБКЛ. 1999 р.

Професор А.П. Пелещук у колі співробітників кафедри. Зліва направо: доцент А.І. Таран, професор А.П. Пелещук, аспірант О.Г. Пузанова, доцент Н.І. Хомченкова, асистент Г.В. Волкова. 2000 р.

85-річчя КЦБКЛ. Після нагородження знаком «Почесний член АСК «Укррічфлот». Зліва направо: головний лікар С.А. Пранік, професор А.П. Пелещук, заступник головного лікаря з медичної роботи А.А. Омельченко. 2001 р.

На святкуванні 70-річчя академіка Л.А.Пирога. Зліва направо: доцент А.І. Таран, доцент К.М. Ревенок, професор А.П. Пелещук, академік Л.А. Пиріг, дружина А.П. Пелещука Кіра Володимирівна. 2001 р.

Професор А.П. Пелещук разом зі співробітниками кафедри. 2002 р.

Анатолій Петрович із доцентом М.І. Дземаном. 2002 р.

Професор А.П. Пелещук у день 90-річчя в колі співробітників кафедри. 2003 р.

Анатолій Петрович у день 90-річчя у колі друзів, колег та учнів: академіки Ю.І. Кундієв, І.М. Трахтенберг, Л.А. Пиріг, професор А.С. Свінціцький, доцент А.І. Таран та інші. 2003 р.

Професор А.П. Пелещук у день 95-річчя з академіком В.Ф. Москаленком, професорами В.Г. Коляденком і А.С. Свінціцьким, доцентом А.І. Тараном та І.М. Сорокою. 2008 р.

Професор А.П. Пелещук та його видатні учні: професор Т.Д. Никула, професор А.Д. Тодоренко, академік Л.А. Пиріг, д.мед.н. Н.Я. Мельман, професор П.М. Боднар, д.мед.н. М.С. Голігорський, професор А.С. Свінціцький

ДОДАТКИ

Додаток 1

ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА А.П. ПЕЛЕЩУКА

Дата	Подія
16 липня 1913 р.	Народився в м. Києві у сім'ї службовця Петра Опанасовича та вчительки Оксани Григорівни Пелещуків
1923 р.	Вступив до середньої школи №50
1926 р.	Закінчив середню школу №50 і вступив до 3-ї торговельно-промислової школи
1929 р.	Закінчив 3-ю торговельно-промислову школу
1930 р.	Вступив на вечірнє відділення робітфаку Київського медичного інституту
1931 р.	Закінчив робітфак і був зарахований на 1-й курс лікувально-профілактичного факультету Київського медичного інституту
1936 р.	Закінчив з відзнакою Київський медичний інститут. Зарахований аспірантом кафедри факультетської терапії 2-го Київського медичного інституту
1941 р.	Стажувався в клініці професора М.П. Кончаловського (м. Москва)
1941 р.	Брав участь у Другій Світовій війні як лікар у 123-ому кавалерійському полку 23-ої кавалерійської дивізії Південного фронту
1942 р.	Будучи військовополоненим, перехворів на важку форму висипного тифу і тифозний міокардит (лікувався понад 3 місяці в інфекційній лікарні в м. Дніпропетровську)
1943 р.	Повернувся до м. Києва та працював дільничним лікарем поліклініки Київської лікарні для обслуговування водників
1944 р.	Захистив на засіданні Вченої ради Київського медичного інституту кандидатську дисертацію «Окисно-відновні процеси при раку внутрішніх органів» (науковий керівник – професор В.М. Іванов). Зарахований асистентом кафедри терапії санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту
1955-1956 рр.	Перебував у відрядженні в м. Ленінграді з метою виконання експериментального розділу докторської дисертації в Інституті імені І.П. Павлова АН СРСР (директор – академік АН СРСР і АМН СРСР, професор К.М. Биков)
1962 р.	Захистив на засіданні Вченої ради АН УРСР докторську дисертацію «Вплив сну на секреторну та моторну функцію шлунка» (науковий керівник – академік АМН СРСР і АН УРСР, професор В.М. Іванов)

1962-1971 рр.	Завідував кафедрою терапії стоматологічного факультету Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця
1962-1993 рр.	Очолював Київське міське товариство терапевтів
1964 р.	Присвоєно вчене звання «професор»
1965-1973 рр.	Очолював відділ терапевтичної нефрології Київського науково-дослідного інституту урології та нефрології АМН УРСР
1971-1983 рр.	Завідував кафедрою госпітальної терапії №2 Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця
1971 р.	Присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки УРСР»
1980 р.	Став лауреатом Державної премії УРСР за підручник «Внутренние болезни» (К.: Вища школа, 1977. – 575 с.)
1983-1987 рр.	Завідував кафедрою внутрішніх хвороб №3 Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця
1987-2010 рр.	Працював професором кафедри внутрішніх хвороб №3, госпітальної терапії №2, внутрішньої медицини №3 Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця (з 1992 р. – Український державний медичний університет імені О.О. Богомольця; з 1995 р. – Національний медичний університет імені О.О.Богомольця)
1989 р.	Виконував обов'язки завідувача кафедри госпітальної терапії №2 Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця
1992 р.	Став лауреатом премії імені М.Д. Стражеска НАН Украї-ни за монографію «Функциональные заболевания пищеварительной системы» (К.: Здоров'я, 1985. – 200 с.)
1997 р.	Став лауреатом премії імені Ф.Г. Яновського НАН України за посібник «Гастроентерологія» (К.: Здоров'я, 1995. – 304 с.)
1 квітня 2010 р.	Помер у м. Києві

Додаток 2

КАНДИДАТСЬКІ ТА ДОКТОРСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ, ВИКОНАНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ АБО ЗА КОНСУЛЬТАЦІЄЮ ПРОФЕСОРА А.П. ПЕЛЕЩУКА

ПІБ дисертанта	Тема дисертації	Рік захисту
	Кандидатські дисертації:	
Бєліцька Г.О.	Деякі показники згортальної системи крові та стану судинної стінки у хворих на ревматизм	1964
Токова (Гуменна) Н.О.	Ранні та пізні результати лікування хворих на гіпертонічну хворобу резерпіном	1965
Коробейник Ф.Г.	Сульфгідрильні групи крові, слизової оболонки шлунка та деякі інші показники окислювальних процесів у хворих на хронічний гастрит, виразкову хворобу, рак шлунка	1967
Подебєдов В.Б.	Значення алергії в клініці хронічних гастритів та холециститів	1967
Ревенок К.М.	Клініко-лабораторно-інструментальні дослідження у хворих на виразкову хворобу до та після лікування електросном	1968
Никула Т.Д.	Вільні амінокислоти сироватки крові та сечі при дифузних захворюваннях нирок	1969
Скарбенчук А.Р.	Функціональні зміни серцево-судинної системи у зв'язку з операціями у стоматологічних хворих	1970
Байбулова К.К.	Стан слизової оболонки ротової порожнини і деякі показники паротидної слини при хронічному гломерулонефриті	1970
Фурсова Н.Я.	Обмін натрію і калію та деякі показники функціонального стану нирок при хронічному дифузному гломерулонефриті	1970
Аніщенко В.М.	Клінічне значення аутоімунних та алергічних реакцій при гломерулонефриті	1970
Гречинська Д.А.	Деякі функціональні та морфологічні зміни шлунка при гострій та хронічній нирковій недостатності	1970
Кудрін В.М.	Амінокислотний склад білків сироватки крові при хронічному дифузному гломерулонефриті	1971
Безвершенко К.А.	Лікування хворих на туберкульоз легень шляхом ендотрахеального введення антибактеріальних препаратів	1971
Чистяков В.О.	Стан згортальної та антизгортальної системи крові у хворих на виразкову хворобу	1972

Голігорський М.С.	Клінічна патофізіологія деяких особливостей водно-сольового обміну при хронічній нирковій недостатності	1973
Панасик А.В.	Хірургічне лікування поширеного хронічного деструктивного туберкульозу легень у хворих на амілоїдоз	1973
Кримкевич О.І.	Деякі властивості електролітного та білкового обмінів при хронічній нирковій недостатності	1974
Тюленєва Г.В.	Активність лактатдегідрогенази, малатдегідрогенази та їх ізоферментний спектр при ураженні нирок	1974
Ліпецька А.А.	Функціональний стан серцево-судинної системи у хворих на рак легень та шлунка	1974
Дейнека В.С.	Електролітні порушення і скоротлива функція міокарда у хворих на хронічний гломерулонефрит	1974
Базанов Ю.І.	Особливості окисно-відновних процесів при хронічному гломерулонефриті	1975
Плужник К.Г.	Клініко-цитологічне співставлення при гломерулонефриті за матеріалами дослідження стану інтерфазних ядер соматичних клітин людини	1977
Єна Я.М.	Клінічне значення визначення продуктів розпаду фібриногену та фібрину в хворих з нефротичним синдром	1977
Таран А.І.	Клініко-лабораторна характеристика гострого гломерулонефриту	1978
Шехтман М.Л.	Особливості серцево-судинної системи при епілепсії між нападами (за даними електрокардіографічних, осцилографічних та капіляроскопічних досліджень)	1978
Мусієнко Л.П.	Коагуляційні властивості еритроцитів у хворих із хронічною нирковою недостатністю	1979
Яковенко І.К.	Клініко-електрокардіографічне дослідження серцево-судинної системи хворих на хронічний гломерулонефрит	1979
Свінціцький А.С.	Функціональний стан міокарда та його зміни в процесі лікування у хворих на інфекційно-алергічну форму бронхіальної астми	1981
Позмогова І.А.	Клінічне значення порушення легеневої регіонарної вентиляції та перфузії при бронхіальній астмі	1987
Федорова Т.Т.	Процеси гемокоагуляції та фібринолізу при хронічних гепатитах та цирозах печінки	1988

Докторські дисертації:		
Мельман Н.Я.	Первинний хронічний гломерулонефрит	1972
Торохтін М.Д.	Вуглекислі залізно-марганцево-миш'яковисті мінеральні води Закарпаття та їх лікувальне застосування	1973
Тодоренко А.Д.	Киснева недостатність і найважливіші механізми її компенсації у хворих на хронічний гломерулонефрит	1974
Пиріг Л.А.	Еволюція гострого та хронічного гломерулонефриту	1978
Никула Т.Д.	Клінічна оцінка і лікування порушень амінокислотного обміну при нирковій недостатності	1983
Свінціцький А.С.	Стан гастродуоденальної системи при основних ревматичних захворюваннях	1991

Додаток 3

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ПРОФЕСОРА А.П. ПЕЛЕЩУКА

1969

- Основы геронтологии / под ред. Д.Ф. Чеботарева, Н.Б. Маньковского, В.В. Фролькиса. – М.: Медицина, 1969. – 646 с.

1972

- Основы нефрологии. Т. 1 / под ред. Е.М. Тареева. – М.: Медицина, 1972. – 486 с.

1973

- Актуальні питання нефрології / Відп. ред. А.П. Пелещук. – К., 1973. – 152 с.
- Практическая нефрология / под общ. ред. А.П. Пелещука. – К.: Здоров'я, 1973. – 383 с.

1974

- Лечение хронического гастрита и язвенной болезни на курортах Украины / А.П. Пелещук, К.И. Широкова, Г.А. Горчакова, Л.А. Серебрина. – К.: Здоров'я, 1974. – 199 с.
- Ревуцький Є.Л., Іванов В.М. Видатні вітчизняні вчені-медики / Є.Л.Ревуцький, А.П.Пелещук. – К.: Здоров'я, 1974. – 54 с.

1976

- Пелещук А.П. Редкие болезни и синдромы в гастроэнтерологии. Ч. 1 / А.П. Пелещук, Г.А. Жуков, О.С. Радбиль; под ред. О.С. Радбиль. – М.: ВНИИМИ, 1976. – 118 с.
- Пелещук А.П. Семиотика и диагностика заболеваний почек / А.П. Пелещук, Н.Я. Мельман, Л.А. Пыриг. – К.: Здоров'я, 1976. – 160 с.

1977

- Внутренние болезни / Е.Л. Ревуцкий, А.П. Пелещук, Г.А. Даштаянц [и др.]; под. ред. Г.И. Бурчинского – К.: Вища школа, 1977. – 575 с.
- Радбиль О.С. Редкие болезни и синдромы в гастроэнтерологии. Ч. 2 / О.С. Радбиль, А.П. Пелещук, Г.А. Жуков; под ред. О.С. Радбиль. – М.: ВНИИМИ, 1977. – 100 с.

1978

- Клиническая гастроэнтерология / Г.И. Бурчинский, А.И. Грицюк, А.Я. Губергриц [и др.]; под ред. Г.И. Бурчинского – К.: Здоров'я, 1978. – 640 с.
- Хроническая почечная недостаточность / Н.Т. Терехов, А.П. Пелещук, В.С. Карпенко, М.С. Голигорский. – К.: Здоров'я, 1978. – 223 с.

1979

- Санаторное лечение хронического гастрита и язвенной болезни / А.П. Пелещук, К.И. Широкова, Г.А. Горчакова, Л.А. Серебрина. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Здоров'я, 1979. – 206 с.

1981

- Внутренние болезни / Г.И. Бурчинский, Б.Д. Боревская, А.Я. Губергриц [и др.]; под ред. Г.И. Бурчинского. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Вища школа, 1981. – 767 с.

1983

- Практическая нефрология / А.П. Пелещук, Л.А. Пыриг, Н.Я. Мельман [и др.]; под ред. А.П. Пелещука. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Здоров'я, 1983. – 343 с.
- Редкие и атипичные синдромы и заболевания в клинике внутренних болезней / И.М. Ганджа, Ю.И. Децик, А.П. Пелещук [и др.]; под ред. И.М. Ганджи. – К.: Здоров'я, 1983. – 544 с.

1985

- Неотложные состояния в клинике внутренних болезней / А.И. Грицюк, В.З. Нетяженко, А.П. Пелещук [и др.]; под ред. А.И. Грицюка. – К.: Здоров'я, 1985. – 590 с.
- Пелещук А.П. Функциональные заболевания пищеварительной системы / А.П. Пелещук, А.М. Ногаллер, Е.Н. Ревенок. – К.: Здоров'я, 1985. – 200 с.

1986

- Справочник по клинической фармакологии и фармакотерапии / под ред. И.С. Чекмана, А.П. Пелещука, О.А. Пятака. – К.: Здоров'я, 1986. – 734 с.

1987

- Внутренние болезни / Г.И. Бурчинский, Б.Д. Боревская, А.И. Грицюк [и др.]; под ред. Г.И. Бурчинского. – 3-е изд., перераб. и доп. – К.: Вища школа, 1987. – 655 с.

1988

- Состояние систем организма при заболеваниях почек / Г.А. Белицкая, Т.Г. Глоризова, А.Д. Кожевников [и др.]; под ред. Л.А. Пырига. – К.: Здоров'я, 1988. – 207 с.

1993

- Пелещук А.П. Етика взаємовідносин лікаря та хворого / А.П. Пелещук, Л.П. Мусієнко. – К.: Здоров'я, 1993. – 89 с.
- Пелещук А.П. Фізичні методи дослідження в клініці внутрішніх хвороб / А.П. Пелещук, В.Г. Передерій, М.І. Рейдерман. – К.: Здоров'я, 1993. – 104 с.

1995

- Нефрологія / Л.А. Пиріг, О.І. Дядик, Ж.Д. Семідоцька [та ін.]; за ред. Л.А.Пирога. – К.: Здоров'я, 1995. – 277 с.
- Пелещук А.П. Гастроентерологія / А.П. Пелещук, В.Г. Передерій, А.С. Свінціцький. – К.: Здоров'я, 1995. – 304 с.
- Энциклопедия семейного врача. Кн. 1 / В.М. Анищенко, Г.А. Белицкая, А.С. Ефимов [и др.]; отв. ред. А.С. Ефимов. – К.: Здоров'я, 1995. – 543 с.

1998

- Автоматизована комп'ютерна атестаційна система для атестації лікарів-інтернів із спеціальності «терапія»: тестові завдання та еталони відповідей / М.Ю. Коломоєць, К.М. Амосова, П.М. Боднар [та ін.]; за ред. М.Ю. Коломойця, К.М. Амосової. – К.; Чернівці, 1998. – 270 с.

2001

- Аронов Г.Ю. Легенди і бувальщина київської медицини (люди, факти, події, документи) / Г.Ю. Аронов, А.П. Пелещук. – К.: Століття, 2001. – 303 с.

2003

- Пелещук А.П. Спогади київського професора медицини / А.П. Пелещук. – К.: Наукова думка, 2003. – 94 с.

2008

- Внутрішня медицина. Т. 1. Хвороби системи кровообігу. Хвороби органів травлення. Хвороби крові і кровотворних органів / К.М. Амосова, О.Я. Бабак, В.М. Зайцева [та ін.]; за ред. К.М. Амосової. – К.: Медицина, 2008. – 1055 с.
- Внутренняя медицина. Т. 1. Болезни системы кровообращения. Болезни органов пищеварения. Болезни крови и кроветворных органов / Е.Н. Амосова, О.Я. Бабак, В.Н. Зайцева [и др.]; под ред. Е.Н. Амосовой. – К.: Медицина, 2008. – 1063 с.

2009

- Внутрішня медицина. Т. 2. Хвороби органів дихання. Хвороби нирок. Ревматичні хвороби / А.С. Свінціцький, Л.Ф. Конопльова, Ю.І. Фещенко [та ін.]; за ред. К.М. Амосової. – К.: Медицина, 2009. – 1087 с.

2010

- Внутренняя медицина. Т. 2. Болезни органов дыхания. Болезни почек. Ревматические болезни / А.С. Свинцицкий, Л.Ф. Коноплева, Ю.И. Фещенко [и др.]; под ред. Е.Н. Амосовой. – К.: Медицина, 2010. – 1127 с.

І.М. Трахтенберг,
Л.А. Пиріг,
А.С. Свінціцький
та ін.

Патріарх київської школи внутрішньої медицини Анатолій Петрович Пелещук (до 100-річчя від дня народження)

Видавець: Медкнига

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3066 від 20.12.2007

Шеф-редактор – О. Влас
Коректор – В. Тижнов
Відділ інформації – Т. Овчаренко
Випусковий редактор – Є. Влас
(044) 485-15-86, e-mail: medkniga@ukr.net

www.medkniga.kiev.ua

Підписано до друку 27.08.2013. Друк офсетний.
"Медкнига", 04108, м. Київ-108, а/с-18